

TÜRK ROMAN VE HİKÂYESİNDE CEZAEVİ RİTÜELLERİ
(1950 - 1980)

Pamukkale Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Halk Bilimi Programı

Vedat ŞAHİN

Danışman: Doç. Dr. Dilek ÇETİNDAS

Kasım 2020

DENİZLİ

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İMZA:

VEDAT ŞAHİN

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İMZA:

VEDAT ŞAHİN

ÖN SÖZ

Cezaevi kelimesi “tutma ve kapama” anlamlarındaki Arapça *haps* ve Farsça *hane* kelimelerinin birleşiminden oluşan bir sözcüktür. Sözlük anlamı dışında her toplum, kültür ve bireyler için farklı, derin anlamlar barındıran cezaevleri, Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra Türk toplumunda da Batı'nın referans değeri taşıyan anlamlarında yaygınlık kazanmaya başlamıştır.

Mitolojik dönemden itibaren görülen suç ve suçun tanrısal cezası, ilelebet ceza çeken kahraman öyküleri, kutsal kitaplarda da yer bulur. Dünya hayatının başlangıcının, Hz. Âdem ve Havva'nın işlediği bir suç üzerine gelen ilahi ceza ile oluştuğunun, kutsal kitaplarda bildirilmesi, hatta dünyada suçun, Habil ve Kabil anlatısı üzerinden neredeyse dünya hayatına koşut biçimde var olması, suç kavramının insanlık tarihi kadar eski olduğunu kanıtlar. Devlet düzenine geçişle ve dünya hayatındaki sekülerleşme ile birlikte suç ve cezaya dair farklı anlayışlar doğar ve toplumlara özgü ceza sistemleri de oluşur. Toplumsal düzeni bozan, hukuka aykırı hareket eden bireyler ve gruplar, devletin ve bazen de örfi sistemin belirlediği adalet anlayışına bağlı olarak kanunlar tarafından belirlenen ceza ölçüsünde cezalandırılır.

Cezaevleri ortaya çıkmadan önce suçlulara; sürgün, kürek cezası, zindana atma, idam etme ve bedensel işkence uygulama gibi farklı tür cezalar verilmiştir. Değişen dünya düzenine bağlı olarak devletlerin ceza anlayışları da değişerek gelişmiştir. Her ne kadar bazı toplumlarda kısmi olarak görülse de gerçek manada 18 ve 19. yüzyıldan itibaren hürriyeti bağlayıcı ceza anlayışına yani bireyi, tecride dayalı bir kapalı tutmaya dayanan cezaevi sistemine geçilmiştir. Bu tarihten sonra yargılanan kişiler, mahkûmlar için özel olarak inşa edilen mekânlara kapatıldılar. Bu süreç her devlette aynı hızda gerçekleşmemiştir. Medeniyet olarak ilerlemiş ve sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan gelişimini büyük ölçüde tamamlamış ülkelerde bu sistem çok daha öncelerde kullanılmaya başlamıştır. Ülkemizde ise cezaevi, Batı toplumlarına göre daha yeni bir oluşumdur. Cezaevi sisteminin Türk toplumunda uygulanmaya başlaması 1839 tarihli Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonradır. Bu tarihten itibaren ülkenin farklı illerinde mahkûm tiplerine ve suçun adalet sistemindeki karşılığına göre kapalı, açık, yarı açık olmak üzere farklı özelliklere sahip cezaevleri inşa edilmiş ve mahkûmlar bu yerlere kapatılmıştır. Bu yerler inşa edilene kadar ise cezaevi olarak kale burçları ve zindanlar

kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nde sadece belirli suçlardan hükümlülerin atıldığı yer olan cezaevi modern dönemin başlaması, Cumhuriyetin kurulması ile birlikte neredeyse kullanılan tek ceza tipi haline gelmiştir. Bu süreçte daha modern, donanımlı cezaevleri inşa edilmiş, devlet tarafından görevlendirilen yetkin kişiler buranın idaresini sağlamıştır.

Cezalandırma dışında bir değişim ve dönüşüm mekânı olmasından dolayı cezaevleri sosyal hayatın bir parçası haline gelmiştir. Farklı meşrep ve sınıftan bireylerin bir arada bulunması dış dünyadan soyu bir şekilde yeni ve özgün bir kültürün oluşmasına zemin hazırlamıştır. Yapı, yönetim ve kültür olarak farklı bir hayatın yaşanması toplumumuzda yeni bir kültürel envanterin oluşmasına yol açmıştır. Yaşanılan ya da çeşitli siyasal ve dinsel otorite tarafında yaşanılmak zorunda bırakılan bu hayat, kendi yapısı bağlamında oluşturduğu iç dinamizmle farklı dil ve davranış kalıplarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Oluşan bu dil oradaki bazı uygulamaların mekân ve mahkûm bağlamında ifade ettiği anlamdan dolayı ritüel haline gelmiştir. Bu değişim ve gelişim cezaevinin dikkat çeken gizemli bir mekân haline gelmesine vesile olmuştur. Özellikle dışarı ile rabitasız bu kurumlara girilememesi, gündelik hayata dair her olayın mekânın sınırları içinde gerçekleşmesi cezaevini anlamayı da zorlaştırmıştır. Bu anlamda cezaevleri, edebiyatın konusu olur ve mekânın tüm maddi ve manevi dinamikleri, okura ulaştırılır. Suç ve ceza anlatıları, bireyin gölge alanlarına da işaret ettiği için hem psikoloji hem de merak anlamında insanlık tarihi kadar eskidir. Suçun tahkiye ile ilişkisi, antik dönemlerden itibaren görülür. Bu anlamda cezaevini ve ritüellerini toplumla buluşturabilmenin en güzel yolu edebi eserler olmuştur.

Tez çalışmamız, Türk edebiyatı içerisinde cezaevine dair ritüelleri tespit edebildiğimiz romanlar üzerinde bir incelemedir. Çalışmamıza kaynaklık eden yirmi altı roman ve yedi hikâye cezaevinde yaşanan hayatı, dil, mekân ve kültür yapısını ve de bunların zaman içinde ritüele dönüşmesi süreçlerini ortaya koymaktadır. Ele alınan ve cezaevi bağlamında çözümlenen anlatılardan oluşan bu çalışma ile edebiyatımızda cezaevi külliyatının oluşması ve bunun Türk kültüründe bir envanter olarak değerlendirilmesine katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Edebiyatımızda sadece roman ve hikâye türünde değil şiir, tiyatro gibi diğer alanlarda da cezaevi konulu eserler kaleme alınmıştır. Bu çalışmada daha detaylı ve toplu bilgi vermek adına bu konu roman ve hikâye bağlamında sınırlandırılmıştır.

Çalışmanın zaman aralığı ise siyasi tarihe koşut olarak 1950- 1980 olarak sınırlandırılmıştır. Bu tarih, bir yandan modernite ve modernizm, dolayısıyla birey ve toplum açmazının görüldüğü bir yandan da toplumsal temaların ön plana çıktığı ve yaşanan siyasal krizlerin otobiyografik aktarıma dönüştürüldüğü, özel ve travmatik bir dönemi işaretler. Bu dönemde yaşanan siyasal ve sosyal olaylar, suç oranının artmasına neden olmuştur. Farklı ideoloji, sınıf ve meşrebe sahip kişilerin bu süreçte tutuklanıp cezaevlerine kapatılması cezaevlerini bir kolektif kimlik mekânına dönüştürmüştür.

Bu çalışmada, cezaevinin genel yapısı, oluşan dil ve davranış kalıplarına bağlı olarak ortaya çıkan ve mekân içinde ritüel özelliği kazanan davranışların cezaevi dilindeki anlamları “cezaevi –mahkum – toplum” bağlamında değerlendirilerek incelenmiştir. Çalışma giriş, üç ana bölüm ve bir sonuç bölümünden meydana gelmektedir. “Giriş” bölümünde cezaevi tarihi, tarihi süreç içerisinde uygulanan ceza türleri ve günümüzdeki ceza anlayışının ve cezaevlerinin ortaya çıkışı, cezaevi edebiyat ilişkisi, bu mekânın edebiyatımıza olan katkısı değerlendirilmektedir. Bununla beraber kaynak olarak alınan roman ve hikâyelerde geçen, cezaevinin dilini anlamamız için önem arz eden cezaevi sözlüğü yer almaktadır.

Birinci bölümde Edebiyatımızda 1950- 1980 arası dönemde Anadolu’ya, milli kültüre eğilimi bakımından önemli bir yere sahip olan toplumsal gerçekçilik hakkında bilgi verilmekte ve bu dönemin edebiyatımız üzerindeki önemi ve etkisi dile getirilmektedir. Bununla birlikte toplumsal gerçekçilik yazarların kaleme aldığı cezaevi konulu roman ve hikâyelerin kısa bir tanıtımı yapılmaktadır.

“Türk Roman ve Hikâyelerde Cezaevi Ritüelleri” başlığını taşıyan ikinci bölümde tipolojinin ne olduğu tanımlanmakta ve eserlerden tespit edilen mahkûm tipolojileri açıklamalı olarak incelenmektedir. Geniş bir mekân olmasından dolayı kapsamlı bir yönetim kadrosu ile idare edilen cezaevlerindeki yönetim kadrosunun eserlere yansıyanlar ve bunların cezaevindeki fonksiyonları ortaya konulup değerlendirilmiştir. Ayrıca cezaevindeki mekânsal yapılanmanın yanı sıra idam ve idam ritüelleri, tutukluların ve mahkûmların sorgu odalarında maruz kaldığı işkenceler de bu bölümde ele alınmıştır.

“Cezaevi Temalı Roman ve Hikâyelerde Görülen Dil ve Davranış Kalıpları” başlıklı üçüncü bölümde cezaevinde mahkûmlara dair uygulamalar ve bu uygulamaların sebepleri, uygulanış biçimleri eserlerde tespit edilen örnekler dâhilinde açıklamalı bir

şekilde ortaya konmuştur. Bu bölümde ele alınan bir diğer konu ise cezaevi jargonu, ritüelleridir. Cezaevi hayatı ve kültürü için zaman içinde davranış kalıbı haline gelmiş, ritüel özelliği kazanmış sözcükler ve fiillere yüklenen anlamlar orayı diğer yerlerden ayrı tutmuş ve bu mekâna canlılık katmıştır. Bu kavramların, “cezaevi – mahkûm” bağlamında ifade ettiği anlam, cezaevi kültüründeki yeri eserlerden tespit edilen örneklerden hareketle açıklamalı bir şekilde verilmiştir. Bu bölüm cezaevi hayatını ve ritüellerini geniş bir perspektif ortaya koyduğundan ve çalışmanın amacına yönelik ana temayı oluşturduğundan dolayı çalışmanın en yoğun, en kapsamlı bölümüdür.

“Sonuç” bölümünde cezaevi, edebiyat ve ritüeller bağlamında ortaya konan çalışmanın değerlendirilmesi yapılmıştır. Edebiyatımızda çok geniş yer tutan cezaevi hayatı, ritüelleri ve işleyişine dair çıkarımlar ortaya konmuştur. Ayrıca çalışmanın yöntemi, konunun sosyolojik ve kültürel boyutuna dair çıkarımlar, edinilen felsefe değerlendirilmiş ve hem edebiyatımıza hem de kültür envanterimize olan katkısı açıklanmıştır.

“Türk Roman ve Hikâyelerinde Cezaevi Ritüelleri (1950 – 1980)” adlı çalışma yoğun bir gayret sonucunda ortaya konulmuş bir çalışmadır. Bu süreçte başta beni yüksek lisansa cesaretlendiren, destek olan, lisans dönemimde ve sonrasında çalışmalarını gıpta ile takip ettiğim ve örnek aldığım değerli hocam *Prof. Dr. Yunus Balcı*'ya, teze başladıktan sonraki süreçte hep yanımda olan, gücünü hep hissettiğim tez danışmanım, kıymetli hocam *Doç. Dr. Dilek Çetindaş*'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca beni destekleyen aileme, kurumum Efebey Koleji yöneticilerine ve çalışma arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

VEDAT ŞAHİN

KASIM 2020, DENİZLİ

ÖZET**TÜRK ROMAN VE HİKÂYESİNDE CEZAEVİ RİTÜELLERİ****(1950 – 1980)****ŞAHİN, Vedat**

Yüksek Lisans Tezi

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Halk Bilimi Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Dilek ÇETİNDAS

Kasım 2020, xii + 160 sayfa

Sosyal bir varlık olan insan, toplu halde yaşama düşüncesine sahiptir. Farklı ırk, din; görüş, düşünce ve fikirlere sahip kişilerin oluşturduğu topluluklarda birtakım problemler ortaya çıkmaktadır. Bu problemler beraberinde ceza anlayışının ortaya çıkmasına ve toplumun huzurunu bozan kişilerin belli bir süre özgürlüklerinin ellerinden alınmasına ya da farklı cezalara çarptırılmasına sebep olmaktadır.

Tarih içinde her toplum, yaşam biçimi, örf, adet ve geleneklerine göre kendi ceza sistemini uygulamıştır. 18 ve 19. yüzyıldan itibaren suçluların kanun önünde yargılanıp; gün, ay ve yıllara bölünmüş şekilde cezalarını çektikleri kapalı tutmaya dayanan ceza sistemine geçilmiştir. Devlet yasalarının ve uluslararası hukukun devamlılığı için, ayrıca toplumun huzur ve refahı için gerekli olan bu cezalar, henüz karar aşamasında, uygulanma sıra ve yönteminde veya cezanın çekilme pratiğinde, cezalı bireyin hakkı ve trajedisi gibi hümaniter bazı sorunları da beraberinde getirir. Yasa suçlunun hakkını korumak kadar, toplumun kurallarını korumak noktasında ağırlığını koyarken, suçlu üzerinden toplumsal yaşam için tehdit olanlara ibret vermeyi de seçer. Edebiyatın verileri de bu noktadan itibaren değer kazanır.

Dünyaya, hayata, içinde bulunduğu topluma ve toplumda yaşanan sorunlara farklı bakış açıları, toplumdaki sorunları dile getirip geleceği aydınlatmakta ve inşa etmektedirler. Dolayısıyla bir yandan toplum vicdanını oluşturmak diğer yandan da tutuklu haldeki bireylerin acılarını, özlemlerini ve pişmanlıklarını veya uğradıkları haksızlıkları, trajedilerini dile getirmek için cezaevi hem mekân hem de tema olarak edebiyat metinleri içerisinde sıklıkla yer eder. Ayrıca sosyal hayatın bir parçası olan cezaevlerinde farklı hayat tarzlarına, dünya görüşüne ve fikirlere sahip kişilerin birlikte bulunması, bu insanların farklı suçlarla ve farklı cezalarla orada olması, cezaevini bir kolektif mekân haline getirir. Hafızası ve tarihi değeri olan cezaevleri, kendi yaşam pratiklerine sahip, iç dinamiği ve kuralları olan hatta kendine özgü bir jargona ve davranış kalıplarına sahip; kısacası folk kültür ile arabesk kültür arasında konumlanan özel bir kültüre de sahiptir. Buradaki yaşam şekli ve gelenek, özelliği ve özerkliği nispetince gerek kendisi de cezaevini deneyimlemiş gerekse de tanıklıklardan etkilenmiş yazarların eserlerine konu olur.

Türk Roman ve Hikâyesinde Cezaevi Ritüelleri adını taşıyan bu çalışmada da Türk edebiyatı içerisinde 1950 -1980 yılları arasında yazılmış, roman ve hikâyelerde cezaevi hayatının, ritüellerinin, davranış kalıplarının ve sosyal yapısının eserlerde nasıl kullanıldığı irdelenmiş, disiplinlerarası bir yaklaşımla Türk tarih, siyaset ve hukuk tarihi, edebiyat mekânı olarak cezaevinin görünümü üzerinden işlenmiş, cezaevine dair birikim, eserlerden hareketle tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk romanı, Türk hikâyesi, cezaevi, mahkûm.

ABSTRACT**PRISON RITUALS IN TURKISH NOVEL AND STORY****(1950 – 1980)**

SAHIN, Vedat

Master Thesis

Department Of TurkishLinguisticandLiterature

Programme of Folklore

Adviser of Thesis: Assoc, Dilek CETINDAS

November 2020, xii + 160 page

As a social being, human beings have the idea of living together. In the communities composed of people who have different races, religions, opinions, thoughts and ideas, some problems occur. These problems cause to rise the sense of punishment and to take away freedoms of people who break the society peace for a period of time or to punish them in different ways

In history, each society applied its own punishment system according to its lifestyles, customs and traditions. Since 18th and 19th century, it has been passed to the punishment system based on keeping closed, guilty people were tried in a court and being punished in the way which is separated as days, months and years. These punishments, which are for continuity of state laws and international law and also necessary for society's peace and comfort, causes to some humanistic problems such as person's right and tragedy in decision process, practice order and method or practice of punishment. As law protects guilty person's right, it uses its influence on protecting society laws and also chooses to give lesson to people threatening to society by means of guilty person. Literary datas also gain importance from this point.

Writers who have different viewpoints to the world,life, society they live in and the problems of community enlighten and construct the future by expressing social problems. Therefore, prison takes part in literary texts as place and theme typically to both create society conscience and utter the hurts, passions, regrets or injustices and tragedies of detainees. In addition, what makes the prison a collective place is that it is a part of social life full of people condemned because of divergent reasons and have diverse lifestyles and worldviews. The prisons having memory and historical value have its own life practice, unique jargon and behaviour patterns which have dynamic and rules. Briefly; the prisons have a special culture located between folk culture and arabesque culture. The lifestyle and tradition here is mentioned in the works of writers who experience prison life by themselves and affected by witness.

In this work named Prison Rituals in Turkish Novel and Story , how prison life, traditions, behaviour patterns and social structure were used is analyzed in novels and stories written between 1950-1980 in Turkish Literature. With a disciplinary approach, Turkish history, politics and law history were handled in

terms of prison's appearance as a literary place and the backgrounds about prison was detected with reference to works.

Key Words: Turkish novel, Turkish story, prison, prisoner.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EDEBİYAT, RİTÜEL VE CEZAEVİ İLİŞKİSİ

1.1. Cezaevi ve Edebiyat.....	18
1.2. Türk Edebiyatında Cezaevi Temalı Eserler	21
1.3. Genel Bir İçerik Değerlendirmesi	23
1.3.1. Romanlar	23
1.3.1.1. <i>Suçlu</i>	23
1.3.1.2. <i>Esir Şehrin Mahpusu</i>	23
1.3.1.3. <i>Kelleci Mehmet</i>	24
1.3.1.4. <i>Ruh Adam</i>	24
1.3.1.5. <i>F-13-101 Cinnnet Koğuşu</i>	25
1.3.1.6. <i>Karılar Koğuşu</i>	25
1.3.1.7. <i>Yaralısın</i>	26
1.3.1.8. <i>Damağası</i>	26
1.3.1.9. <i>Kafes</i>	27
1.3.1.10. <i>Gülünün Solduğu Akşam</i>	27
1.3.1.11. <i>Kardelen</i>	28
1.3.1.12. <i>Uçurtmayı Vurmasınlar</i>	28
1.3.1.13. <i>Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu</i>	29
1.3.1.14. <i>Gün Ağarmasa</i>	29
1.3.1.15. <i>Şafak</i>	30
1.3.1.16. <i>Linç</i>	31
1.3.1.17. <i>Namuscular</i>	31
1.3.1.18. <i>Onuncu Sigara</i>	32
1.3.1.19. <i>Çiçekler Susunca</i>	32
1.3.1.20. <i>Bir Başvekil Sevdim</i>	33
1.3.1.21. <i>Bitti Bitti Bitmedi</i>	33
1.3.1.22. <i>Büyük Gözaltı</i>	34
1.3.1.23. <i>Hücrem</i>	34

1.3.1. 24. Salpa.....	34
1.3.1.25. Sanık.....	35
1.3.1.26. Demeyin Anama İçerdeyim	35
1.3.2. Hikâye	36
1.3.2.1. Mapusane Çeşmesi.....	36
1.3.2.2. Gıdıgıdı	36
1.3.2.3. Hangi Parti Kazanacak.....	36
1.3.2.4. 72. Koğuş	37
1.3.2.5. Tatar Ramazan	37
1.3.2.6. Kolları Bağlı Doğan.....	38
1.3.2.7. İdamlıklar.....	38

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK ROMAN VE HİKÂYELERİNDE CEZAEVİ RİTÜELLERİ

2.1. Tipoloji ve Cezaevi Bireyleri.....	41
2.1.1. Mahkûmlar	41
2.1.2. Siyasi Mahkûmlar	42
2.1.3. Cinayet Suçluları.....	46
2.1.4. Hırsızlık ve Adi Suçlar.....	50
2.1.5. Kız Kaçırma, İstismar, Tecavüz Suçluları	53
2.1.6. Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı	54
2.1.7. Casuslar	55
2.1.8. Toplumun Duygularını İstismar Suçu.....	56
2.1.9. İftiraya Uğramak	56
2.2. Demonik Bireyler.....	59
2.2.1. Karakol ve Mahkeme Görevlileri	60
2.2.2. Cezaevi Görevlileri	68
2.2.2.1. Savcı.....	69
2.2.2.2. Cezaevi Müdürü	70
2.2.2.3. İnfaz Koruma Memuru/Gardiyan.....	72
2.3. Mekânın Dili: Cezaevi Mekânı	74
2.3.1. Kantin.....	74
2.3.2. Revir.....	76
2.3.3.Çamaşırhane	77
2.3.4. Banyo - Hamam	77
2.3.5. Marangozhane	78
2.4. Cezaevinde Davranış Kalıp ve Ritüelleri.....	79
2.4.1. İdam	79

2.4.2. İdam Mahkûmu, Davranış ve Sözleri	80
2.4.3. İdam Mahkûmu ve Vasiyet	82
2.4.4. İdam Eylemi	84

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CEZAEVİ TEMALİ ROMAN VE HİKÂYELERDE GÖRÜLEN DİL VE DAVRANIŞ KALİPLERİ

3.1. İletişime ve Haberleşmeye Dayalı Ritüeller	93
3.1.1. Ziyaret – Görüşme	93
3.1.2. Haberleşme ve Mektuplaşma	101
3.2. Mahkûmlara Dair Uygulamalar	109
3.2.1. Ayak Bastı Parası	109
3.2.2. Sayım	112
3.2.3. Müzik ve Eğlence.....	114
3.2.4. Cezaevi Dil ve Jargonu	117
3.2.5. Volta Atma	117
3.2.6. Koğuş Ağası	122
3.2.7. Af	125
3.2.8. Tahliye	129
3.2.9. Bayramlaşma.....	132
3.2.10. Açlık Grevi.....	133
3.2.11. Yeme ve İçme	135
3.3. Cezaevinde Racon ve Argo Sözlüğü.....	139
3.4. Cezalar ve Ritüelleri.....	142
3.4.1. Sürülme	142
3.4.2. Hücre ve Tecrit Cezası	144
SONUÇ	148
KAYNAKÇA.....	156
ÖZ GEÇMİŞ	160

KISALTMALAR

72.K	: 72. Koğuş
BBB	:Bitti Bitti Bitmedi
BBS	:Ben Başvekil Sevdim
BG	: Büyük Gözaltı
CK	:F-13-101 Cinnnet Koğuşu
çev.	:Çeviren
ÇS	:Çiçekler Susunca
D	:Damağası
DAİ	:Demeyin Anama İçerdeyim
ed.	:Editör
EŞM	:Esir Şehrin Mahpusu
GA	:Gün Ağarmasa
GG	: Gıdı Gıdı
GSA	:Gülünün Solduğu Akşam
H	:Hücrem (Selimiye Üçlemesi-1)
HPK	:Hangi Parti Kazanacak
İ	:İdamlıklar
K	:Kafes
KAR	:Kardelen
KBD	:Kolları Bağlı Doğan
KK	:Karılar Koğuşu
KM	:Kelleci Mehmet
L	:Linç
MÇ	: Mapusane Çeşmesi
N	:Namusçular
OS	:Onuncu Sigara
RA	:Ruh Adam
S	:Suçlu

s.	:Sayfa
SA	:Sanık (Selimiye Üçlemesi -3)
SAL	:Salpa (Selimiye Üçlemesi -2)
Ş	:Şafak
TR	:Tatar Ramazan
UV	:Uçurtmayı Vurmasınlar
vb.	:Ve Benzeri
Y	:Yaralısın
YBKK	:Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu

GİRİŞ

CEZAEVLERİNİN TARİHİ GELİŞİMİ VE CEZA TÜRLERİ

Yaratılışından itibaren sürekli etkileşim içinde olan ve birlikte yaşama düşüncesi ile hareket eden bireyler, insanlık tarihinin başlarından itibaren gruplar oluşturma ve bu şekilde yaşamlarını sürdürme düşüncesini benimsemişlerdir. En küçük insan birlikteliği olan ve toplumsal yapının temel taşı oluşturan aile, toplumun vazgeçilmez bir ögesidir. Aile, bireysel hayattan, toplu hayata geçişin simgesidir. Hareketli bir yapıya sahip olan aile, değişim, dönüşüm ve sürekli bir çoğalma eğilimindedir. Bu değişim evlilik ile sağlanmaktadır. Evlilikler arttıkça akrabalık bağları kurulmakta, ortak kümelenme ortaya çıkmakta ve her aile kendi klanını kurmaktadır. Bu ilkel çağdan itibaren devam eden bir değişimdir. Bu değişimler beraberinde toplumlaşmayı, uygarlaşmayı getirmiştir. Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* adlı eserinde; evliliği, uygarlaşmış toplumun hücre biçimi olarak tanımlamaktadır (Engels, 2003: 64). Toplumun oluşumunu göz önünde bulundurduğumuzda bunun ne kadar doğru bir tespit olduğu ortaya konulmaktadır. Evlilikler sonucu oluşan küçük gruplar bir araya gelip, ortak düşünce, kültür; yardımlaşma ve birlikte büyüme düşüncesi ile hareket etmeleri neticesinde daha büyük gruplar olan kabileler ortaya çıkmaktadır. Kabilelerin birleşimi sonucu uluslar meydana gelmektedir. Ortaya çıkan bu grupların, kabilelerin ve ulusların kendi yasalarını, sistemlerini ve yönetim anlayışlarını ortaya koymaları, bir iç kültürü geliştirirken, ortak bir sistem oluşturmak için daha üst ve bağımsız olan, otoriter bir yönetim anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu yapı, birey ve topluluklardan bağımsız hareket eden, daha çok da özel mülkiyeti korumak üzere örgütlenen devlet oluşumudur. Yasalar ve yönetmelikler doğrultusunda çalışan devlet, topluluklar üzerindeki tek hâkim ve bağımsız güçtür.

Devlet kendini oluşturan yurttaşlar topluluğundan ayrı, özel bir kamu gücünün varlığını gerektirir (Engels, 2003: 92). Bu güç onun sarsılmaz otoritesini oluşturan en büyük etmendir. Tarihi süreçler içerisinde, toplumdan topluma farklı yönetim anlayışları, devlet yapıları görülse de genel manada aynı amaç doğrultusunda hareket eden ve kanunlarını bu doğrultuda oluşturan bir yönetim anlayışını benimsenmiştir.

Küçük grupların, kabilelerin, aşiretlerin ve ailenin yönetilmesi, otoritenin ve huzurun sağlanması bir nebze daha kolay bir yapıdaydı. Fakat büyüyen ve kalabalıklaşan toplulukların, ulusların oluşması, toprak sınırlarının genişlemesi ve yurttaşların daha geniş bir alana yayılması, gruplar arasındaki adaletin ve refahın sağlanmasını engellemiştir. Bunun sonucunda kabilelerin ve ulusların içinde bazı sınıflar farklar, ayrışmalar ve adaletsizlikler, bölünmeler ortaya çıkmıştır. Toplumun sınıfsal bölünmesine zorunlu olarak bağlı bulunan belirli bir iktisadi gelişme aşamasında bu bölünme, devleti bir zorunluluk haline getirir (Engels 2003:166). Ayrışmaların ortadan kalkması, adaletin ve huzurun sağlanması için devlet, tavizsiz ve katı kurallardan meydana gelen kanunlar ortaya koydu ve halkı bu kanunlar doğrultusunda idare etmeye başladı. Devletin yasalar doğrultusunda oluşturduğu bu kanunlardan bir tanesi de cezalar kanunudur. Bu kanunlar, halkın huzurunu ve refahını bozan, toplumsal ve hukuksal düzene karşı gelen, devletin otoritesini sarsmaya çalışan birey ya da grupları cezalandırma anlayışıyla oluşturulur. Bu gelişmelerle beraber toplum içinde suçlu ve suçsuz kavramları ortaya çıktı. Suç işleyen ya da işlediği düşünülen bireyler ya da gruplar kanunlara bağlı olarak yargılanır ve suçlu olduğuna kanaat getirilen kişi ya da gruplar yine yasaların belirlediği cezalar doğrultusunda cezalandırılır. Ceza sistemindeki amaç sadece suçluyu alıkoymak ya da onu suçtan men etmek değildir. Suçlunun toplumdan uzaklaştırılarak olumsuz örnek oluşturmasını engellemek, halka zarar vermesinin önüne geçmek ve ıslah edip tekrar topluma kazandırmak, ceza kanununun amaçları içerisindedir. Kanun önünde, mahkeme ya da dönemin adalet mekanizması karşısında suçlu bulunan birey ya da gruplar gerekli görüldüğü takdirde tedavi sürecine de alınmaktaydı. Suçlunun, işlediği suçun, yaptığı hatanın psikolojik ve sosyal tarafı da araştırılarak, birey, ona göre cezalandırılmakta ve bir sağlık sorunu varsa tedavi olduktan sonra topluma tekrar kazandırılmaktaydı.

Hiyerarşik bir yapıya sahip olan devletin, yönetimi kolaylaştırmak, işleri daha hızlı çözmek ve vatandaşı güvende tutmak için ortak kararlar doğrultusunda yaptığı ve yaptırdığı iş bölümü bir çark halinde işler. Çarkın her dişi farklı bir yapıyı ve sorumluluğu temsil etmektedir. Çarkın bir tanesinin yanlış işlemesi ya da bozulması demek devlet yapısının güç kaybetmesi ya da komple çökmesi anlamına gelmektedir. Onun için devlet, gayet disiplinli çalışmak ve varlığını, gücünü korumak zorundadır. Devletin en önemli çarklarından birisini hukuk sistemi oluşturmaktadır. Devletin adalet mekanizması olan hukuk sistemi kanunlara bağlı kalarak suçlu bulunan bireyleri

kurulan mahkemelerce yargılamakta ve kanunlara aykırı hareket ortaya koyduğu tespit edilen kişiyi, yasaların gerektirdiği cezaya göre cezalandırmaktadır. Hukukun ortaya koyduğu kanunda suçlar, suçun karşılığı olan ceza, toplumdan topluma farklılık gösterse de cezalandırma sistemi ve bu cezalandırma sistemi içindeki amaç ortaktır. Bir ceza ve denetim mekânı olarak cezaevi, devletin ideolojik aygıtları içerisinde en mühimlerinden biri olur (Uyanık, 2017).

Yargı sistemi devletleşmeden önce de devletleşmeden sonra da var olan bir sistemdir. İnsanların gruplar oluşturmasıyla birlikte, egemen gücün şekillendirdiği doğru ve yanlış; iyi ve kötünün de ortaya çıkmasını sağlar. Yargı sistemi de dolaylı olarak iyi ve kötüyü ayırt etmek için doğru ve işlev yüklenir. Devletin adaleti, yargısı ve kanunu daima doğrudan ve iyiden yana işlemektedir. Tarihi süreç içerisinde yönetim anlayışını ve adalet sisteminin değişime uğraması, ceza sistemleri de değiştirir ve geliştirir. Her çağ, yeni bir adalet sistemi ve ceza anlayışını gerektirir. Ceza sistemlerindeki farklılıklar toplumların yaşayış biçimine, geleneğine ve ahlaki normlara göre şekillendiği gibi, milletlerarası kabul ve deklarasyonlardan da etkilenir. Ayrıca toplumlar, kültürel dinamikleri ve inanç sistemlerine göre de suç ve ceza kavramlarına içerik yüklerler. Herhangi bir suça, farklı dinler farklı yaklaşımlar üretir. Foucault'un, "birçok suç dinsel otoritenin belli bir kullanım tarzına veya belli bir ekonomik hayat tarzına bağlı olduklarından ötürü suç olmaktan çıkmışlardır; dine hakaret suç olma durumundan çıkmış, kaçakçılık ve ev içinde yapılan hırsızlık suç değerlerinin hafiflemesine tanık olmuşlardır" (1992: 20) düşüncesinden de anlaşıldığı gibi dini otorite, toplum ve yasalar üzerindeki etkisini somutlaştırır.

Toplumlarda ilk zamanlardan bu güne dek bedensel cezalar (asma, el kırma, boğma, diri diri yakma, dil kesme, bir organını koparma, göz oyma), işkence, para cezaları, cezaevine atma, sürgün ve idam gibi farklı ceza türleri uygulanmıştır. Bu cezalar içinde en ağır olanı ise idamdır. Suçluya verilen ceza ne kadar ağırsa caydırıcılığı da o kadar fazladır. "Azap fikri zayıf insanın kalbinde hep mevcut olsun ve onu suça iten duyguya egemen olsun" (Foucault, 1992: 129) düşüncesi cezaların doğuş ve uygulamasında etkili olmuştur. Korkuyu ve cezayı kafasında barındıran birey daha kontrollü hareket etmeye gayret etmektedir. Zihin insanı yanlıştan alıkoyan ve doğruya yönlendiren bir mekanizmadır. Zihni, bunları düşünmeye iten en büyük etmen ise o

toplumun değerleri ve yasaların işlenen suça göre ortaya koyduğu cezanın caydırıcılığıdır.

Zamana, dünyadaki değişmelere, yeniliklere, toplumların yaşayış biçimine ve kültürlerine bağlı olarak hukuk düzeni, ceza anlayışlarının ve türlerinin değişmesi yeni ceza anlayışlarına göre yeni yapılanmayı da beraberinde getirmiştir. Tarihi sürece bağlı olarak artık tüm toplumlarda kapalı tutmaya dayalı ceza sistemine geçilmiş ve bu doğrultuda özel binalar inşa edilmeye başlanmıştır. Cezaevlerinin ortaya çıkış tarihine ve ondan önceki ceza anlayışına baktığımızda bunu açık bir Şekilde görmekteyiz. Cezaevleri 16. yüzyılda Amsterdam da ortaya çıkmıştır (Demirbaş, 2010:3) denilse de Foucault, *Cezaevlerinin Doğuşu* adlı eserinde 18. yüzyılın sonundan itibaren kapalı tutmaya dayanan hapis cezasına, cezaevi sistemine geçildiğini dile getirmektedir (Foucault, 1992: 289).

Ceza infaz tarihinde en çok kullanılan cezalar sisteminde ise  dönemin birbirini izlediği görülür. Buna göre Ortaçağ'ın ilk dönemleri için tek pratik ceza, kefaret ve para cezasıdır. İkinci dönem, Ortaçağ'ın son devreleridir ki işkenceye dayalı cezalandırma yöntemleri ve idamlar, çoğunlukla keyfi uygulamalarla birlikte kendisini gösterir. 17. yüzyıldan sonra ise hürriyeti bağlayıcı cezalar etkili olmaya başlar (Demirbaş, 2010: 3) ve eski cezalar, geçerliliğini yavaş yavaş kaybeder. 17. yüzyıldan itibaren tüm devlet ve milletlerde yeni bir ceza anlayışına ve daha insancıl bir ceza sistemine geçilmeye başlandığı kabul edilir.

Avrupa devletlerinde infaz sistemlerinin gelişimini cezaevlerinin doğuşundan önceki ve sonraki dönem olmak üzere ikiye ayırarak açıklamak mümkündür (Demirbaş, 2010:4). Cezaevlerinden nceki dönemde, cezalar, her toplumun kendi kültür, örf, adet ve yaşayış biçimlerine göre farlılık göstermekteydi. Toplumlarda bugünkü gibi ortak ceza anlayışı çok fazla görülmemekteydi. Cezaevi sistemi ortaya çıkmadan, kapalı tutmaya dayalı ceza anlayışına geçilmeden önceki süreçte Batı toplumunda ceza olarak; ölüm, sakat bırakmak, kırbalamak veya diğer bedeni işkenceler, sürgün, para cezası, kölelik gibi mahkûmun suçuna uygun ceza anlayışı uygulanmaktaydı (Demirbaş, 2010: 5). Batı toplumunda olduğu gibi farklı bir gelenek ve kültüre sahip ve bunun yanında çok köklü bir tarihi geçmişe sahip olan Yunan toplumunda da cezaevi sisteminden önce

farklı ceza anlayışları görülmüştür. Antik Yunan’da intikam ve kısas cezası esastır (Demirbaş, 2010: 5). Bunun yanı sıra, “Vatandaşı onursuz bire köle durumuna sokma, kamuya açık yerde rezil etme, para ve mal varlığı cezaları, sürgün, dayak vasıtasıyla bedeni terbiye ölüm(zehirlenmek, ipele asmak, topuzla, kılıçla öldürmek) boğmak, yakmak, uçumdan atmak gibi cezalar da uygulanmıştır (Demirbaş, 2010: 5).

Cezaevlerinin evrensel bir sistem olarak dünya genelinde kabul edilmesiyle birlikte mahkûmları kapatmak için özel cezaevleri inşa edilmeye başlandı. Bu gelişmeye kayıtsız kalmayan Yunan toplumunda da cezaevleri inşa edilmeye başlandı. Yunanlıların en meşhur cezaevi ünlü filozof Sokrates’in hapsedildiği ‘Esilis’ hapisanesidir (Uyanık, 2017: 91).

Diğer bir Batı devleti olan Romalıların, cezalandırma sistemi ve ceza yöntemleri diğer toplumlardan farklılık göstermekteydi. Bu dönemde Romalılar cezaevini bilmekteydiler. “Krallık döneminden sonra ortaya çıkan ilk cezaevinin yer altında tullianun denilen bir bölümü ve yer üstünde iki bölümü vardı; meşe kütükleri ile birbirinden ayrılmış hücrelerden oluşuyordu” (Demirbaş, 2010: 6). Bunun yanında Roma’da 12 Levha Kanunları’na¹ bağlı olarak sürgün, kölelik, ölüm, ayaklarını zincirleme ve borçlu kişinin, alacaklısı için belirlenen süre boyunca çalışma gibi cezalar da uygulanmıştır.

Cermen halklarında, hürriyeti bağlayıcı ceza olmakla birlikte; uygulamada çok az görülmüştür. Özel sebeplerden esir alma, örneğin fidye isteme cezalandırma yöntemi olarak geniş ölçüde uygulanmaktaydı (Demirbaş, 2010:7). Bu cezaların uygulanmasının yanı sıra Cermen devletlerinde en çok kullanılan cezaların başında intikam gelmekteydi. Cermenlere göre “Suçlu, bireyin ve toplumun düşmanı idi” (Demirbaş, 2010: 7). Ve toplumsal düzenin korunması için suçlunun cezalandırılması gerektiği düşüncesini taşımaktaydılar. Bu düşünce Cermen toplumunda ceza anlayışının doğmasına ve farklı ceza sistemlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

¹ MÖ. 451- M.Ö. 449, günümüz Avrupa Hukukunun temelini oluşturan Roma Hukukunun gelişiminde, yazılı olmayan hususların yazılı biçimde hukuki kurallara haline getirilmesi devrine ait hukuk kaynağıdır. Roma dönemine ait ilk yazılı kanunlar olan 12 Levha Kanunları, Roma toplumundaki Patrici (Tam hukuklu vatandaşlar) ve Pleb (Savaşlarda ele geçirilmiş, seçme ve seçilme hakkı bulunmayan halklar) arasındaki sınıf mücadelesi sonucu hazırlanmıştır. Siyasi gaye ve hukuki gaye olmak üzere ikiye ayrılmıştır (Karaman.2007).

Ceza anlayışlarının oluşmasında hukuk sistemi kadar dinin de etkisi olmuştur. Din, toplumlar üzerinde etkili olan en büyük ve en dogmatik güçtür. Dinin bu kadar güç kazanmasına günah ve sevap anlayışının büyük etkisi olmuştur. Dini anlayışın toplumsal düzen üzerindeki önemli etkilerinden birisini Orta Çağ döneminde görmekteyiz. Bu dönemde kiliseler, toplumun her alanında olduğu gibi hukuk alanında da etkili olmaya başlamıştır. Antik Dönemin sonu ve Orta Çağda ceza hukukunun ve cezaların kilisenin etkisinde şekillenmesi bunun en büyük ispatıdır. Roma dönemi sonrasında ise kilise daha fazla güç kazanmıştır. Kilisenin bu kadar fazla güç kazanması hürriyeti bağlayıcı cezaların ilk olarak manastırlarda uygulanmaya başlamasına yol açmış ve kilisenin toplum üzerindeki etkisi artmıştır.

İslam hukukunda hapis cezası yoktu. Hapis cezasının olmamasından dolayı cezaevi de yoktu. Mahkûmlar için özel bir cezaevinin, mekânın bulunmamasından dolayı daha çok bedensel cezalar ve para cezası uygulanmaktaydı. Hapis cezasının uygulanmaya başladığı dönemlerde de mescitler ve dehlizler cezaevi olarak kullanıldı. Her ne kadar bu mekânlar cezaevi olarak kullanılsa da uzun süreli cezalar verilmemekteydi. İslam hukukunda, cezaevi olarak kullanılmak üzere ilk binayı ilk defa Hz. Ali yaptırmıştır. Hz. Ali, Nafi ismi verilen bu hapis haneden suçluların kolay kaçmaları üzerine, Mehis isminde daha güvenilir bir cezaevi yaptırılmıştır (Demirbaş, 2010: 28). Fakat hapis cezasının olmamasından dolayı bu yerler hürriyeti bağlayıcı cezanın uygulandığı, bugünkü anlamıyla cezaevi olarak kabul edilemez. Buralar hem bir tutuk evi hem de borçluların borçlarını ödemeleri için hapis edildikleri yer olarak nitelendirilmekteydi.

Osmanlı'da, başlangıçtan itibaren sürgün etme, hapis, idam ve farklı bedensel cezalara rastlanır. Hiç şüphe yok ki bu cezalar içinde en ağır olanı idamdı. Suçlu işlediği suç ve devletin ortaya koyduğu hukuk sisteminin belirlediği cezalar doğrultusunda suçunun bedelini ödemekteydi. Diğer devletlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de bugünkü gibi suçlular için yapılmış cezaevleri bulunmamaktaydı. Bundan dolayı cezaevi olarak genellikle kale burçları kullanılmaktaydı. Bu yerlere karanlık olmasından dolayı "zindan" denilmekte ve Osmanlı devletinde hapis yerine zindan kelimesi daha çok kullanılmaktaydı. İstanbul'daki Yedikule, Eminönü'ndeki, Baba Cafer ve Kasımpaşa'daki Tershane zindanları bunların en ünlüleridir (Demirbaş, 2010: 29).

Osmanlı Devleti'nde zindanlar o zamanın adalet işlerine bakan subaşının denetimindeydi. Fakat devlet mahkûmlara herhangi bir destekte bulunmamaktaydı. Zindandaki mahkûmlara hayırseverlerin bağışları ile bakılır, ihtiyaçları imkânlar ölçüsünde karşılanırdı. İstanbul' da zindanların kullanımı çok uzun sürmemiş ve ilerleyen zamanlarda zindanların kullanımı son verilmiştir. İstanbul zindanları 1831'de kaldırıldı ve Sultan Ahmet'te Mehterhane olarak anılan İbrahim Paşa Sarayının bir bölümüne Cezaevi-i Umumi kuruldu (Demirbaş, 2010: 29). Bu tarihten itibaren mahkûmlar suçlarını kale burçlarındaki zindanlarda değil, burada çekmeye başlamışlardır. Fakat bu sadece İstanbul'daki mahkûmlar için geçerliydi. İstanbul dışındaki vilayetlerde kale burçlarının zindan olarak kullanımına devam edilmiştir.

1839'da Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle birlikte Batılılaşmanın önü açılmış ve Batıdaki bazı uygulamalar örnek alınarak bizde de uygulanmaya başlanmıştır. Sanat ve edebiyattaki değişiklik ve yeniliklerin yanında ceza sisteminde de değişiklikler meydana gelmiştir. Tanzimat ile birlikte kabul edilen, 1840, 1851 ve 1858 tarihli ceza kanunları ile birlikte, Osmanlı Devleti'nde de hürriyeti bağlayıcı ceza öngörülmüştür (Demirbaş, 2010: 29). Tanzimat ile beraber mahkûmların hayırseverler tarafından karşılanan, yeme, içme, giyinme gibi ihtiyaçları da devlet kontrolüne girmiş ve devlet tarafından karşılanmaya çalışılmıştır. Yapılan bu yeniliklerle birlikte Osmanlı Devleti ceza sistemine yeni cezalar da eklenmiştir. 1858'de çıkarılan Ceza Kanunu ile hürriyeti bağlayıcı ceza olarak; kürek cezası, kalebentlik ve hapis cezaları kabul edilmiştir (Demirbaş, 2010: 30).

Bu süreçten sonra Osman Devletinde, İstanbul ve diğer vilayetlerde cezaevleri kiralanmaya ve inşa edilmeye başlanmıştır. Osmanlıdaki cezaevlerinde "Manavgat 1852, Şırnak 1886, Alaçam 1890, Kınık 1907, Manyas 1910, Cide 1318, İpsala 1324 kiralık olarak kullanılan ve Diyarbakır 1280, Sinop 1303, Kırklareli 1304, Kütahya 1306 (...) ilk inşa edilen cezaevlerine örnek olarak verilebilir (Demirbaş, 2010: 34). Sadece bu yerlerle sınırlı kalmayıp ülkenin farklı bölgelerinde farklı özelliklere dayanan cezaevi inşa etme süreci devam etmiştir.

Osmanlı Devletinde cezaevlerinin ortaya çıkışı ve cezaevlerinin durumu hakkında bilgi verirken kadın mahkûmlara, özellikle genel kadınlara farklı bir başlık açmak

gerekmektedir. Osmanlı Devletinde kadınlar için ayrılmış bir cezaevi bulunmamaktaydı. Bundan dolayı suç işleyen kadınlar belirlenmiş yerlerde ya da bazı hapishanelerin kadınlar için ayrılmış bölümlerinde tutulmaktaydılar. Bu açıdan 1730-1830 tarihleri arasındaki klasik dönemin sembolleşmiş ya da en çok bilinen hapishanelerinden biri olan Baba Cafer Zindanı'na bakıldığında burada kadınlar ait ayrı bir bölünün var olduğu görülmektedir (Karaca, 2010:153). Bunun dışında belirlenmiş bazı imam ve muhtar evleri de kadın cezaevi olarak kullanılmaktaydı. İmam ve muhtar evinde tutuklu kalan kadın mahkûmlar için, ev sahibine devlet tarafında mahkûmun barınması ve ihtiyaçları için belirli miktarda bir ücret verilmekteydi.

Osmanlı Devleti'nin, şeri ve örfi hukuk kuralları doğrultusunda yönetilmesinden dolayı fuhuş bir suç olarak değerlendirilmekte ve bu suçu işleyenler cezalandırılmaktaydı. Özellikle ramazan ayında ve asker toplama zamanlarında genel kadınların, herhangi bir suç işlemeseler de, ramazan ayına hürmeten sokakta dolaşmaları uygun görülmemekte ve bundan dolayı hapsedilmektedirler.

Tanzimat ile ortaya çıkan her alanda Batılılaşma ve yenileşme hareketine bağlı olarak Batılılarla istişareler yaparak yeni düzenlemeler ortaya konulmaktaydı. 1858 yılında cezaeviler konusunda uzman sayılan İngiliz subay Binbaşı Gordon'un da katılımıyla Meclis-i Tanzimat Dairesinde toplanan bir komisyonda kadın cezaevleri ele alınmış ve kadın mahkûmlar için özel cezaeviler ve hastaneler yapılmasına karar verilmiştir. Alınan bu kararlar gerçekleşene kadar kadın mahkûmların, Beyoğlu, Galata, Beşiktaş, Üsküdar ve Kanlıca Zaptiye Merkezine yakın imam ve muhtar evlerinde tutuklu kalmalarına karar verilir (Karaca, 2010: 155-156).

Bu dönemde kadınlar, genellikle hırsızlık, fitne-fesat, borcunu ödememe, yardım ve yataklık, kerhanecilik, fahişelik gibi suçları işlediklerinden ve bundan dolayı mahkûm oldukları görülüyor (Karaca, 2010: 157). Kadınlar, ceza sisteminde erkeklerden farklı olarak değerlendirilmektedir. Onların aldıkları cezalar ve süreleri erkek mahkûmlara göre daha kısa ve ağır cezalar değildir. Kadınların suç sayılan davranışlarından dolayı aldıkları cezalara bakıldığında genel olarak kısa süreli tevkif diyebileceğimiz bir hapis ve büyük oranda da sürgün cezası verildiği göze çarpmaktadır (Karaca, 2010: 158). Genel manada kadınlar, erkeklere göre daha uysal ve kuralcıdır.

Bundan dolayı fazla suç işleme ve halkın huzurunun bozma eğiliminde değillerdir. Ama hayat şartları, eşitsizlik, sahipsizlik, geçim sıkıntısı gibi unsurlar suç işlemeye zorlamakta veya zorunda bırakmaktadır.

1919 da başlayan hareket ile Türkiye yeni bir yola, milli bir uyanışa ve yeniliğe girdi. Bu girişim ve mücadele sonucunda Türkiye’de yönetimin yanında yönetim şekli de değişime uğradı. Ülke adeta yeniden doğdu. Cumhuriyet rejimi ile tanışan halk, yeni, daha eşitlikçi, adaletli ve güçlü yönetim anlayışı benimsedi. Yıkılan devletin bıraktığı enkazı kaldırmak ve modernleşmek biraz zaman ve öncelik isteyen bir durumdu. Bundandır ki bazı yapılarda ve devlet alanında eksiklikler, olumsuzluklar ve düzensizlikler mevcuttu. Bu alanlardan bir tanesi de cezaevleridir. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde cezaevleri hiç de iç açıcı durumda değildi. Mahkûmların eşyalarını koyacakları oda, ihtiyaçlarını görmeleri için su; hava alıp, volta atmaları için yeterli bir alan yoktu. Çalışma öncelikle hukuksal anlamda ve cezalar boyutunda başladı. Osmanlı’da kullanılan sürgün cezası kaldırıldı. Yine Osmanlı devletinde kullanılan zindanlar tamamen ortadan kalktı ve mahkûmlar için cezaeviler inşa edildi.

Cezaevleri de kendi içinde kapalı, açık ve yarı açık olmak üzere bölümlere ayrıldı. Farklı suçlar için farklı yapı ve düzende yeni cezaevleri kuruldu. Özellikle 1950’li yıllardan itibaren siyasal hizipleşmelerin doğması ve fraksiyonlar arası kavgaların ülkedeki kaosu artırması, suç oranlarında ve türlerinde de bir artışa neden olmuştur. Özellikle siyasal suç ve suçlu kavramı, bu dönemde cürüm çeşitliliğini farklı bir anlama götürmüştür. Bu yüzden cezaevlerini: siyasi, askeri ve sivil olmak üzere sınıfsal ayrışmayı göz önünde bulundurarak oluşturulmuştur. Ayrıca her cezaevinde kadınlar için özel odalar ayrılmış ve kadın mahkûmlar cezalarını orada çekmişlerdir. Tüm bunların yanı sıra daha yenilikçi ve mahkûmları sosyal hayat içinde hissettiren, özgür hayatın şartlarının az da olsa devam ettiği çalışma ve üretme anlayışına dayanan fabrika sisteminde cezaeviler inşa edildi. 1.10.1936 da İmralı adasında iş esasına dayanan ilk cezaevleri açılmıştır (Demirbaş, 2010: 37). Bu tarihten sonra iş esasına dayalı cezaevleri inşa edilmeye devam edilmiş ve mahkûmlar, içerde kaldıkları süre boyunca bu atölyelerde çalışmışlardır. Halen günümüzde çoğu cezaevi iş esasına dayalı olarak işlemekte ve mahkûmlar kurulan atölyelerde çalışmakta, bu şekilde ıslah edilmekte ve yeni beceriler kazanmaktadırlar.

Günümüzdeki Cezaevlerinin Ortaya Çıkışı

Sözlükte “hükümlülerin içinde tutulduğu yapı, cezaevi, mahpushane, dam, kodes, mahbes” anlamlarına gelen cezaevi (TDK, 2011:459), “tutma, tutuklanma, alıkoyma, ele geçirme, zaptetme” anlamına gelen habs, kelimesi (Parlatır, 2012: 545), bir başka sözlükte “alıkoyma, tutma, bir yere kapama, zapt etme, salıverme, bir yere kapayıp çıkarmama ve cezaevi” (Devellioğlu, 1992: 364) şeklinde tanımlanır. Hukuk dilinde ve adalet sisteminde ise “sapık veya suçluyu belli bir mekânda cebren alıkoyarak şahsi hürriyetini kısıtlamak” şeklinde tanımlanır. Cezaevi, “bazenkanunların öngördüğü bir ceza, bazen ‘başa gelen çekilir’ kabilinde bir sabır mekânı veya kötü kaderin, zorba düzenin kuyu”su (Narlı, 2007:271) olarak görülür. Hapishaneye, evvelce dam ve mahpushane isimleri verilirken günümüzde cezaevi ve hapishane sözcükleri kullanılmaktadır (Gönüllü, 2006: 57). Yapılan bu tanımlar ve verilen isimlerin dışında tevkifhane, tutukevi ve tarihi döneme göre sürgün yeri, kuyu, kalebent, cezirebent, esir kampı gibi farklı isimlerle de anılmıştır. Cezaevine, her bireyin ve toplumun kendi perspektifinden bakması, kendi düşünce anlayışına göre ele alması bu tür tanımlamaların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Suçlular işledikleri suçun cezasına ve devletin yasaları doğrultusunda, günlere, aylara ve yıllara bölünmüş ceza sisteminde cezalarını çekmekte ve toplumsal düzeni bozmaları engellenmektedir.

Günümüz anlamındaki cezaevlerinin ortaya çıkışı aslında 16. Yüzyılda Batıda ortaya çıkan, Kalvinizm (Kalvenizim)² ve Merkantilizm³akımlarının etkili olduğu kabul edilmektedir. Bu akımların etkisi ile ortaya çıkan hürriyeti bağlayıcı, kapalı tutmaya dayanan ceza anlayışı ilk olarak manastırlarda uygulanmakla beraber 13 ve 14. yüzyılda bazı şehirlerde yaptırım şekli olarak görülmekteydi. Fakat bağımsız bir ceza olarak 14. yüzyılda uygulanmıştır. 1399 da AndresSeiler büyük bir iftiradan dolayı ölüm cezası yerine müebbet cezaevine mahkûm edilmesi hürriyeti bağlayıcı ceza anlayışa ilk örnek olarak kabul edilmektedir.

² Kalvenizm ya da Kalvinizm, John Calvin’in16. Yüzyıl başlarında ortaya battığı görüşlere dayanarak kurulan bir Hristiyanlık mezhebidir. Bu dinsel inanç sistemi, ilk kez Cenevre’, daha sonra Hollanda, İskoçya, Almanya ve Fransa’da kurulan yeni kiliselerde örgütlendi. Bu mezhep Fransa’da Nantes Fermanı ile kabul edildi.Kalvincilik, toplumsal kurumları; gelenekçi din anlayışına göre değil de, Hristiyanlığın başlangıcındaki özüne göre düzenlemeyi savunan dini bir düşünce sistemidir (<https://tr.www.wikipedia.org/wiki/Kalvinizm> 22.11.2020)

³ Merkantilizm, Avrupa’da 15. ve 18. yüzyıllarda hâkim olmuş iktisadi bir akımdır. Yeni bir ekonomik anlayışı temsil eden Merkantilizm teorik olmaktan çok politik bir doktrindir. Bu doktrin üç unsurdan destek almaktadır. Bu unsurlar, güçlü devlet, kıymetli maden stoku ve dış ticarettir (Peker 2015: 2)

17 ve 18. yüzyılda dünya genelinde savaş ve ekonomik bunalımların hâkim olmasından ve ülkedeki erkek nüfusun genellikle cephede olmasından, sosyal hayatın göz ardı edilmesinden dolayı toplumda çok fazla suç işlenmemekte ve cezaevleri de dolmamaktaydı. Bu özel durumdan dolayı cezaevlerinin durumları da ele alınıp değerlendirilemedi. Cezaevi ve düzeninde yasal bir düzenleme yapıp ilerleme kaydedilemedi. Bu nedenle 19. yüzyıla kadar cezaevlerinde bir geriye gidiş yaşandı. Cezaevleri başıboş insanları muhafaza yeri olarak kullanıldı (Demirbaş, 2010: 14).

Cezaevinde amaç sadece suçluyu cezalandırmak, onu özgürlükten yoksun bırakmak değildir. Aynı zamanda mahkûmu eğitmeyi, suçlardan uzak tutmayı, kurallara uyması konusunda bilgilendirmeyi; güzel ve olumlu alışkanlıklar kazandırıp topluma yeniden kazandırmayı amaçlamaktadır. Yani cezaeviler aynı zamanda birer eğitim ağı ve iş atölyesidir. Her ülke kendi eğitim ve düzen anlayışına göre mahkûmları eğitmekte ve hatta meslek edindirmektedirler.

Cezaevinde farklı kültürlere ait mahkûmların bir arada yaşamakta ve aralarında kültürel bir etkileşim meydana gelmektedir. Bu kültürlenme ve kültürleşmeyle birlikte cezaevi kültürü ortaya çıkmaktadır. Bu da cezaevlerinin, tutukevlerinin toplumsal kültürün bir parçası olduğu ortaya koymaktadır.

Cezaevleri, kendi içinde, sivil, askeri ve siyasi, kapalı, açık, yarı açık, hücre gibi farklı bölümlere ayrılmıştır. Bu ayırımdaki temel amaç her mahkûmu suçunu gerektirdiği ceza ölçüsünde cezalandırmak, adaleti sağlamaktır. Bu eşitliğin sağlanması ise devletin adalet sisteminin ve kanunlarının eşitlikçi, güçlü ve adil olmasına bağlıdır. Devletin adalet sistemi ne kadar güçlü, adil ve eşitlikçi olursa mahkûmlar ve toplum tarafından da o kadar kabul görür. Çünkü adalet sisteminin sağlam halk tarafından adalet sisteminin eleştirilmesine ve devletin otoritesinin sarsılmasına yol açacaktır.

Cezaeviler, toplumsal düzenin bir parçası, adalet sisteminin göstergesi durumundadır. Çünkü toplumdaki suçluyu ve suçsuzu adalet sistemi belirler ve cezaevinde suçlu ile suçsuzu ayırır. Hapistekiler suçlu, adaleti ve düzeni bozan kişiler; dışarıdakiler ise kanunlara uyan, toplumsal düzene ve kurallara riayet suçsuz, masum ve

özgür kişiler olarak değerlendirilir. Bu dengelin sağlanması beraberinde toplumsal refahı getirmektedir.

Toplumdan ayrılmış bir bölümü içine alan cezaevinde bir bütünlük ve özgür topluluklardan ayrı olarak suçlu kişilerin oluşturduğu bir düzen, hayat sistemi vardır. Bu sistemin de kendi içinde yazılı olmayan kanunları ve kültürü vardır. Bu kültür oradaki mahkûmların, görevlilerin tutum ve davranışlarına, aralarındaki ilişkiye göre belirlenir ve bu doğrultuda hayatları devam ettirirler. Cezaevlerindeki hiyerarşik yapı ahlak ve güce dayanmaktadır. Mahkûmlar kendi içlerinde birilerini cezalandırırlar ya da onun işini zorlaştırırlar. Bu cezalar kişinin yaptığı yanlış ve içeri düşmesine sebep olan suçta da bağlıdır. Özellikle toplum vicdanını rahatsız edecek suçları işleyerek cezaevine giren kişi veya kişiler diğer mahkûmlar tarafından ağır bir şekilde cezalandırılmaktadırlar.

Cezaevlerinde koğuş ağası, koğuş ablası gibi rütbelerin kullanılması da cezaevindeki hiyerarşik yapının bir göstergesi durumundadır. Ve bu kişiler genellikle en güçlü kişiler olduğu için koğuşun düzeninden ve görev paylaşımından da sorumludur. Bu yapı ve düzen içinde mahkûmlar hayatlarını devam ettirmekte ve bu süreçte farklı bir tip ve kişiliğe bürünmektedirler.

Mahkûmlar, her ne kadar belli bir süre cezaevine mahkûm edilseler de sosyal hayatta yaşadıkları problemlerden kopmamakta ve bu problemler cezaevlerine de yansımaktadır. Mahkûmlar, kapalı kalmanın ve özgürlüklerinin ellerinden alınmasına bağlı olarak psikolojik bunalımlar yaşamaktadırlar. Bu bunalımın verdiği duruma bağlı olarak kalabalıklar içinde yalnızlaşmakta ve bir iç çöküntü, bunalım yaşamaktadırlar. Bunun yanında dışarıda yaşanan ekonomik bunalımlar, sahihsizlik ve yoksulluk cezaevlerinde de görülmektedir. Tüm bunların yanında mahkûmların yaşadığı en büyük duygu ve bunalım özgürlüklerine, sevdiklerine ve ailelerine duydukları hasrettir. Bu duygusal boşluğu doldurmak için söze ve sanata başvurumaktadırlar. Özlemlerini gidermek için saz çalınır, türküler söylenir, şiirler, mektuplar yazılıp okunur ve düzenlenen küçük eğlencelerle zamanlarını geçirmekte ve tahliye gününü, özgürlüğü beklemekteydiler. Mahkûmlar hüküm giydiği süre boyunca cezaevlerinde sadece cezalarını doldurmamaktadırlar. Cezanın infaz yeri olan cezaevi aynı zamanda cezalandırılan kişinin gözlem yeridir (Foucault, 1992: 314). Verilen ceza süresi

ölçüsünde ıslah edilen ve suçtan arındığı düşünölen mahkûm topluma kazandırılır. Dışarıdaki düzene ayak uydurması, güzel alışkanlıklar ve çalışma disiplini kazanması ve aynı zamanda gelir sağlaması için mahkûmlar, cezaevlerinde devlet tarafından kurulan işyurtları atölyelerinde çalıştırılmaktadırlar. 1997 yılında Adalet Bakanlığı, Cezaevleri İşyurtları Daire Başkanlığını kurulmuş ve özellikle açık cezaevlerinin etkin birer işletmeye dönüştürölmesine süreci başlatılmıştır (Savcı, 2010: 225). Bu atölyelerin kurulmasındaki amaç ise mahkûmu cezalandırmanın yanı sıra caydırmak, çalışma ahlakını öğretmek, mahkûmun moral ve motivasyonunu arttırmakta, onlara mesleki vasıflar kazandırmak ve mahkûmun sahip olduğu yetenek, beceri ve ustalığını diri tutup, becerisinin körelmesini önlemenin yanı sıra mahkûmu eğiterek, sosyalleştirerek topluma yeniden kazandırmaktır.

Hükümlölerin çalıştırılmasına model oluşturan cezaevleri sisteminin Amsterdam Spinnhaus, ABD Pennsylvania⁴ ve Auburn⁵ cezaevi sistemleridir (Savcı,2010: 227). Her ne kadar bu sistemler kuralları ve uygulanış bakımından çok katı görölse de ıslah açısından önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Bu sistemlerde maddi kazançtan ziyade, disiplin ve tek tipleştirme daha ağır basmaktadır. Fakat bu iki sitemde Türk cezaevlerinde uygulanmamıştır. Daha esnek ve insanların konuşup, iletişim kurabildikleri çalışma sistemleri uygulanmıştır. Osmanlı döneminde cezaevi sistemine yeni geçilmiş olması ve mahkûmlar için özel binaların inşa edilmemiş olmasından dolayı bu tür atölyeler ve çalışmaya esasına dayalı sistem fazla görölmemektedir. Cumhuriyet ve devamındaki modernleşmeyle birlikte çağcıl ve daha donanımlı, çalışma esasına dayalı cezaevlerinin inşa edilmesiyle işyurtları önem kazanmış ve mahkûmlar bu atölyelerde ıslah edilmeye başlanmıştır. Kurulan bu atölyelerin bir amacı ise dış hayattan uzun süre mahrum kalan bireyi sosyalleştirmektir. Bu atölyelerde eğitilen, iş ve çalışma ahlakı öğrenen kişiler gerek göröldüğü ve ihtiyaç duyulduğu takdirde devlet bünyesinde görevlendirilmekte ve üretim zincirine katkı sağlamaktadırlar. Mahkûmlar kazandıkları parayla kantin, sigara ihtiyaçlarını karşılamının yanında borçları varsa onları ödemekte ve ailelerine de yardım etmekteydiler. Bütün bunların yanında meslek sahibi olmayan kişiler; özellikle çocuk yaşta cezaevine düşen gençler burada aldıkları

⁴ Hükümlöler tek kişilik hücrelerde yalnız kalırlar ve hücrelerde tek başına yapılabilecek işlerle meşgul olurlardı. Örneğin ayakkabı yapımı, tamiri, terzilik gibi (Savcı 2010: 227).

⁵Mahkûmların geceleri kişisel hücrelere konulmaları, ortaklaşa olarak çalışmalarını ve yemek yemelerini hükme bağlamaktadır. Ama tutuklular mutlaka sessizlik kuralı altında gardiyanlarla ancak izniyle ve alçak sesle konuşmalarına izin veren sistemdir (Foucault 1992:299). Bu siteme “Toplu ya da sessiz sistem” de denilmektedir.

eğitimle meslek öğrenmekte ve meslek sahibi olmaktadır. Bu uygulama günümüzde de halen devam etmektedir. Adalet Bakanlığı işyurtlarında üretilen ürünlerden elde ettiği gelirleri cezaevlerinin eksikliklerini gidermeye ve ihtiyaçlarını karşılamaya harcamaktadır.

Cezaevi ve tutukevleri bugün Adalet Bakanlığı'na bağlı olarak çalışmaktadır. Cezaevlerine dair her şey Adalet Bakanlığı'nın kontrolünde olup mahkûmlardan, personel alımından, personelin yeterliliğinden ve mahkûmların tüm ihtiyaçlarından sorumlu tek yetkili mercidir. Yukarıda da bahsettiğim gibi cezaevinde ve tutukevlerinde dış dünyadan soyutlanmış bir hayat devam etmekte ve hayatının denetimini de devletin görevlendirdiği personel kontrol etmektedir. Cezaevlerinin tarihi geçmişine baktığımızda bugünkü cezaevi şartları daha düzenli, disiplinli ve modernidir. Bugün cezaevlerinde ve tutukevlerinde çok çeşitli alanlarda yetkin personeller görev yapmaktadır. Cezaevleri ve tutukevleri personellerini; yönetici ve denetleyici personel, iyileştirici personel ve hizmet personeli olarak üç grupta ele alabiliriz. Yönetici personel olarak en üste müdür bulunmakta ve cezaevlerinin tüm birimleri müdürün kontrolü altında çalışmaktadır. İyileştirici personel olarak ise: psikiyatr, psikolog, öğretmen vb. en az lisans eğitimini tamamlamış yetkin kişiler görev almaktadır. Cezaevleri ve tutukevleri personelinin büyük çoğunluğu hizmet bölümünde yer alan ve sadece mahkûmlardan sorumlu olan, onların durumunu gözetleyen, kontrol altında tutan ve herhangi bir problem cereyan ettiğinde bunu yetkili mercilere aktaran eski adıyla gardiyan yeni adıyla infaz ve koruma memurları oluşturmaktadır. Tüm bu alanlar dışında cezaevlerinde, özellikle hizmet bölümünde birden fazla alanda memur görev yapmaktadır. Bugün cezaevlerinde otuz altı farklı unvana sahip personel görev yaptığı bilinmektedir. Müdür, şube müdürü, idare memuru, sayman, eğitim uzmanı, kütüphaneci, doktor, öğretmen, eczacı, kâtip, şoför, aşçı, teknisyen ve kaloriferci bu personellerden bazılarıdır (Taşkın, 2010: 404). Bu personelin bir bölümü yönetimden, bir bölümü mahkûmların durumundan, gözetiminden, cezaevlerinin gündelik ihtiyacından, işleyişinden sorumluyken bir bölümü de cezaevlerinde kurulan işyurtları atölyelerinde görev yapmakta ve mahkûmların eğitimi ve öğretimi ile ilgilenmektedir.

Devletin otoritesinin sarsılmaması ve benliğini koruması için adaleti sağlaması çok önemlidir. Bunu yapabilmesi ise toplumun içindeki iyi ile kötüyü ayırabilmesine ve

hak ettiği cezaya arpıtırmasına, o kişiye toplumdandan uzaklaştırmasına bağlıdır. Bu noktada cezaevlerine alanında donanımlı, kalifiye personel seçmek mecburiyetindedir. Çünkü cezaevleri modern topluluklar için adaletin ayrılmaz bir parçasıdır. Adalet, bulunduğu her devletin temelini oluşturmaktadır (Taşkın 2010:405). Adaleti sağlayamayan devletin içinde zamanla huzursuzluklar cereyan edecek ve devletin otoritesi sarsılacak, toplum içinde kural ihlalleri oluşacaktır. Böyle bir yapının içine giren devletin tekrar aynı otoriteyi kurması, huzuru sağlaması ve güven telkin etmesi zor bir durumdur. Böyle bir durumla karşı karşıya kalmamak için cezaevi ve cezaevi personelinin, devletin istikrarı için ne kadar çok önem arz ettiğini ortaya koymaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EDEBİYAT, RİTÜEL VE CEZAEVİ İLİŞKİSİ

Ritüeller, sosyo kültürel hayatın, mühim birer unsurudur. Sosyoloji, antropoloji ve edebiyat için ortak bir disiplin olan ritüeller, Jung ve analitik psikoloji ile psikanalizin de alanına dahil olurlar. Ritüeli, kimi değer, tutum ve algıların, genellikle periyodik ve dönemsel aralıklarla, sembol niteliği kazanmış, ardışık davranış kalıpları ile tekrarlama davranışı olarak tanımlayabiliriz. Bir grup ve mekân hafızası tesis etmek yanında, uygulayan üyeler arasında dayanışmayı, grup narsisizmini de destekleyen ritüeller, kolektif yapıyı kuvvetlendirir.

Ritüelin ne olduğunu açıklarken mitlere de bakmak gerekmektedir. Mit ve ritüel arasında bir ilişki bulunmaktadır. Mit kelimesinin kökeni, Yunanca’da anlatı veya hikâye anlamına gelen mythostur. Sözlü kültürün ürünü olması ve insanlığın en eski anlatıları olması ve de o dönemki olayları bir rit şeklinde ortaya koyması ritüel ve mit arasındaki ilişki açıklamaktadır. Mit – Ritüel Kuramının kurucusu LordRaglan, (1955) yılında yayınlanan “Mit ve Ritüel” adlı çalışmasında bu durumu “Bu çalışmanın mit konusunda ileri sürülen mitlerin bozulmuş veya değişmiş eski tarih veya vahşilerin ürünü olduğuna dair eski moda teorileri delillerle yalanlayıp çürütmek ve son derece basit bir şekilde mitlerin sadece ritlerle ilişkili olarak ortaya çıkmış anlatılar olduğunu açıklayıp göstermektedir.” diyerek ortaya koymaktadır (Çobanoğlu, 2015:194). Raglan’ın bu ifadeleri kültürel ve sosyal özellikleri bütüncül bir şekilde ortaya koyması, sözlü ve kalıplaşmış şekilde kültürel aktarıcılık özelliği taşıması ritüelin toplum ve kültürel bellek için önemini ifade etmektedir.

Ulus devletlerin önem kazanmasıyla birlikte, ilkel toplumlar kadar, milli köklerin ve kolektif hafızanın da dinamikleri arasında görülmeye başlanan ritüeller (Assman 2001, 5-23), Durkheim ekolünün takipçisi olan Ziya Gökalp tarafından Türk kültür ve edebiyat dünyasına da taşınır (Gökalp 1981). Kolektif kimlik ve ulus devletlerin inşa sürecinde de özellikle Ergenekon miti üzerinden işlenmeye devam edilir.

Ritüeller, kolektiviteye ihtiyaç duyar. Ritüelin uygulayıcıları, seyircileri olmayanları, dışarıdakileri, öteki olarak kabul eder. Böylece ritüel uygulayıcıları için ortak duygu hali paylaşılır olur (Connerton 1999: 123-131). Grup, ahlakî değerleri, algıları ve kimliklerine dair bir pekiştirici olan ritüellerle kutsal alanlarını da oluşturur.

Cezaevleri, bir yandan mekân etkileşimini gerektirdiği diğer yandan da bireyler açısından bir tür özdeşleşme ve kimlik edinme sürecini işaretlediği için pozitif ritlerin ve geçiş ritlerinin uygulanma alanlarıdır. Bireyin hayat eşiğinde bir tür geçit niteliği taşıyan ve yalnızca mahkûmların bulunduğu bir mekân olarak cezaevleri, ölüm ve doğum gibi sembolik anlamları da içerir. Cezaevinde konuşmak, yemek yemek, avluda gezinmek, suç işlemek, ziyaretçi kabul etmek, cezasını doldurup cezaevinden dışarı çıkmak veya orada doğmak, ölmek noktasında, birey farklı bazı davranış kalıplarını öğrenmek ve uygulamak durumundadır.

Ritüel, gösterimseldir, davranışsaldır. Dolayısıyla ritüel drama ile ilişkilidir. Bireyi, hayatının kritik bir dönemeci olan cezaevinde ayakta tutan, kişinin ortama uyumunu kolaylaştıran bir işlev de yüklenmesini sağlar. Ayrıca, kurallar bakımından da bir yerleşiklik ve iç dinamik sağlar. Değişime açık olmayan, kurallaşmış olan, mekân üzerinde şekillenen ritüeller, kolaylıkla değişmez, uygulayıcıları arasında öğrenme ve aktarma yoluyla pekiştirilir (Cohen 1999, 45-51). Cezaevi için bir diğer ritüel özelliği de dahiliyetin zorunlu olmasıdır. Bu ritüeller, mekân ile sınırlıdır ve mekânda bulunan herkesin, ritüele uyması beklenir. Cezaevinden ayrılan birey, zihninde davranışları kodlayacak fakat dışarıdaki hayatında bu ritüelleri uygulama alanı bulamayacaktır. Cezaevlerindeki hayatların devamlılığı, orada bulunan hükümlülerin akıl ve ruh sağlıklarının korunması adına bu ritüellere uyum gereklidir. Cezaevleri ritüelleri, geçiş ve giriş ritüelleri arasında değerlendirilmelidir (Magnarella 1981, 21). Dolayısıyla yol bağlılığı, grup bağlılığı gibi hususları da kapsar ve bir kimlik unsuru olur. Bu unsurların sosyal hayata katılmasında edebiyat, oldukça önemli bir rol yüklenir. Sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş aşamasında bir taşıyıcı olan edebiyat, cezaevi ritüellerinin sosyolojik bir veriye dönüştürülmesinde de değerlidir.

1.1. Cezaevi ve Edebiyat

Sanatçı, yazar toplum içinde yaşayan, toplumsal ve bireysel olaylara farklı bakıp onu yorumlayan kişilerdir. Bu kişiler toplumlar için vazgeçilmezdir. Sanatçılar verdiği eserlerle, yazdığı yazılarla ve ortaya koyduğu fikirlerle toplumun sesi olan, onların dertlerini, sıkıntılarını, duygularını aktaran; eserleri ile dün, bugün ve yarın arasında köprü kuran toplumun aynası, kültürün taşıyıcı, toplumun belleği durumundadırlar. Sanatçıların bedenleri yok olsa da onlar eserlerinde daima yaşamakta ve kültürlerini diri tutmaktadırlar. Fakat her sanatçı kalıcılığı yakalayamaz, zamanla unutulur. Sanatçının kalıcı olması bulunduğu toplumun sıkıntlarına, dertlerine ışık tutmasına, duygu ve düşüncelerinin dili ve onların aynası olmasına bağlıdır.

Türk toplumu çok eski zamanlardan bu yana tarih sahnesindeki varlığını sürdürmektedir. Bu uzun zaman diliminden bu güne gelebilmek için birçok badireler atlattmış, zorlu süreçlerden geçmiş, savaşlar, göçler ve siyasal olaylar yaşamıştır. İşte tüm bunları yalın ve etkili bir şekilde anlatan sanatçılar da unutulmadan bugünlere gelmiştir. Bu kalıcılığı kimisi türkülerle, kimisi resimle, kimisi heykelle, kimi de verdiği edebi eserlerle: şiir, hikâye, roman ve tiyatro ile yakalamıştır.

Farklı duygu ve düşünce dünyasına sahip yazar ve şairler aynı kaynaktan beslenmekte ve ortak duygulara seslenen eserler kaleme almaktadırlar. Sanatçı ile toplum birbirini tamamlayan iki kavramdır. Sanatçıya malzeme veren toplum olmasının yanı sıra sanatçının, edebiyatçının varlığını sürdürmesini sağlayan, ona kimlik kazandıran yine toplumdur. Yazarlar toplumdaki hemen her konuya değinmekte ve toplumu aydınlatmak, bugünü unutulmadan yarına taşımak ve gelecek nesillerin geleceklerini bu doğrultuda inşa etmelerini sağlamak için kültürel bir belge ortaya koymaktadırlar. Bir toplumun geleceğe taşınabilmesi; tarihini, kültürünü, örfünü, âdetini ve düşüncelerini aktarması, köklü ve güçlü bir edebiyata sahip olması gerekmektedir. Türk toplumu gerek yazılı ve gerekse sözlü edebiyat açısından çok zengin bir birikime sahiptir.

Türk edebiyatı, coğrafi sınırlarımızın geniş olması, halkın içinde yaşayan etnik grupların yaşaması ve köklü bir kültüre bağlı olarak geniş bir konu haznesine sahip

olmasına rağmen cezaevi bu geniş konu yelpazesinin en geniş kanatlarından dirisi durumundadır. Neredeyse tüm toplumlarda cezaevi edebiyatı yer almaktadır. Edebiyat tarihimize baktığımızda klasik edebiyatından bugüne cezaevi, zindan; idam, işkence gibi kavramların hayatımızda hep var olmasından dolayı bizim edebiyatımız da cezaevi edebiyatı açısından çok zengindir.

Divan Edebiyatından itibaren ele aldığımızda *Yusufu Züleyha*'da anlatılan Yusuf Peygamber'in uğradığı iftira sonucu zindana atılması ve on iki yıl boyunca zindanda kalması cezaevinin Türk edebiyatında aldığı yerin ilk göstergelerindendir. Mesneviler, zindana atılma, zindanda haberleşme, zindancı gibi pek çok tematik başlığa ev sahipliği yapar. Yine Divan Edebiyatı şiirlerinde en çok üzerinde durulan konu olan aşk, metaforik olarak bir esarettir. Şairler aşığı, sevgilinin kölesi olarak değerlendirmektedir. Sevgilinin kaşığı, saçığı, gamzesi, kirpiği âşık için bir cezaevidir.

Tekke ve Tasavvuf Edebiyatına baktığımızda bir dervişin mürit olabilmesi için bazı sabır testlerinden geçmesi, çile çekmesi ve kendini ispatlaması; nefsi duygulardan, beşerî özelliklerden arındığını ortaya koyması gerekmektedir. Dervişin çektiği bu çile hapis olarak değerlendirilmektedir.

Halk ve âşık edebiyatında da cezaevi, ister bade içme geleneğine bağlı âşık anlatılarında ister rüyada âşık olma motifine bağlı anlatılarda, kahramanın erginleme evrelerinden birine işaret olarak kullanılır. Klasik destan halkasının devamı olan bu anlatılarda kahramanın kendisini bulması için zindan sürecini atlatması gerekir. Bu, bir anlamda yeniden doğuş ritüelinin karşılığı olacaktır. Yine ağıtlarda, destanlarda hatta manilerde zindan motifinin sıklıkla işlendiği görülür.

Tanzimat ile birlikte başlayan modern edebiyata geldiğimizde ise kurulan yeni devlet ve yönetim biçimi, Batıda ortaya çıkan yeni akımların, edebi türlerin, düşünce sisteminin ve yeniliklerin bizim siyasi, sosyal ve edebi hayatımıza da etki etmesi, toplum içinde farklı fikirlerin, ideolojik düşüncelerin kabul edilmesi birçok olayı da beraberinde getirmiştir. Bundan dolayı modern edebiyat dönemi çok çalkantılı bir süreçten geçmiştir. Bu çalkantılı süreç döneminde Türk toplumunda ideolojik ve siyasi olayların yaşanması, 27 Mayıs 1960 Darbesi, 12 Mart 1971 Muhtırası, 12 Eylül 1980

Darbesi gibi olayların yanında Alevi ve Sünnilik üzerinden mezhepsel ayrışmaların doğması, toplumsal gerçekçi edebiyatın argümanları içerisine cezaevinin de girmesine neden olur. Bu gelişmeler sonucunda fikirlerini, düşüncelerini, hayat görüşlerini ortaya koyan, yazdığı yazılar ve eserler ile yönetimi, yönetimdeki aksaklıkları eleştiren, yanlışları dile getiren ya da farklı mezhebi benimseyen şair, yazar ve gazetecimiz hapis cezasına mahkûm edildi; sürgüne gönderildi ve işkence edildi. Bunun örneğini sadece modern edebiyatta değil: Gazali'den Nesimi'ye, Pir Sultan Abdal'dan Şinasi'ye, Nazım'dan Necip Fazıl'a, Osman Yüksel'den Can Yücel'e kadar birçok şairin hayatlarının bir kısmı cezaevlerinde geçmiştir (Narlı 2010: 453). Yazdıkları yazılar, verdikleri eserler, savundukları fikirler ve sahip oldukları siyasi ideoloji sonucu cezaevine düşen yazarların yanı sıra herhangi bir suçtan dolayı cezaevine atılan bazı kişiler de orada yaşadıkları duygu, düşünce ve hislerini; çektiği zorlukları, gördüğü işkenceleri; sevdiklerine duyduğu özlemi dile getirmek için eserler vermişlerdir. Tüm bu hislerini şiir, hikâye, roman ve hatıra olarak dile getirip ve bunun sonucunda hapiste sanatçı kimliği kazanan kişiler ortaya çıkmıştır. Kısa bir süre de olsa cezaevi, bir dönemin üretim mekânı haline gelmiş ve uzun bir dönem edebiyatımız cezaevinden beslenmiştir. Buralarda, ya da buralardan esinlenerek ortaya konulan eserler, edebiyatımızda zengin bir cezaevi külliyatın vücuda getirmiştir.

Edebiyatımızın kilometre taşlarından olan; Nazım Hikmet Ran, Sabahattin Ali, Kemal Tahir gibi isimler, hayatlarının bir dönemini cezaevinde geçirmiş ve orada bazı eserler kaleme almışlardır. Bu isimler dışında birçok yazar, şair ve gazetecimiz de gerek yazdıkları ve gerekse dönemin içinde bulunduğu siyasi ve sosyal durumlara, olaylara bağlı kalarak hayatlarının bir bölümlerini cezaevlerinde geçirmişlerdir. Atilla İlhan, Hasan Hüseyin Korkmazgil, Ahmet Arif, Hüseyin Nihal Atsız, Yaşar Kemal, Rifat Ilgaz, Aziz Nesin, Can Yücel, Çetin Altan, Kerim Korcan ve Sevgi Soysal bunlardan bazılarıdır (Narlı, 2010:454-465). Bu önemli yazar, şair ve gazeteci dışında birçok okumuş, aristokrat kesime mensup kişiler cezaevine girmiştir. Cezaevinde bulunup, orada eserler kaleme alan yazarlarımız dışında hiç cezaevinde yatmamasına rağmen eserler kaleme alan kişiler mevcuttur. Edebiyat için cezaevi bir kaynaktır ve yazarlar buradan beslenerek eserler oluşturmaktadır. Yüz yıllardır aşk, özlem ve savaş konusunda eserler kaleme alınmaya devam edildiği gibi hala günümüzde de cezaevi temalı eserler oluşturulmaya devam edilmektedir.

1.2. Türk Edebiyatında Cezaevi Temalı Eserler

Cezaevi, sosyal hayatın bir parçası olarak tüm dünya milletlerinin edebiyatlarında yer almakta ve bu konuda eserler yazılmaktadır. Bununla beraber farklı yapılara, düşüncelere, fikirlere ve davranışlara sahip insanlar da toplum içinde yaşamalarını sürdürmekte ve kendi fikirlerini yaşatmaya gayret göstermektedir. Her ne kadar düşünmek, araştırmak insanın tıynetini itibariyle doğal bir davranış olsa da toplumu yöneten egemen güç tarafından belirlenen, kanunlara göre yaşanan bir hayat sistemi bulunmaktadır. Bu sistem içinde de suçlu ve masum kavramları mevcuttur. Devletin belirlediği bu kanunların dışında bir davranış sergileyen, farklı, aykırı fikirler beyan eden kişi ya da kişiler cezalandırılmakta, kanunlar doğrultusunda özgürlüklerine el konulmakta ve cezaevlerine atılmaktadırlar.

Çevremizdeki ve dünyadaki olaylara kayıtsız kalmayan, tüm aksaklıkları kendi düşünce sistemleri ve hayat görüşleri çerçevesinde değerlendiren, yaşanan olaylar çerçevesinde eserler kaleme alan, toplumu bilinçlendiren, onları duyarlı olmaya çağıran ve bu olayların kalıcılığını sağlayan, eleştirilerini dile getiren yazarlar, kalem işçileri sosyal hayatın dışındaki konulara da kayıtsız kalmamışlardır. Zaman içindeki değişim ve gelişimlere bağlı olarak farklı ad ve uygulamalarla kalıcılığını sürdüren ve hayatın bir parçası haline gelen cezaevleri yazarların, şairlerin dinamik bir mekân olarak görüp cezaevi konulu eserler kaleme aldığı, oradaki hayatı da dile getirdikleri bir yapı haline geldi. Bu çalışmaların zamanla çoğalması, ülkenin yaşamış olduğu darbeler ve muhtıralar sonucu cezaevlerinin daha dinamik bir mekân haline dönüşmesi cezaevi konulu eserlerin sayısının artmasını sağladı ve bunların bir araya gelmesi sonucu diğer milletlerde olduğu gibi bizde de cezaevi külliyatı zuhur etti. Cezaevi konulu bu eserlerin oluşmasında toplumun ve toplumun içerisindeki iç dinamizmin, olayların büyük etkisi mevcuttur.

Türk edebiyatı içerisinde cezaevi temalı eserler en çok toplumsal gerçekçi metinler, biyografik ve otobiyografik nitelik taşıyan anlatılar, dönem anlatıları şeklinde kendisini gösterir. Tiyatro ve şiir alanındaki yüksek tematik birikim, roman ve hikâyelerde yerini cezaevi hayat ve ritüellerinin nakline dönüştür. Özellikle çalışmanın konusu olan 1950-1980 yılları arasında, ülkenin siyasi şartlarına da bağlı olarak, cezaevi

konulu eserlerin sayısında bir artış dikkati çeker. Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının 1950 – 1980 yılları arasında hâkim olan toplumsal gerçekçilik, sanatın gücünden yararlanmanın yanı sıra tamamen halka yönelmiştir. Edebiyatın, halktan ve köylüden beslenmesi gerektiğine inanan bir harekettir. Temelde Marksist ideolojiye dayansa da temelinde halk, halkın sorunu ve toplumun yaşamı vardır.

Toplumsal gerçekçilik, birden biri birini bir fikir ortaya sürmesi, bir adım atmasıyla başlamış bir hareket değildir. Çünkü toplumsal gerçekçiliğin oluşması ve gelişmesi süreci uzun süre boyunca elde edilen bilgilerin sistemli bir şekilde bir araya getirilmesiyle mümkün olmuştur. Bu noktada eleştirel gerçeklik ve toplumsal gerçekçiliğin sınırları belirleyen Marksist eleştirilerin kurallarını ortaya çıkaran Georg Lukacs'ı da bu isimlerle beraber anmak gerekir (Akpınar, 2014: 13). Toplumun olgunlaşması, bilgilerin gelişerek devam etmesi, güncellenmesi, geçmişten gelen bu birikimin akımlar etrafında bütünleşmesi ve toplumların etkileşimi toplumsal bir anlayışın, işleyişin ortaya çıkmasına olanak sunmuştur.

Dünyada bu akımların ortaya çıkması ve Türkiye'nin bu süreçte içinde bulunduğu dönem, henüz yeni sona ermiş olan bir savaşın Türkiye ve dünya üzerinde bıraktığı etki toplumsal gerçekçiliği zorunlu kılmıştır. Bu dönemin yazarları toplumun sorunlarını, bunalımlarını ve köylünün sıkıntısını dile getirmiştir. Verilen bu eserler ve anlatılmak istenen düşünceler o dönemki siyasi ideolojileri desteklemektedir. Türkiye'de toplumsal gerçekçilik olarak bilinen akım “bir yazın ve sanat kuramı olmaktan çok Sovyet siyasi kuramının özgül düzeyde uygulanması” (Oktay, 2008: 23) olarak görülür. Köy enstitüleri ile temelleri atılan Anadolu köy ve kasaba yaşamını, köylünün sorunlarını ele alan edebi dönemdir. Bu süreçte Anadolu'da devam eden yokluk ve sefaletin yanında toprak kavgaları, zengin –fakir, köylü- ağa, güçlü –güçsüz çatışmaları eserlere konu olmuştur. Yine bu süreçte ortaya çıkan siyasi ideolojiler, yapılan muhtıralar ve darbeler sonucu cezaevlerinin dolup taşması, idam cezasının artması ve milletin sürekli olarak çir boğuşma, huzursuzluk içinde olması bu döneme verilen eserlerde dile getirilmektedir. Özellikle darbe zamanlarının siyasi olayları bu dönemde verilen eserlerin konusunu ve yönünü değiştirmiştir. Bu süreçte dönemde yazarların birçoğu yaşanan siyasi, askeri ve ideolojik düşüncelerinden dolayı cezaevine atılmıştır. Hal böyle olunca bu dönemde cezaevi konulu çokça hikâye ve roman kaleme alınmıştır.

1.3. Genel Bir İçerik Değerlendirmesi

1.3.1. Romanlar

1.3.1.1 Suçlu

Orhan Kemal'in 1956 yılında yazdığı bir romandır. Romanda ilk eşi ölen ve genç hizmetçileri Şehnaz ile evlenen emekliliği yaklaşan posta ve telgrafhane memuru İhsan Efendi'nin oğlu Cevdet, eşi Şahnaz ve Şoför Adem'in yaşadığı olaylar ve Cevdet'in cezaevinde yaşadıkları, kurduğu dostluklar anlatılmaktadır.

Şehnaz, Şoför Adem ile gönül eğlendirmektedir ve bir gece plan yapıp İhsan Bey'in iş yerine ait olan parasını çalarlar. İş yerinde açık çıkması sonucunda yolsuzlukla suçlanan İhsan Bey cezaevine atılır. Küçük yaşta okulu bırakıp İstanbul sokaklarında işportacılık yapan Cevdet'in buna yüreği dayanmaz ve suçunu kendi üstlenip cezaevine girer. Şehnaz, Şoför Adem ile kaçar ve bir süre sonra da İhsan Bey ölür.

Cevdet, dışarıdaki asiliklerini cezaevinde de sürdürmektedir. Sürekli kavga edip hücre cezası olsa da içeride güzel dostluk ve arkadaşlıklar da kurmuştur. Cezaevinden tahliye olan arkadaşı Hasan'ın ona yardım etmesi, olay gerçek suçlularının bulunması ve Cevdet'in suçsuz olduğunun anlaşılması üzerine Şoför Adem tutuklanır cezaevine atılır ve Cevdet hayatına tek başına devam eder.

1.3.1.2. Esir Şehrin Mahpusu

Kemal Tahir'in; *Esir Şehrin Üçlemesi*'nin ikinci kitabıdır. Hiç beklemediği bir anda cezaevine atılan Kâmil Bey'in cezaevinde yaşadıklarını, oradaki hayatını, içeri ile dışarı arasındaki iç çekişmesini ortaya koyan bir eserdir.

Yedi yıl cezaevine çarptırılan Kâmil Bey'in artık hukuki olarak çıkabileceğine dair umutları kalmamıştır. Ömrünü bu cezaevi köşelerinde Bekir Ağa koğuşunda geçireceğini düşünürken birden ani bir kararla Sultanahmet'teki tevkifhaneye nakil edilir ve burada yeni Zekeriya Hoca adında bir mahkûmla arkadaş olur ve onun aracılığı

ile koğustakileri tanır ve düzeni öğrenir. Kâmil Bey, kimsenin işine karışmayan, kumar oynamayan, tüm olayları dışarıdan bir gözle izleyip yazan, yorumlayan ve kendi içinde çözümler bulan, kendi hayatı ile karşılaştırıp iç çekişmelerini ortaya koyan birisidir. Günlük gazeteleri alıp okur ve Anadolu'daki milli mücadele hareketini yakından takip eden okumuş birisidir. Bir yerden sonra artık hapiste çıkamayacağına inanır ve eşine mektup yazarak boşanmak istediğini söyler.

Eser bir mahkûmun bunalımlarını, duygu değişimlerini, iç dinamizmini ve çalkantılı düşünce yapısını ortaya koymasını, cezaevlerine okumuş, kültürlü bir mahkûm tarafından gözlemleyerek ele alması bakımından önemli bir eserdir.

1.3.1.3. Kelleci Mehmet

Kelleci Mehmet, Kemal Tahir'in 1962 yılında yayımladığı romanıdır. Roman baştan sona cezaevinde geçiyor ve olayların o mekân içinde gelişiyor olması cezaevi hayatının geniş bir bakış açısıyla ortaya konmasını sağlamıştır. Romanda 15 – 16 yaşlarında köyünün ağasını yanlışlıkla vuran ve cezaevine atılan Kelleci Mehmet'i hayatı anlatılır. Mehmet, cinayetten 18 yıl hüküm giyer fakat yaşının küçük olmasından dolayı cezası 6 yıla kadar indirilir ve Çankırı Cezaevi'ne atılır.

Mehmet, hapiste hiç durmaz, her işe koşturur çocuk yaşına rağmen güçlüdür. Okuma yazma bilmeyen Mehmet, cezaevinin meydancısı Selim Beyden okuma yazma öğrenir, çaycının yanında çalışır ve bazen de mahkûmlarla güreş tutan cevval bir çocuktur. Mahkûmlarla güreş tutan güçlü ve çalışkan bir gençtir. Hayta dolu, enerjik bir kişiliğe sahip olan Kelleci Mehmet, bir gün ziyarete gelen babası ve halasından yavuklusu Cemile'nin ağanın oğlu Yusuf ile evlendiğini duyar ve buna katlanamayıp cezaevinden firar etmesi anlatılır.

1.3.1.4. Ruh Adam

Hüseyin Nihal Atsız'ın kaleme aldığı bir romandır. Yüzbaşı Selim Pusat ve arkadaşı Şeref ve on beş arkadaşları tutuklanıp mahkemeye çıkarılır ve duruşmanın

ardından Yüzbaşı Selim Pusat ve arkadaşı Şeref tutuklanır ve apoletleri sökülerek ikişer yıl cezaevine mahkûm edilirler. Yüzbaşı Selim Pusta, kralcı anlayışı savunmaktadır ve dönemim içinde bulunduğu yönetim anlayışı ile düşüncelerinin çelişir olması onun tutuklanmasına sebebiyet veren bir etmendir. Selim hapisteyken öğretmen olan eşi Ayşe Pusat'ı da görevinden ihraç ederler ve Selim için içerde, Ayşe içinse dışarıda çetin bir hayat mücadelesi verilir. İki yılın sonunda Selim ve arkadaşı Şeref tahliye olurlar ve Ayşe'ye de görev iadesi yapılır. Hapisten çıktıktan sonra Şeref intihar eder, Selim ise eskisi gibi değildir. Suskun, içe kapanık bir hal alır. Rüyasında gördüğü Leyla isminde bir kıza âşık olur ve onu aramaya koyulması, bir hayatın ters yüz olması dile getirilir.

1.3.1.5. F-13-101 Cinnnet Koğuşu

Abdülkadir Billurcu tarafından yazılan otobiyografik bir romandır. Gazeteci olan ve yazdığı ideolojik fikirlere dolaylı tutuklanıp 16 ay, 16 gün hüküm giymesini, yazarın Toptaşı ve Bayrampaşa Cezaevi'nde geçen zor günleri anlatılmaktadır. İdeolojik fikirlere sahip olan yazar cezaevinin tüm zorluk ve sıkıntılarını yaşamış birisidir. Bu doğrultuda cezaevi, hayatı ve zorlukları roman tüm çıplaklığıyla ortaya çıkmaktadır.

Otobiyografik bir roman olması ve yazarın anılarından meydana gelmesinden dolayı cezaevini çok farklı ve gerçekçi bir şekilde ele alan yazar yaşadığı tüm sıkıntıları, çektiği özlemi ve cezaevinin insan üzerinde bıraktığı olumsuz etkiyi ortaya koymaktadır.

1.3.1.6. Karılar Koğuşu

Kemal Tahir'in ölümünden sonra yayımlanan, Malatya Cezaevindeki deneyimlerini, anılarını ve II. Dünya Savaşı yıllarındaki Türkiye'nin durumunu, savaşta kimin yanında yer alacağını Murat'ın, hapisteki ismiyle "İstanbulu"nun soruları ve kendi içindeki hesaplarıyla ortaya koymaya çalıştığı romandır.

Olaylar ve çıkarımlar okumuş, entelektüel ve sorgulayan "İstanbulu"nun üzerinden ortaya konulmaya çalışılsa da romanın asıl merkezinde idama mahkûm edilen, genelevinden gelen Tözey bulunmaktadır. Tözey, idamdan kurtulmanın yollarını arayan, bu uğurda dilekler tutan, kurban kestiren hali vakti yerinde bir mahkûmdur.

Cezaevinde onun gibi aynı ya da farklı suçlardan içeri giren Gardiyan Şefika, küçük mahkûm Aduş, Hubuş, Hanım Kuzu; Rıza, Hacı Abdullah gibi birçok mahkûm bulunmaktadır. Bu mahkûmların hepsinin kendine göre bir hayat hikâyesi vardır. İstanbullu, mahkûmlardan dinlediği hikâyeleri kendi içinde sentezleyip, sorgulamakta ve gerek Türkiye'nin içinde bulunduğu durumu ve gerekse Anadolu kadının cezaevindeki hayatını, dramını ve hikâyesini ortaya koymaya çalışmaktadır. Romanın baştan sona cezaevinde geçiyor olması ve cezaevi kültürünü, ritüellerini açık bir şekilde ortaya koyması, okuyucuya sunması, cezaevlerinin anlatılması ve anlaşılması bakımından önemli bir eserdir.

1.3.1.7. Yaralıstın

Erdal Öz'ün 1974 yılında kaleme aldığı ve 12 Eylül dönemini, tutuklanmaları konu alan toplumsal – gerçekçi bir romandır. Eserde yasaklı yayınları okuması üzerine tutuklanan ve işkenceye uğrayan bir gencin cezaevinde yaşadıklarını kaleme almaktadır. Genç yaşta cezaevine atılan Nuri büyük bir bocalama ve yalnızlık ile karşı karşıya kalmıştır. Eserde 12 Eylül sürecinden daha çok Nuri'nin cezaevindeki hayatı, uğradığı işkenceler ve izlenimleri üzerinde durulmaktadır.

Bu eserin önemli bir yanı da kahramanın adının kitap boyunca gizli tutulmasıdır. Mahkûmlar kendi aralarında cezaevine düşen herkesi Nuri olarak görmekte, herkese aynı lakap ile hitap etmektedirler. Mahkûmlardan biri bir hata yaptığında bak şu Nuri'ye şeklinde tepki vermekte, kimseye ismi ile hitap etmemektedirler. Bu olaylara hiçbir tepki vermeyen Nuri, roman boyunca olayları izlemekte ve adını söylememektedir. Romanın sonunda mahkûm bir arkadaşının ismini sorması üzerine gerçek ismini söylüyor.

1.3.1.8. Damağası

Kemal Tahir'in cezaevinde tuttuğu üç bölüm ve bir hikâyeden oluşan eserdir. *Damağası*; Çorum cezaevinde tuttuğu Notlar ve müsveddelerden oluşur. Birinci kısım: "Kitaplı Casus" İkinci kısım "Gazete Muharriri" ve son çalışma "Damağası" adını

taşımaktadır ve bu bölümde yazar önceki anlattığı olaylara tekrar değinmektedir. En sonda ise “Bir Mahpushane Hikâyesi” adlı kısa bir öykü bulunmaktadır.

Kemal Tahir, cezaevinde tuttuğu bu notlardan hareketle Anadolu insanını, onların sorunları tespit etmekte ve kendi bilgisi doğrultusunda çözümler ortaya koymaya çalışmaktadır. Cezaevinde yaşanan olayları, sosyal hayatı ve cezaevi kültürünü açık ve canlı bir şekilde veren yazar, bununla kalmayıp cezaevi dışındaki sorunları, yaşanan hayatı ve problemleri de gözler önüne sermektedir. Olaylara geniş bir perspektiften bakan yazar içeri ve dışarı arasındaki hayatı sentezleyerek gerçek bir sosyal hayat çözümlemesi ortaya koymaktadır.

1.3.1.9. Kafes

Lütfü Şehsuvaroğlu’un kaleme aldığı bir 12 Eylül romanıdır. Yazar, eserde kafesi kendine göre tanımlamakta ve o süreci kendi potasında eritip, subjektif bir anlayışla ortaya koymaktadır. Ona göre kafes; özgürlük, mahpusluk ve ölüm arasındaki üçlü yapıyı ifade etmektedir. Hayat; özgürlük, tutsaklık ve ölümü içine alan bir kafestir ve insanoğlu bu kafes içinde sonunu beklemektedir. Kafes, 12 Eylül sürecinde yaşananları, yapılan işkencelere ve insanların bir an önce bu tutsaklıktan kurtulup hürriyete kavuşmak istemelerini konu almaktadır.

Şehsuvaroğlu, eserinde bu süreci bizzat vermek yerine, farklı bir pencere ele almaktadır. O dönemin bunalımlarını ve insanların mahpushanede nasıl yalnızlaştıklarını dile getirmektedir. Esere öznel bir yorum getirecek olursak, eser 12 Eylül’ün sessiz direnişidir.

1.3.1.10. Gülünün Solduğu Akşam

Erdal Öz’ün cezaevinde yaşadıklarını kaleme aldığı eseridir. Eser, Erdal Öz’ün, dönemin devrimci yüzleri; Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan ve Hüseyin İnan ile aynı cezaevinde kalması ve onlarla yaptığı sohbetler sonucunda vücuda gelen bir eserdir. Deniz Gezmiş; Erdal Öz’den kendisinden mücadelelerini, yaşadıkları zorlukları ve sahip olduğu fikirleri yazmalarını ve bunları kitaplaştırıp geleceğe aktarmasını istemektedir.

Bu amaç doğrultusunda yazar ile sık sık bir araya gelip sohbet etmekte, yazarın sorduğu soruları cevaplamaktadırlar. Bu özelliğinden dolayı eser, röportaj niteliği taşımaktadır.

Roman hem dönemin ruhunu hem cezaevini o dönemdeki devrimcilerinin hayatlarını dile getirmesi bakımından önemlidir. Ayrıca eser Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan ve Hüseyin İnan'ın idam edilmelerini adım adım anlatmakta ve onların son sözlerine yer vermektedir.

1.3.1.11. Kardelen

Öner Yağcı'nın kaleme aldığı ve 12 Eylül sürecinin yarattığı olumsuz havayı, buhranlı günleri bir çocuğun gözünden anlattığı romanıdır. Küçük bir kız olan Gülcan'ın babasının ve annesinin siyasi suçlu olarak tutuklanıp cezaevine atılması sonucu Gülcan'ın psikolojik olarak yaşadıklarını ve çektiği anne - baba özlemini dile getirilmektedir. Gülcan, annesine ve babasına kavuşmak, onlarla mutlu ve güzel bir hayat yaşamak, bütün özlemlerini gidermek için yanıp tutuşmaktadır. Babasının ona yazdığı mektuplar ve görüş günü babasına sarılması onun için en güzel mutluluklardandır.

Annesi tahliye olduktan sonra ona kavuşan Gülcan, bu saatten sonra sürekli babasına kavuşma özlemi içinde yanıp tutuşmaktadır. Babasına olan özlemini ve sevgisini yazdığı mektuplarda dile getirmekte ve babasından gelen mektuplarla hayata tutunmaktadır. Roman 12 Eylül sürecinin sadece tutuklular, parmaklıklar arkasındakiler için değil, dışarıdaki masum insanların da hayatına yansdığı ve aynı şekilde onları da etkilediğini ortaya koymaktadır.

1.3.1.12. Uçurtmayı Vurmasınlar

Feride Çiçekoğlu'nun kaleme aldığı bir romandır. Küçük bir çocuk olan Barış'ın bakacağı kimse olmadığı için tutuklanan annesi ile onun da cezaevine girmesi ve orada yaşadıkları anlatılmaktadır. Cezaevini, oradaki hayatı küçük bir çocuğun gözünden

anlatması ve bir çocuğun özgürlük merakını, hür olmanın önemini vurgulaması ve verdiği mesajlar bakımından önemli bir eserdir.

Romanda olayların akışı İnci ile iyi arkadaşlık kuran Barış üzerinden anlatılmaktadır. Tahliye günü gelen İnci özgürlüğüne kavuşur. Fakat Barış onu çok özlemekte, sürekli ona mektup yazmakta ve içerdeki olayları anlatmaktadır. İnciden de kendisine mektup yazmasının istemektedir. Roman genel manada İnci ile Barış'ın mektuplaşmaları üzerinden ilerlemekte ve yaşanan tüm olaylar mektuplarda anlatılmaktadır.

1.3.1.13. Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu

Sevgi Soysal'ın 1976'da yayımladığı otobiyografik romandır. 12 Eylül sürecini bizzat tecrübe etmiş, o zorlu günlerde hayatta kalma ve davasına sahip çıkma mücadelesi vermiş olan Sevgi Soysal'ın yaşadıklarını ağzından anlattığı bir eserdir. Eserde sadece kendi hayatını değil, onunla birlikte o dönemde onun gibi okumuş, eğitilmiş birçok kişinin; üniversite öğrencilerinin siyasi ve ideolojik suçlu olarak tutuklanıp cezaevine atılmalarını, orada yaşadıklarını, duygu ve düşüncelerini kaleme almıştır. Bizzat yaşayan bir kişinin kaleminden çıkması bakımında cezaevi edebiyatı için çok önemli bir temel taşıdır. Kitap hem olay hem de mekân olarak cezaevini ele alması bakımından oradaki hayatı gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ortaya koymaktadır.

Eser, kırk dört farklı başlıktan meydana gelmektedir. Her başlıkta cezaevinin farklı bir yanına değinilmektir. Sevgi Soysal, tutuklanmasının perde arkasından tutuklanmasına, uğradığı işkenceleri ve cezaevinde geçirdiği süre boyunca edindiği bütün izlenimlerini, değerlendirmelerini ve oradaki hayatını ortaya koymaktadır.

1.3.1.14. Gün Ağarmasa

Osman Akınhay tarafından kaleme alınan bir 12 Eylül romanıdır. Kitabın kahramanı olan Celal siyasi suçlu olarak tutuklanmış, Mamak Cezaevine atılmış ve oradan da Çanakkale'ye sürgün edilmiştir. Beş yıllık cezası biten Celal, tahliye olur ve

hayatına, işlerine devam eder. Bir gece televizyon karşısında otururken ekranda cezaevinde kaldığı koğuşun duvarlarının kepçe ile yıkıldığı görür ve Celal, o görüntüden sonra bütün siyasi geçmişini, devrim yıllarını, hükümlü olduğu süre boyunca yaşadığı hayatı, acıları ve ızdırapları tekrar yaşaması anlatılır.

Kitaptaki olayların tamamının cezaevinde yaşanmasından dolayı oradaki hayatı bütün bir şekilde ortaya koymaktadır. Eserin oluştuğu ve olayın yaşandığı tarih de göz önüne alındığında cezaevinin esere tüm gerçekleriyle yansıdığı görmek mümkündür.

1.3.1.15. Şafak

Sevgi Soysal'ın, 1975 de kaleme aldığı eser 12 Mart olaylarını eleştirdiği eseridir. O dönemi bizzat yaşayan, o dönemde tanık sandalyesine kendisi de oturan yazar, o süreci farklı bir gözle objektif olarak ortaya koymaktadır.

Kitap birbirinden bağımsız gibi görünen ama aslında birbirinin tamamlayıcı niteliğe sahip üç farklı bölümden oluşmaktadır. “Baskın, Sorgu ve Şafak” olarak adlandırılan bölümler, o dönemin tüm mecralarına ışık tutmaktadır. Eser, o dönemde hem dışarıdaki sosyal hayatı, bunalımları, hem de içeride yaşananları, bu dönemin cezaevine yansımalarını ortak bir potada eriterek vermektedir.

Kitabın ilk bölümü olan ‘*Baskın*’ kısmında yazar, okumuş, matematik öğretmeni olan Mustafa'nın, Urfa'da siyasi suçlu olarak yakalanması, tutukluluk süresi bittikten sonra yaşadığı psikolojik bunalımları dile getirmektedir. Bu süreçte Mustafa'nın eşi Güler'in Adana'da o süreçte yaşadıklarını ve Mustafa ile aynı düşünceye hizmet eden arkadaşı Avukat Oya'nın ve Hüseyin'in dışarıda yaşadıklarını ortaya koymaktadır. İkinci bölüm olan ‘*Sorgu*’ kısmında Adana Emniyetinde yaşadıklarını, gördükleri işkenceleri dile getirilmektedir. Emniyetteki sorgu ve işkenceden sonra cezaevine kapatılan Oya'nın orada hala devam eden işkencesi, çektiği ızdıraplar dile getirilmektedir.

Kitabın son bölümü “*Şafakta*” ise özgürlüklerine kavuşan kahramanların yeni hayat düzenine alışmalarını, yaşadıkları çatışmaları ve bu dönemin tüm sosyal boyutunu

ortaya koymaktadır. 12 Mart'ı çok açık bir şekilde gözler önüne seren yazar; okuyucu sorgulamaya, iç hesaplaşmaya itmekte ve bu süreci geniş bir perspektiften ortaya koymaktadır. Yazar daha çok o dönemin bunalımlarını, zorluklarını ortaya koysa da cezaevine de değinmekte ve oradaki hayatı da anlatmaktadır.

1.3.1.16. Linç

Kerim Korcan'ın kaleme aldığı cezaevi romanıdır. Asıl adı Kadir Güler olan fakat cezaevinde Arap Kadir olarak bilinen ve genç yaşta siyasi bir mahkûm olarak cezaevine girmesi, cezaevinde yaşadıkları anlatılmaktadır. Kadir uysal birisi değildir. Lakabının hakkının veren bir kişiliği vardır. Her taşın ve olayın altından o çıkmaktadır. Dolandırıcılık, kumar, iddia her şey onda mevcuttur. Rahat duramayan Arap Kadir, bir gün yine duramaz, başgardiyanı bıçaklar ve hücreye atılır. Hücreden çıktıktan sonra gardiyanın öcünü almak isteyen mahkûmlar Arap Kadir'e saldırırlar. Çıkan arbedede bıçaklanan Kadir, cezaevinin avlusunda can verir.

Eser, çoğunlukla Arap Kadir'in ilerlese de cezaevi hayatı, yaşayışı, yaşanan olaylar ve “koğuş ağası” kavramı üzerinde sıkça durmaktadır. Mahkûmların yaşadıkları hayatı ve cezaevi gerçeklerini açık bir şekilde ortaya koyması bakımından değerli bir eserdir.

1.3.1.17. Namuscular

Kemal Tahir'in cezaevinde kaldığı yıllarda yazdığı ve cezaevine namus meselesi yüzünden düşen insanların hayatlarını, orada yaşadıklarını kaleme aldığı romanıdır. Romanda, namus yüzünden cezaevine düşenlerin hikâyeleri dışında yazarın, Malatya Cezaevinde tuttuğu notları da yer aşmaktadır.

Roman, “Namuscular”, “Malatya Notları”, “Telgrafçı Abdurrahim” ve “Şeyh Süleyman Efendi” adındaki dört farklı bölümden meydana gelmekte ve her bölüm cezaevinde yaşananları, yapılan ritüeller dile getirmektedir.

Türk toplumu için namus meselesi çok önemlidir. Yazar da romanda bu konuyu farklı bir penceren ele almaktadır. Farklı kişilik ve dünya görüşü özelliklerine sahip insanların aynı suç bünyesine cezaevinde toplanmaları ve bunun cezaevine dramatik bir şekle yansımaları anlatılmaktadır.

1.3.1.18. Onuncu Sigara

İsmet Kür'ün kaleme aldığı bir romandır. 12 Eylül siyasi olaylarından dolayı cezaevine düşen Yosun'un sorguda ve içerde yaşadıkları, gördüğü işkence, şahit olduğu olayları dile getirdiği romandır. Bununla beraber Yosun'un, babasının aşkı Zerrişte'ye yazdığı mektupları okuması sonucu bir roman yazma girişimine başlaması ile bu roman ortaya çıkmıştır. Bir gece vakti evin balkonunda sigara içerek tüm bunları anlatarak, kayıtlar yaparak geçen bir gecenin sonunda onuncu sigara içilmeden herkesin dağılması sonucu roman sona ermektedir. Roman ömrün bir sigara içimi kadar kısa olduğu simgelemenin yanında 12 Eylül'ün getirdiği bunalımlı günler neticesinde insanların yalnızlaşmasını, iç hesaplaşmasını ve bunalımlarının oluşturduğu psikolojik çöküntüyü dile getirmektedir.

1.3.1.19. Çiçekler Susunca

Atilla Kesin'in kaleme aldığı bir 12 Eylül romanıdır. Siyasi eylemler içinde bulunan Mazlum, arkadaşının işlediği bir suçun ona kalmasından dolayı siyasi suçlu olarak tutuklanması dokuz yıl cezaevine atılması, eşi Fidan'ın ise oğulları Ferhat ile dışarıda verdiği yoğun bir hayat mücadelesi anlatılmaktadır. Devrimci bir ruha sahip olan Mazlum, içerde provakatörlük yapmaya, devrimci ruhu yaşatmaya devam etmektedir. Açlık grevi ve siyasi eylemler yapmasından dolayı sürekli işkenceye maruz kalmaktadır

Hapisten çıkan Mazlum, eşi Fidan ve oğulları ile birlikte amcasının şirketinin Almanya'daki işlerinin başına geçer. Kendini hayattan tamamen soyutlayan, eski heyecanını, devrimci ruhunu ve eşine olan duygularını kaybeden Mazlum, eşi Fidan'ı bir süre sonra terör propagandası yapan Kürt bir grubun içinde bulur. Bu oluşuma

kendini çok kaptıran Fidan, eşini de çocuğunu bırakarak dağa çıkar ve bir daha geri dönmez.

Eser, Mazlum'un içerde yaşadıkları üzerinde cezaevi hakkında bilgi vermekle beraber dönemin içinde bulunduğu şartlardaki siyasi oluşumları, örgütlenmeleri ve bunun bireyler üzerindeki olumsuz etkilerini; ailelerin dağılmalarını, sevgi bağlarının kopmasını dile getirmektedir.

1.3.1.20. Bir Başvekil Sevdim

Melike İlgün'ün kaleme aldığı eser 1950'ler boyunca başbakanlık yapan, Demokrat Parti Genel Başkan'ı Adnan Menderes'in, Ayhan Alnar ile olan yasak aşkını konu almaktadır. Adnan Menderes'in, Ayhan Alnar ile yaşadıkları, dönemin siyasi olayları, 61 Darbesi ve dönemin başbakanı Adnan Menderes ve arkadaşlarının Yassı Ada'da idam edilişlerini dile getirmektedir. Eserde cezaevinden çok az bahsedilmesine rağmen dönemin ruhunu ve darbenin getirdiği çalkantılı süreci ortaya koyması bakımından önemli bir eserdir.

1.3.1.21. Bitti Bitti Bitmedi

Vedat Türkali tarafından yazılan ve Ermeni sorununu konu alan bir eserdir. Ordulu bir genç olan Tarık, siyasi suçlu olarak tutuklanmış ve Diyarbakır Cezaevi'ne atılmıştır. Hapisten sonra İstanbul'da Mısırcılar Çarşısı'nda bir akrabalarının yanında çalışmaya başlar. Ama Tarık adını değil Murat adını kullanmaktadır ve askerlikten kaçmanın yollarını aramaktadır. Mısırcılar Çarşısı'nda tanıştığı Lusi adındaki Ermeni mimar bir kıza âşık olur ve onunla evlenir. Lusi'nin dedesi okumuş, entelektüel bir gazetecidir ve sürekli Tarık'a bildiklerini aktarmakta, sözde Ermeni sorunu hakkında bilgi vermektedir. Dedesinin bu yönünü çok beğenen Lusi, Tarık'ın da yazar olmasını istemektedir ve Tarık'ın eşini kırmamak ve o istediği için kitap yazmaya başlamasını konu almaktadır.

1.3.1.22. *Büyük Gözaltı*

Çetin Altan'ın kaleme aldığı bir 12 Mart romanıdır. Roman temelde işkence ve dilekçe üzerine kurulmaktadır. Roman işkence odasında başlamakta ve orada bitmektedir. “Onu” öldürdüğünü itiraf etmesi için kırk dört yaşındaki bir tutuklunun işkence odasına kapatılması, orada ona belirli sorular sorulup; tutuklu, itirafa ve yöneltilen suçları kabul etmeye zorlanmasını konu almaktadır. Romanda sık sık tutuklunun çocukluğuna, ailesine, gençlik yıllarına ve eğitim hayatına dönüşler söz konusudur. En çok da tutuklunun seks hayatının başlangıcına, sekse dair düşünce ve hayallerine başvurulmaktadır. 12 Eylül'ün sorgu ve işkence tarafına ışık tutan roman, büyük bir psikolojik baskıyı ortaya koymaktadır. Tutuklunun bir suçu olmadığı anlaşılmasına rağmen hala serbest bırakılmamakta ve önüne yeni dosyalar sürülmekte ve cinayetin maktulleri sorgulanmaktadır.

1.3.1.23. *Hücrem*

Türk oyuncu ve yazar Yılmaz Güney'in *Selimiye Üçlemesi* adlı serisinin ilk kitabıdır. Yazarın otobiyografik romanıdır. Yılmaz Güney'in siyasi suçlu olarak yakalanması ve Selimiye Cezaevi'nde de hücreye atılmasını, hücrede yaşadıklarını, hücrenin mahkûm üzerindeki etkisini, uğradığı işkenceyi; açlığı ve susuzluğu konu almaktadır. Selimiye'de bir süre yattıktan sonra Nevşehir Cezaevi'ne nakil olması ve izlenimlerine değinilmektedir. Eserde aynı zamanda Yılmaz Güney'in Selimiye Cezaevi'nde yazdığı, “Çocuktum Ben” ve “Çıracık” adlı iki öykü yer almaktadır.

1.3.1. 24. *Salpa*

Yılmaz Güney'in kaleme aldığı *Selimiye Üçlemesi'nin* ikinci kitabı olan *Salpa*, Mehmet Salpa'nın Konya'dan İstanbul'a uzanan yolculuğunda çektiği sıkıntılar ve zorluklarla mücadelesi anlatmaktadır. Hayatı ve içinde bulunduğu durumu anlamaya çalışma gayreti, İstanbul'da Salpa'nın jant kapağı çalmaya çalışırken polisler tarafından tutuklanıp karakola götürülmesi, orada sorguya alınması ve itirafa zorlanması işlenmektedir. İşkenceye dayanamayıp jant kapağını çalmaya çalıştıklarını kabul etmesinden sonra hiç tanımadığı birisi olan Saffet'in bisikletini çaldığına dair tekrar

sorguya alınmasını anlatır. Emperyalist düzen içinde Mehmet Salpa'nın çalkantılı ve kararsız hayatını ve hiç işlemediği suçların ona yıkılmaya çalışılması ele alınmıştır.

1.3.1.25. Sanık

Yılmaz Güney'in *Selimiye Üçlemesi*'nin üçüncü kitabıdır. Üniversite son sınıf öğrencisi olan Yaşar Yılmaz, siyasi suçlu ve provokatör olarak tutuklanır ve karakola götürülür. Yaşar Yılmaz'ın karakolda uğradığı muamele, maruz kaldığı işkence ve hücrede kaldığı günlerde soğuğa ve açlığa karşı verdiği dirençli mücadele anlatılmaktadır.

1.3.1.26. Demeyin Anama İçerdeyim

Cafer Solgun'un on altı yaşında bir öğrenciyken dönemin içinde bulunduğu siyasi olaylardan ve eylemlerden dolayı tutuklanıp cezaevine atılmasını, orada yaşadıklarını, gördüklerini konu alan otobiyografik bir romandır. Cezaevi hayatı, zorlukları ve uğradığı işkenceleri tek tek dile getirilmektedir. Bununla beraber Metris'in açılmasına, 12 Eylül sürecine, bu sürecin perde arkasına ışık tutmaktadır. Yazar, bu süreçte hem kendisinin hem de abisinin yaşadıklarını dile getirilmesi bakımından önemli bir eserdir. Gerçek manada tam bir 12 Eylül gerçeği olan eser, daha çok siyasi olayların ve oluşumların çerçevesinde meydana gelmektedir. Eserde 12 Eylül gerçeğinin dışında o süreçte cezaevinde yaşanan olaylar, çıkan yangınlar, mahkûmların uğradıkları işkenceler, açlık grevleri ve daha birçok konu ele alınmaktadır.

Yazar, o dönemde özellikle siyasi suçlular için inşa edilen ve inşa edildiği dönemde mahkûmlar üzerinde büyük baskı oluşturan Metris Cezaevi hakkında bilgi vermekte ve orayı tanıtmaktadır. Bunlarla beraber eserde cezaevinde kullanılan kelimelere, jargonlara ve onların cezaevindeki anlamlarına dair küçük bir sözlük yer almaktadır.

1.3.2. Hikâye

1.3.2.1. Mapusane Çeşmesi

Adnan Veli tarafından yazılan ve içerisinde cezaevi hayatı, cezaevi sosyal ilişkileri, cezaevinde yaşanan sorunlar, mahkûm tipolojisi, idam gibi birçok konuya değinen ve cezaevinin genel yapısı, hayatı hakkından bilgi veren 66 kısa hikâyeden oluşan bir eserdir. Bu hikâyeler çok uzun ve kapsamlı olmamakla beraber cezaevi hayatını tüm çıplaklığıyla ortaya koymaktadır. Olaylara, cezaevinde yaşanan hayata sadece tek bir pencereden değil bütüncül bir bakış açısı ile ele almakta ve mahkûmları o şekilde değerlendirmektedir. Ayrıca kitabın giriş kısmında cezaevinin ve hükümlünün ne olduğu hakkında geniş bir bilgi verilmektedir.

1.3.2.2. Gıdıgıdı

Aziz Nesin'in kalem aldığı 24 farklı kısa öyküden oluşan kitabının ilk öyküsüdür. Her bir hikâyesi farklı konuya değinen kitabın “Gıdıgıdı”, “Kaçaklar Kralı Fare” ve “Ne Enayiler Var” adlı öyküler cezaevinden bahsetmektedir. Cezaevini anlatan öykülerden her biri cezaevinin farklı bir özelliğine değinmekte, cezaevinde yaşananları ve cezaevi hayatını konu edinmektedir.

1.3.2.3. Hangi Parti Kazanacak

Aziz Nesin'in kaleme aldığı 19 kısa öyküden oluşan bir eserdir. Yazar, öykülerinin her birini birbirinden bağımsız olarak ele almaktadır. Kitabın içinde bulunan 19 öyküden sadece “Mehdi-i Resul” ve “Cigara Paketinde Evlenme Teklifi” adlı iki hikâyede cezaevi konu edilmektedir.

“Mehdi –i Resul”de adam öldürme suçundan cezaevine giren bir adamın orada yaşadıklarını, kurtulmak arzusunu anlatmaktadır. “Cigara Paketinde Evlenme Teklifi” adlı öyküsünde ise kendisine gelen sigara paketinin içinde bir kadının adresine rastlayan mahkûmun, sürekli ona mektup yazmasını ve onu daha görmeden ona olan aşkını,

duygularını itiraf etmesini, bu duygular içinde cezaevinde geçen hayatını ve tahliye oluşunu anlatmaktadır.

1.3.2.4. 72. Koğuş

Orhan Kemal'in 1954 yılında önce uzun hikâye, daha sonra da tiyatroya dönüştürdüğü eseridir. Hikâye Bursa Cezaevi'nin 72. Koğuşunda geçmektedir. Karadenizli Ahmet Kaptan, cezaevinin en yoksul koğuşu olan 72. Koğuşta mahkûmdur. Annesinin görüş gününde ona verdiği 150 lira ile cezaevinde gözde haline gelen Ahmet Kaptan, bu para ile arkadaşlarına yardım etmekte, kendine yeni eşyalar alı kalan para ile de kumar oynamaktadır. Koğuş arkadaşlarından kurnaz olan Bobi Niyazi ve Kaya Ali, bir şekilde Ahmet Kaptan'ı kandırırlar ve kumardan kazandığı parayı kendi hesaplarına geçirirler.

Ahmet Kaptan'ın tek amacı bir kadının onu sevmesidir. Bunu duyan Bobi ve Kaptan'ın sağ kolu olan Berbat, Ahmet Kaptan'ın çamaşırlarını yıkayan Fatma adındaki mahkûmun adından Kaptan'a mektup yazmakta ve bahşiş almaktadırlar. Fatma'yı hiç görmeyen Ahmet Kaptan sürekli onunla hayaller kurmakta ve mektup yazmaktadır. Tüm parasını kaybeden Ahmet'e artık mektup da gelmez. Bir gece pencerenin demir parmaklıklarından dışarıyı izleyip Fatma ile hayaller kurarken donarak can verir.

Eserde, cezaevi edebiyatının yoksulluğu, çilesi, gerçekçi bir olayla ortaya konulmaktadır.

1.3.2.5. Tatar Ramazan

Kerim Korcan'ın yazdığı dokuz hikâyeden oluşan bir eserdir. Her hikâye farklı bir olaydan ve kişilerden bahsetmektedir. Dokuz hikâyeden birisi hariç diğerleri cezaevlerinde geçmektedir. Bu kitabın en dikkat çekici hikâyesi gerçek bir kahraman olan, cesareti ve gücü ile herkesin beğenisini kazanan, adalet ve eşitliğe önem veren tam bir Anadolu kahramanı olan Tatar Ramazandır. Haksızlığa gelemeyen ve sürekli isyan eden kunduracı Tatar Ramazan, bu dik başlılığından dolayı birkaç defa cezaevi değiştirmek zorunda kalmış, sürgün edilmiştir. Gittiği son cezaevinde de mahkûmlara

zulmeden, aklının estiği gibi hareket eden Abdurrahman Çavuş'a haddini bildirir ve mahkûmları bu baskı faktöründen kurtarır. Korcan, cezaevi hayatını, mahkûm tiplerini, yaşanan olayları ve sorunları gerçek bir perspektiften ve yarattığı gerçekçi bir cezaevi tipi üzerinden ortaya koymaktadır.

1.3.2.6. Kolları Bağlı Doğan

Osman Şahin'in kaleme aldığı bir öyküdür. Kitap on bir farklı öyküden meydana gelmektedir. Osman Şahin'in Aydınlık gazetesinde yazdığı bir kitap tanıtımı yazısı yüzünden 12 Eylül sürecinden sonra tutuklanır ve 1,5 yıl hüküm giyer. Cezasını Şile ve Yalova Cezaevleri'nde çeken yazar, kitaptaki öykülerin tümünü, bu 1,5 yıllık süreçte cezaevinde yaşadığı olaylardan hareketle oluşturmuştur.

Eserde, yazarın bu dönemdeki izlenimleri ile beraber 12 Eylül sürecinin acı tarafları, çekilen çileler, yapılan zulümler, uğranılan işkenceler ve bu olayın ideolojik olarak yansımaları dile getirilmektedir. Yazar bu süreci bizzat tecrübe eden biri olduğu eserde cezaevi orada yaşanan hayat, sürecin cezaevine yansımaları çok gerçekçi bir şekilde ortaya konulmaktadır.

1.3.2.7. İdamlıklar

Kerim Korcan'ın Sinop Cezaevi'nde yatarken yazdığı öyküsüdür. Eser, “Şakir Ağa”, “Boyabatlı Emin”, “Ayancıklı Ömer”, “Resneli Yaver Bey”, “Onyedililer” ve “İşte Hüseyin” olmak üzere altı farklı hikâyeden meydana gelmektedir. “Onyedililer” hariç diğer beş hikâye cezaevinde geçmektedir. Korcan, kitabın bölümlerini idam cezasına çarptırılan mahkûmların isimlerine göre düzenlemiştir.

Korcan, eserinde Sinop Cezaevi'nin fiziksel özelliği hakkında bilgi vermesinin yanında mahkûmların, özellikle de idam mahkûmlarının dışarı ve içeri arasında yaşantıları, psikolojik durumları üzerinde durmaktadır. Eserde mahkûmların idamdan kurtulmak için yaptıkları ibadetler, ritüeller hakkında verdiği bilginin yanı sıra cezaevi

hayatının sosyal yapısını, işleyişini, mahkûmların durumlarını ve yaşadıkları sorunlara değinmektedir.

Türk edebiyatında bu eserlerin meydana gelmesine olanak veren en büyük etmen toplumun içinde bulunduğu siyasi, sosyal ve psikolojik durumdur. Eğitim seviyesi düşük, sosyal ve ekonomik özgürlüğe sahip olmayan, huzurlu bir ortamda yaşamını idame edemeyen vatandaş suç işleme eğilimde bulunmaktadır. Bu suçlar ve sosyal yapının içindeki tüm olaylar eserlere konu olmaktadır. Vatandaşın sosyolojik tarafı dışında, toplumun kanayan yarası olan ülkeyi her anlamda yıpratın, yok eden darbeler ve muhtıralar da bu eserlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Edebi birer eser olarak ele alınan bu roman ve hikâyeler bir olayın ya da kurgunun dışında toplumsal trajediyi de ortaya koymaktadır.

Toplumda bu tür olayların yaşanması, karışıklıkların ortaya çıkması sadece Türk toplumuna bağlı olmayıp Batıda ortaya çıkan siyasi ve sosyal akımların etkisi de büyüktür. Çıkan akımlar ve bu akımların sahip olduğu düşünce yapılarının halkın içinde yayılması ve benimsenmesi de etkili olmuştur. Farklı görüşleri benimseyen, farklı düşünceleri savunan halk kendi içinde toplumsal bir çözülme yaşamış ve ayrışmalar, sınıfsal bölünmeler ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan sınıflar ve ideolojiler arası çatışma, suçlu ve suçsuz kavramlarının ortaya çıkmasına ve de suçlu bulunanların cezaevine kapatılmasına sebebiyet vermiştir.

Yaşanmış ya da kurgulanmış olan bu eserlerin ortak bir mekânı paylaşmaları, durumları ve olayları aynı yer üzerinden farklı bir perspektiften ortaya koymaları edebiyatımızda önemli bir boşluğu kapatmıştır. Bu eserler ve bu eserlerin konuları edebi bir birikim ortaya koymanın yanı sıra toplumsal bir aydınlanmayı ve eğitimi de yansıtmaktadır. Cezaevi konulu bu eserler oradaki hayatı, zulmü ve yapıyı ortaya koymuştur. Kanunsuz davranışların nasıl sonuçlar doğurduğunu ortaya koymuş ve devletin gücünü yansıtmıştır.

Toplumsal gerçekçilik, cezaevi konulu roman ve hikâyeler olarak ayrılan ve değerlendirilen bu bölüm edebi ürünleri tanıtmanın yanı sıra o dönemin toplumsal yapısını yansıtmaktadır. Tanıtılan cezaevi konulu bu eserler doğru okunup

yorumlandığında 1950 -1980 arası dönemde yaşanan hayat, sosyolojik ortam eserlerin satırları arasında bulunabilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK ROMAN VE HİKÂYELERİNDE CEZAEVİ RİTÜELLERİ

Çalışmanın bu bölümde cezaevi ritüelleri, tipoloji de dâhil olmak üzere, eserler içerisinde aranacaktır. Kural ve kalıba dönüşmüş, devamlılığı ve mahkûm kimliğine dair pekiştireci olan davranışlar, bu roman ve hikâyelerde aranacak ana konudur.

2.1. Tipoloji ve Cezaevi Bireyleri

Bir tür kategorize etme, sınıflandırma anlamına gelen tipolojinin farklı disiplinler ve bilimlere göre öznel tanımları vardır. Dolayısıyla tipoloji, toplumsal nesne, grup, davranış şekilleri ve kültürel değerleri, aralarından soyut örnekler, tipler seçerek kategorileştirmede kullanılan analitik yapılardır denebilir (Kirman, 2003: 34). Mimari, sanat ve edebiyat gibi birçok alanda kullanılan tipoloji kavramı, daha çok sosyoloji alanında, toplumları ve olayları gruplandırmada, kategorize etmede kullanılmaktadır. Her alan, disiplin kendine göre bir tipoloji ortaya koyup, alanını, sınırlarını çizdiği bu tip çerçevesinde ortaya koymaktadır. Ortak özellik taşıyan, tek tek üyelerin, toplumsal fenomenlerin bir araya getirilmesiyle oluşan yapılardır (Kılıç, 2003: 39) ifadesinde de görüldüğü gibi tipoloji birbirini taklit eden, benzer durumları ifade eder.

Sosyal yapının bir alanı olan cezaevinin de kendine has bir tipolojik şeması bulunmaktadır. Cezaevinde yatan her mahkûm gerek kişisel ve gerekse davranışsa özellikler bakımından birbirine benzemektedir. Cezaevi tipolojisinin oluşmasında ortak bir alanı, aynı hayat şartlarını ve imkânları paylaşan kişilerden oluşmasının etkisi vardır. Her ne kadar tutsak olmadıkları dönemde farklı hayat görüşlerine sahip olup, farklı hayatlar yaşasalar da cezaevine düştükten sonra her mahkûm birbirinin aynı olmaktadır.

2.1.1. Mahkûmlar

Cezaevi temalı romanların aslî unsurunu mahkûmlar oluşturur. Dışarıdan kopuk, kendi sistemi içinde bir hayatı, düzeni ve yönetim şekli olan cezaevinde farklı ırk,

mezhep, parti, ideoloji ve mesleğe sahip insanlar aynı çatı altında yaşamakta ve aynı hayatı paylaşmaktadır. Cezaevi hayatında dışarıdan farklı olarak herkesin eşit olduğu bir düzen hâkimdir. İçinde farklı suçlardan mahkûm insanlar olsa da bu insanlar; aynı yemeği yemekte, aynı havayı teneffüs etmekte ve aynı alanı çiğnemektedirler. Aynı mekânı paylaşan, ortak düşüncelere sahip olan ve aynı duyguları taşıyan mahkûmlar bir süre sonra birbirinin aynısı olmaktadır. Bu da cezaevlerindeki mahkûm tipolojisinin gerçekliği arttırmak adına eserlere de aynı şekilde yansımaktadır. Cezaevi temalı hikâye ve romanlara konu olan, mahkûm tipleri şunlardır:

2.1.2. Siyasi Mahkûmlar

Türkiye'nin yaşadığı olaylar, darbeler, muhtıralar ve yasaklar göz önüne alındığında fikirlerinden, yazılarından ve taraftarı oldukları siyasi ideolojilerden dolayı birçok kişi siyasi suçtan yargılanarak cezaevine atılmıştır. Özellikle 1960, 1971 ve 1980'de yaşanan siyasi olaylardan dolayı birçok yazar, şair, gazeteci ve siyasetçi cezaevine atılmıştır. Bazen yazar, doğrudan kendi tecrübelerini işlemiş, bazen de şahit olduklarını kurgu yoluyla aktarmıştır. Kimi yazarlar da cezaevine girmeseler dahi mahkûm olan yakınlarının durumlarından hareketle eserler vermişlerdir. Siyasi mahkûm, kitapla ve düşünceyle ilişkisi noktasında bir mit alanı açar. Anılan dönem içerisindeki siyasî mahkûmlar, çoğunlukla entelektüeldir. *Yaralısın* romanından alınan bir örnek, bu noktada sunulabilir:

“Neden düştün?”

‘Suç işledim.’

‘Suçun ne?’

‘Kitap yaktım.’

‘Kitap mı yaktın?’

‘Kitap yaktım. Siyasiyim’(Y. s.144).

Ayrıca siyasi mahkûmlar, yöneticilerin şüphyle baktığı, koğuş içerisinde de genellikle tedirginlik duyulan mahkûmlar olarak işaretlenir. Yine *Yaralısın* romanından alınan satırlarda bu durum belirgindir: “Sen geldin ya dün akşamüstü. Seni getiren Dayı,

buna, senin siyasi olduğunu söyledi ya, öğrendi ya bu sen siyasisin, öldü öldü geberdi sinirinden (Y.s.166).

Bununla birlikte siyasi mahkûmların eylemlerine içeride de devam ediyor oluşu, ideolojilerin yaşarlığını göstermeleri bakımından da önemlidir. *Demeyin Anama İçerdeyim* romanının yazarı olan Cafer Solgun, lise yıllarında abisine özenen ve siyasi eylemlere katılan bir gençtir. Karıştığı eylemler yüzünden henüz on altı yaşında bir öğrenciyken cezaevine girer. İçeriye giriş nedenini ve suçunu eserinde şu şekilde anlatmaktadır. “Kapıda beni polislerden teslim alan gardiyanlar, işlemlerimi yaparken, ‘hangi siyasetten’ olduğumu sormuşlardı. Bir an tereddüt geçirmiştım. Gardiyanlardan, ‘başgardiyan’ olan, tereddüdümü fark etmiş olmalı ki, ‘Ya merak etme sorgu morgu geride kaldı burası cezaevi. Burayı bizden çok sizinkiler yönetiyor,’ demişti.’ ‘Liseli Dev-Genç’tenim işte” (DAİ. s. 32).

Mahkûmların işledikleri suçta göre farklı gruplara ayrılmalarının yanı sıra cezaevleri de mahkûmların suçlarına göre sınıflandırmaktadır. Özellikle dönemin içinde bulunduğu durumda göz önüne alınarak cezaevinde oluşacak bir ayaklanmayı, direnişi önlemek adına siyasi suçlular ile diğer suçlular farklı bölümlerde cezalandırılmaktadır. Bu durumu Cafer Solgun eserinde şu şekilde anlatmaktadır:

“Cezaevi A ve B olmak üzere iki ana bölümden oluşuyordu. Sağ ve sol bloklar olarak adlandırılıyordu o zamanlar. Devrimci siyasi tutuklular sağ (B), ülkücü ve dinci siyasiler de sol (A) bloklarda kalıyorlardı” (DAİ. s. 49).

Siyasi suçlular, hiçbir koşulda düşüncelerinden geri adım atmamakta, cezaevine girmekten de çekinmemektedir. Örneğin Vedat Türkali’nin *Bitti Bitti Bitmedi* romanında, darbe sürecinin yaşandığı ve ülkenin çalkantılı günler yaşadığı günlerde ODTÜ’de öğrenci olan Tarık, dönemin içinde bulunduğu süreci göz ardı ederek siyasi eylemlere katılmakta ve bunun için bedel ödemeye razı gelmektedir. Bir eylem sırasında yakalanan Tarık ve arkadaşları cezaevine atılır. Tarık’ın cezaevine gidiş süreci şu örnekle anlatılmaktadır: “İkimiz de Ankara Orta Eğitimliler Derneği’ndeydik. 2 Şubat 1980’de ODTÜ’lü devrimci Sinan öldürülünce korsan protesto gösterisine çıkmışız. Üstümüze ateş edilince kaçıştık. Erdal’ı bir apartman bahçesinde yakalamışlar. O, on

yedisine yeni basmış içeri aldıklarında, ben on altıydım. Olaydan günler sonra okul çıkışında aldılar beni; ihbar varmış benim için. Ankara Merkez Komutanlığı'nda sille tokat bir içeri attılar ya, bir gün sonra getirip hücreye kapattılar. Sonra Mamak'tayız” (BBB. s.23-24).

Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu isimli otobiyografik romanında Soysal, siyasi mahkûmların daha çok ihbar neticesinde yakalanarak cezalandırıldıklarını anlatır: “Hatice, Kızıldere için yapılan boykot yüzünden tutuklanmış. Kızıldere'nin ardından çoğu devrimci öğrenciler boykot yaptılar. Sıkıyönetim de toparladı onları. Hatice'yi, okuldaki faşist kızlar ihbar etmişler. Gözaltına alınan öteki öğrenciler serbest bırakıldığı halde, Hatice tutuklandı bu yüzden” (YBKK. s.124).

Kurgusal kahramanlar yanında, gerçek kişilerin de roman dünyasında kullanıldığı görülür. Deniz Gezmiş ve arkadaşları, dönemdeki siyasi suçluların en popülerleridir. Etraflarında bugün de devam eden bir mit oluşan bu kişiler, romanlar içerisinde de kendilerine yer bulurlar. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını cezaevi hayatı, yakalanma süreçleri Gülünün *Solduğu Akşam* romanında anlatılmaktadır. “Döndüğümde Deniz Gezmiş'i bizim koğuşta buldum. Nurhak'ta yaralı olarak yakalanan Mustafa Yalçın'ın başucundaydı” (GSA. s.19).

Kemal Tahir, 1973 yılındaki vefatına kadar, dönemin siyasi çalkantı ve koşullarından etkilenen bir yazar olarak dikkati çeker. Hayatının bir dönemini de cezaevinde geçirir. Kendi mahkûmluk sürecini sosyolojik ve tarihsel olaylarla harmanlayan yazar, eserlerinde cezaevine önem verir ve gerçekçi bir üslupla aktarım yapar. Siyasi suçlular, yazarın romanlarında temel teşkil eder. *Damağası*'nın kahramanı da bir siyasi suçludur:

“—Ne kadar cezanız?

—On beş sene?

— Vah vah! Nedir? Cinayet mi?

—Hayır! Siyaset!

—Öyleyse zarar yok...Bari çok kaldı mı?

—Dokuz sene kadar...” (D.s.175).

12 Eylül sürecini bizzat tecrübe etmiş, siyasi suçlu olarak tutuklanıp cezaevine atılmış bir başka sanatçı olan Sevgi Soysal, o süreci *Şafak* romanın kahramanları, siyasi suçlu olarak hüküm giyen Matematik Öğretmeni Mustafa ve Avukat Oya, üzerinden anlatmakta, darbenin her kesimi olumsuz etkilediği, siyasi suçların cezalandırılmasında da bir keyfiliğin olduğunu belirtmektedir: “Mustafa matematik öğretmeni. Urfa’da öğretmenliğin ilk yılında, Diyarbakır Sıkıyönetimi’nce tutuklanıp İstanbul’a gönderilmişti. Tam on dört ay sürdü tutukluluğu Selimiye’de. Sonra iki gün önce işte, hiç beklemediği, kendisini yıllarca sürececek bir mahpusluğa hazırladığı sırada savcılık salıverdi. (...) Oysa tutuklu kaldığı bir yıldan fazla süre içinde, Anayasa’yı ihlalden gizli örgüt kurmaya kadar, artık canları nasıl isterse öyle bir suçtan yargılanabileceğini kurmuş, piyangodan 296 çıkmıştı sonunda” (Ş. s.22).

Cezaevi ritüellerinin uygulayıcısı olan mahkûmlar, davranışlarını buradan ayrıldıktan sonra tekrarlamaz ve cezaevi hayatını geride bırakırlar. Özellikle siyasi suçlular, cezaevine uyum ve aidiyet konusunda başarılı değildir. Onlar için cezaevi bir tür bekleme alanı, çile doldurma alanıdır. Bunun bir örneği *Şafak* romanında Oya üzerinden anlatılır: “Komünizmi övme suçundan mahkûm Oya, aslında şişmanlamak korkusuyla yemediği çikolataları Cevdet’e veren, para karşılığında çamaşırını yıkayacak bir Firdevs bulduğu için sevinen, tahliye olduktan sonra çikolatasız ve babasız bir Cevdet’i ardında bırakıp unutan biri” (Ş. s.121).

Siyasi suçlular, güvenilmeyen ve davranışları devamlı gözlemlenen mahkûmlardır. *Hücrem* içerisinde tavırlarından bile anlaşılacak siyasi suçluların, bir türlü cezaevi hayatına uyum sağlayamamalarından bahsedilir:

“Suçumu öğrenmek istediler.

‘Siyasi,’ dedim.

‘Kafanı delikten niye çıkarmadın, şimdi anladım,’ dedi biri” (H. s.29).

Demokrat Parti lideri ve Türkiye Cumhuriyeti başbakanı olan Adnan Menderes’in hayatını, liderin sevgilisinin gözünden işleyen *Bir Başvekil Sevdim* isimli romanda da siyasi suçluların cezalandırılmasında hâkim ideoloji ve idarenin, keyfi uygulamalar yapabileceği anlatılır: “Adamı Isparta’da polis zoruyla kürsüden indirdiler,

Sinop'ta tutukladılar, Rize'de yol üzerindeki dükkân sahiplerinin elini sıktı diye gösteri yürüyüşü yapmakla suçlayıp altı ay cezaevine mahkûm ettiler” (BBS. s.280).

Siyasi mahkûmlar, güvenilmeyen ve sürekli problem olarak görülen mahkûm tipleridir. Onlara daima potansiyel bir suçlu gözüyle bakılır. Bu anlamda tedirgin de edici olan mahkûmlar, diğerlerinden farklı olarak sürekli müdüriyet ile de karşı karşıya kalmaktadır. *Linç* içerisinden alınan bölüm bu anlamda dikkat çekicidir: “Ertesi gün de müdüriyete çağırdılar siyasiyi. Üç gardiyan peşinden saltanatla gelmişti. Müdür çatkın bir yüzle karşıladı onu. Tele çok içerlediği belliydi. Cezaevi kâtibi Muzaffer, daktilosu önünde, siyasiye bakıyordu. Belli ki müdür soracak, siyasi cevap verecek, daktilo da yazacaktı” (L. s.102).

2.1.3. Cinayet Suçluları

Devletler, kolektif bir adalet sistemi ile yönetilir. Bu adalet sistemi her şeyden önce bireyin can, mal ve namus güvenliğinin sağlanması, yani kişinin temel hak ve hürriyetlerinin korunması ilkesine yöneliktir. Kimi zaman bireyler, çeşitli nedenlerle, kasten veya plansız şekilde bir başkasının ölümüne neden olduklarında, yasalar tarafından ağır şekilde cezalandırılır. Cezaevlerinde cinayet suçluları, farklı bir konumdadır. Onların cinayeti işleme nedenleri, cinayetin bir tür sanat olarak görülmesi, cinayetin işlenmesinde kullanılan yöntem, ölen kişinin masumiyet derecesi, cezaevlerindeki cinayet zanlılarına olan davranışı etkiler. Ayrıca bu tür hükümlüler, en ağır ve uzun süreli cezalıları oldukları için koşullarda bir ağırlıkları da vardır. Pek çok cinayet suçlusunu, kendi adaletini kendisinin sağladığına inanmaktadır. Örneğin, “Mapushane Çeşmesi” hikâyesinin kahramanlarından olan Bilal kendine hâkim olamayıp cinayet işlemiş ve bedelini özgürlüğü ile ödemiştir. İşlediği suçun cezasının ağır olmasına rağmen Bilal, kendi adaletini sağladığı düşüncesini taşımakta ve verilen cezaya itiraz etme eğiliminde bile bulunmamaktadır. “Tutanaklar raporlar okundu. Sonunda savcı, Mezarbaşı cinayetinin katili cefakâr Bilal için 18 sene dedi dayandı. Sıra savunmaya gelmişti. Bilal, “Ben şimdi Allaha bıraktım” diyordu” (MÇ. s.287).

“*Tatar Ramazan*” hikâyesinin kahramanı olan Ramazan, haksız kazanç elde edip, parası ve gücü ile köylü üzerinde baskı kuran ağayı, vurmuş ve köylerde görülen

bu kanun dışı düzene baş kaldırmıştır. Bunun sonucunda cezaevine girmesine rağmen köylünün hakkını teslim edip adaleti sağladığını düşündüğünden verilen cezayı vakur bir şekilde kabul etmektedir. “Bu adamın bu kadar celallenmesinin sebebi ne idi. Belki de gizli bir gelir kaynağına el koymuştum. Ama sonra ne oldu? Müdür meraklandı: Ne oldu? Ne olacak bir bıçakta bitirdim işini. (...) Valla elimin tabancaya nasıl gittiğini hala bilemiyorum. Çok değil bir mermi yakmışım. Ağa ah anam dedi, bir kere de la ilahe illallah diyemedi” (TR. s.42).

Namus davası insanları suça iten en büyük etmenlerden birisidir. Tatar Ramazan hikâyesinin kahramanlarından olan Elmas, karısı Hanife’yi hovardası ile birlikte yakalamıştır. Küçük bir kızı da olan Elmas ne yapacağını, nasıl tepki vereceğini günlerce düşünür. En sonunda yakınlarının da fikri ile kendisini aldatan Hanife’yi öldürür ve hapse girer. Eserde Elmas’ın, namus yüzünden cinayet işlemesi ve hapse girmesi şu şekilde anlatılmaktadır: “Elmas bir daha baktı Hanife’yle Sevda’nın yaptıkları araya. Dikkatle baktı, şükür ki Sevda yatağın kenarında ve sırtı babasına dönüktü. Yani ona kan sıçrayacak ama balta değmeyecekti. Sol dizini yere dayadı Elmas. Sağ dizi havada tüfek atacakmış gibi çömeldi. Lokum kutusu değil baltaydı sağ elindeki. Bilenmiş yüzü par par yandı havada. Işık kararır gibi oldu. Hız dedi Elmas baltayı hızla, fakat bir kere indirdi. Sevinçle gülümsedi saksıda karanfiller. Hanife derin uykulardaydı, hiç mi hiç bilemezdi olanı. O kaç bininci kadın ki sevmek ve sevişmek kurbanı. Ama Elmas ürperdi kanlı manzaradan, güzel ve esmer başı koparken Hanife’nin canlı bir sıçrama oldu vücudunda” (TR. s.138).

Cinayet suçlarına bağlı dile getirilen ve kendi ritüelleri olan bir törel durum olan kan davası da romanlarda konu edilir. Orhan Kemal, 72. *Koşuş*’ta kan davasının nasıl esaret ile sonuçlandığını gösterir. Ayrıca mahkûmun, sırf bu nedenle ceza almasından ötürü, kendisini diğer mahkûmlardan üstün tuttuğu da dikkati çeker: “Kendisini kim, nasıl bir tutabilirdi onlarla? Kan gütmekten gelmiş o. Yıllar önce babasını liman kahvesinden çıkarken vuranların amcaoğullarını vurmuş, yüzünü olsun tanımadığı babasının öcünü almıştı” (72.K. s.5).

Namusçular romanında namus meselesi nedeniyle cinayet işleyip cezaevine giren mahkûmları şu sözlerle anlatılır:

“—Nedir belanız kurban, adam vurmak mıdır?

—Namusçuluktur, karıyı vurduk.

—Vay ki benim gibi desene kurban! Üstüne mi vurdun bilmezden... Bastırdın mı hovardanın altında?

—Yok... Ya sen?

—Bende de yok” (N. s. 42).

Cinayet suçlularının büyük çoğunda, kadın meselesi dikkati çekmektedir. Sevdiği uğruna her eylemi göze alan kahramanlar, bazen istemeden de ellerini kana bulayabilmektedirler. *Mapushane Çeşmesi*'nden alınan aşağıdaki cümleler, bu konuya örnektir:

“—Ne ettin?

— Bi cehaletlik ettim bilâder. Şaban'ın Dudu'yu kaçıracağodum. Candarma da bizi, gaya dibinde postaladı. Vir etti gurşunu garı gısmının yanında daban mı galdırcam? Ben de benim paslıyı doğrulttum, çaldım ataşı, çaldım ataşı, Candırmanın onbaşısını upuzun seregodum. Emme sonu kötü besbelli. Garyı da virdik, kelepçeyi de geydik” (MÇ. s. 165).

Yine kadın nedeniyle cinayet işlemek konusu *Esir Şehrin Mahpusu* romanında işlenir. Eserde cinayet suçundan dolayı cezaevine giren mahkûmlar ve işledikleri cinayetin ayrıntıları şu örneklerle anlatılmaktadır:

“Osman Ağa neden yatıyor?

Adam öldürmekten... Töbe! Adam değil, kötü karı öldürmüş... Kötü karı bunun dostu... Kötü dedimse kendisi kötülükte değil, kötü ev işletmekte...”(EŞM. s.70)

“Koruyucular da mı adam öldürmekten yatıyor? Evet. Rizeli Ali, Kadayıfçı Halil'i öldürmüş. Bu Kadayıfçı Halil hem zengin, hem yakışıklı, hem de zampanın domuzu... (...) Herif yedi mahallede tadına bakmadık güzel karı, ellemedik körpe kız bırakmamış. Sonunda Pamuk Zehra'yı dost tutmuş. Pamuk Zehra'nın adı Pamuk, kendi zehir... Karı bakmış ki zengin Kadayıfçı'nın gönlü geçti geçecek! Bir zaman yanı sıra körpe kızları götürmüş. Sonunda herifi kaçıracağını anlayınca Kadayıfçı'yı bu Laz Ali'ye öldürtmüş, çünkü bu Laz Ali de dostu...” (EŞM. s.70-71).

Namus meselesi yüzünden cinayet işleyip cezaevine düşen bir mahkûma da *Kelleci Mehmet* romanında rastlamaktayız. Karısını başkasıyla yakalayan, aldatılan bir adamın hem karısını hem de aldattığı kişiyi nasıl öldürdüğü ve cezaevine girdiği şu satırlarla ortaya konulmuştur.“Bana sorarsan, atmacaları unutup hava kuşluğuna özenmek iyi işaret değil! Bu kafayla sonunda çekeceğin rezilliği hiçbir kitap yazmamıştır. Hem oğlum sen gül gibi körpe karını, bundan şu kadar yıl önce, sevindiremeyip hovardasıyla yakaladığın için vurmادين mı? ‘Hovardayla yakalamak nasıl bir söz? Biz karıyı istemezlerin karalamasıyla öldürdük!’ ‘Bu senin, istemezlerin karalaması dediğin, bıyıklı, perçemli bir karalama. Evet, sen karını hovardayla basıp vurdun” (KM. s.54).

Aynı romanın kahramanlarından Bahattin de sevgilisiyle birlikteyken, kadının ağabeyine yakalanmış, panikleyerek sevgilisinin ağabeyini öldürmüştür: “İdamlık Bahattin koğuştan çıktı, kollarını çemirleyerek avlunun ortasındaki şadırvana geldi. Sevdiği karının on yaşındaki oğlan kardeşini, üstlerine gelip, ‘Sizi enişteme derim,’ dediği için öldürmüş, ölüsünü götürüp bozkırda bir köy kuyuya atmıştı. Bu işi karı ile birlikte yapmışlardı” (KM. s.233-234).

Cinayet işleyenler sadece yetişkinler değildir. *Suçlu* romanının kahramanlarından olan mahallenin yaramaz çocuğu Böcek, devlet memuru olan babasının silahı ile arkadaşlarından birisini vurmuş ve cezaevine girmiştir. “Yerinden fırladı. Koğuş kapısında ‘Böcek’le karşılaştı. On dört yaşlarında, kupkuru bir çocuktu. Bekçi babasının beylik tabancasıyla mahalle arkadaşlarından birisini öldürmeden önce, mahallenin baş belasıydı” (S. s.189).

Cinayet mahkûmları içerisinde en hazin durumda olanlar iftira veya yanlış anlama neticesinde suçlu sayılanlardır. *Kelleci Mehmet* romanında Mehmet, köyde ağanın yanında çalışan gencecik bir çocuktur. Bir gün ağası ile dolanırken ağasının silahının patlaması ile ağa ölür. Suç Mehmet’in üzerine kalır ve masum olduğunu ispatlayamayan Mehmet, tutuklanır. Osman Ağa, diğer ağalardan farklı olarak köylüyü ezmek yerine onlara yardım eden anlayışlı bir ağadır. Bir kaza sonucu ölümü köyde büyük ses getirmiştir. Mehmet’in hapse girmesi romanda şu şekilde anlatılmaktadır. “Biz hiç Osman Ağa’mızı domuzuna vurur muyuz? Bunca iyiliğini görüp... Çifte tüfeği

kendi başına patladı. Koca reise: Beni karakolda sıkıladılar! Tüfek kendi başına boşaldı reis bey! Dedim. Dinlemedi. Altı ay verdi koca reis... Versin varsın..." (KM. s.135)

2.1.4. Hırsızlık ve Adi Suçlar

Hırsızlık, toplum ahlakı açısından kabul görmeyen, yüz kızartıcı suçlardan birisidir. Bireyin mülkiyet hakkına yönelik olan ve toplumsal güveni zedeleyen bir sorun olarak hırsızlık, roman ve hikâyelere de konu olmuştur. Örneğin Kemal Tahir'in *Damağası* romanında hırsızlık suçundan yatan iki mahkûm işlenir: "Çankırılı Deli Ömer bu dünyada herkesle, Reiscumhurdan, dağ köylerinin henüz karpuz yememiş çobanlarına kadar herkesle, serbest serbest konuşmasını bilen bir adamdı. Hırsızlıktan yatıyordu. Afyonkeşti." (D. s.26).

Yine hırsızlık suçundan yatan mahkûmlar, karakter bakımından da zafiyet içerisinde sunulur. Cezaevi içerisindeki tüm cinsel arzu, arayış veya bir başkasına yöneltilecek iftira gibi hadiseler, hırsızlıktan yatan kişiler üzerinden verilir: "Parasına acımayanlar, Çorum Defterdarı'nın hırsızlıktan yatan ahretliğini deliğe çağırıp, dilini emiyorlardı" (D.s.30).

"Mapushane Çeşmesi" içerisinde bahsedilen hırsız tipi, bu yargımızı bir kez daha kanıtlar: "Hilmi, sekiz tane hırsızlık suçunun töhmetiyle yakalanıp mapusaneye kapatıldıktan sonra adamakıllı yokluk içine düşmüştü. Her gün cigara parası doğrultmak için katlanmadığı eziyet, yüzü dökmediği insan kalmıyordu" (MÇ. s.241).

Hırsızlık, büyük veya küçük olabilir, fakat romanlarda daha belirgin olan hırsızın, eyleminden pişmanlık duymamasıdır. Bazen küçük ve masum görülen olaylar büyük sonuçlar doğurmaktadır. *72.Koğuş*'ta bunun bir örneğini görmekteyiz. Köy yerlerinde çokça rastlanan olaylardan biri olan tavuk çalma eylemine karışan Recep, tutuklanmış ve bu suçun bedelini özgürlüğü ile ödemiştir: "Boru mu bu yüz elli lira gelmişti Kaptan'a! Tavuk çalmaktan sabıkalı Recep, "Anasından ha?" dedi. "Anası vardı demek?" (72.K. s.8).

Yine bir hırsızın, üzüntüsü yakalanmak veya cezalandırılmak değil, çaldıklarını gönlünce harcayamamaktır. “Hangi Parti Kazanacak” hikâyesini kahramanı olan Salih, çaldığı parayı harcayamadan yakalanmış ve cezaevine atılmış bir mahkûmdur. Salih hem yaptığı suçtan hem de çaldığı parayı harcayamamaktan dolayı büyük bir üzüntü yaşamaktadır. Fakat iş işten geçmiş ve hatasının bedelini ödemek zorunda kalmıştır: “Paşazade Salih dizini dövüyordu. İzmir’de kaldığı otelde, yandaki odadaki adamın asılı ceketinden tam otuz bin lira aşmıştı. Para üstünde bir hafta durduğu halde otuz kuruşunu yiyemeden enselenmişti (HPK. S.78).

Hırsızlar, karakol ve mahkeme sürecinde de önemsenmeyen, rahatlıkla aşağılanan ve hakaret edilen suçlu tipleri olarak dikkati çeker. *Cinnet Koşusu* romanında hırsızlık suçundan hüküm giyen mahkûmlara dair tavır böyledir:

“—Adın ne?

—Ahmet Kirişoğlu...

—Suçun?

—Tavuk efendim.

—Desene ulan hırsızlık” (CK. s.31).

Hırsızlık dışındaki suçlar içerisinde gasp, yaralama, kişiyi hürriyetinden yoksun bırakma ve hakaret suçlarının da eserlerde yer ettiği görülür. Bu suçları işleyenler, romanların istenmeyen kişileri ve olumsuz tipleri olarak dikkati çeker. *Karılar Koşusu*’nun kişilerinden olan Hacı, yaralamak suçundan içeri girmiş ve cezasını çekmiş bir mahkûmdur. Fakat kötü düşüncelerinden arınamayan ve yine aynı suçu işleme eğilimi gösteren Hacı, tutuklanmış ve tekrar cezaevine atılmıştır. Bu olay eserde şu şekilde anlatılmaktadır: “Malatya Cezaevi’ne geldiği zaman, -iki sene evvel- kendisinin ilk ahbabı işte bu Çullunun Hacı’ydı. Bir küçük oda da beş gün beraber yatmışlardı. Beş gün sonra mahkeme herifi gayrı mevkufla bıraktıydı. Şimdi, gene aynı işin tasdik edilmiş cezasını yatıyordu. Yaralamaktan 15 ay hapis cezası... Gâvur kızı Kıymet’i yaralamaktan” (KK. s.159).

Şafak romanının kişilerinden olan Güllü, ise bir polis memuru olan Abdullah ile birliktelik yaşamaktadır. Kıskançlık nedeniyle Abdullah'ı yaralayan kadın, bu nedenle cezaevindedir. Hakkında yanlış düşüncelerin doğmasına karşı çıkar, ona göre adam yaralama onurlu bir eylemdir. Koğuştan Asuman kendisinin suçunu araştırırken, onun ahlakına laf edince sinirlenir: “Güllü fırlıyor ayağa, Asuman'ın boynunu sıkıyor. Tövbe de Abdullah'ımın canına tövbe de!”(Ş. s.110).

Cinayete teşebbüs, mahkûm tiyolojileri içerisinde yer alan mahkûmların suçlarından biridir. Üniversite öğrencisi olan Mazlum idealist birisidir. Siyasi ideolojilere hizmet etmekte ve olaylara katılmaktadır. Bu olaylar bazen olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bu sonuçlar neticesinde özgürlükler ve eğitim hakları yok olmaktadır. Mazlum'un karıştığı bir olay sonucu tutuklanması ve hapse atılması *Çiçekler Susunca* romanında şu şekilde dile getirilmektedir: “Mazlum kaçmayı başarmış, ama birkaç ay sonra, bu kez okulda çıkan bir çatışmada silahıyla birlikte yakalanmıştı. Balistik raporunda, merminin Mazlum'un silahından çıktığı tespit edilince, cinayete teşebbüs suçundan hakkında dava açılmıştı” (ÇS. s.64).

“Tatar Ramazan” hikâyesinde hem adam yaralamaya teşebbüs hem de vazife başındaki memura hakaret suçunun işlendiğinden bahsedilir. “Benim yerimi ayan beyan gösteren ağaçlar vardı, dereler vardı. Bunları kime gösterirsin. Sonunda asıldık tabancaya, katil kastı, memura vazife başında hakareten buralara düştük” (TR. s.55).

Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu romanında ise bu kez hakaret suçu, orduya karşı işlenmiştir. Üstelik yazara göre uygulamalar da keyfidir: “Ve koskoca sıkıyönetim mahkemesi on üç yaşındaki Ayda'yı “Orduya hakareten” tutukluyor” (YBKK. s.148).

İşlenen suçlardan birini de görevi kötüye kullanmak oluşturur. Toplumda büyük ve tek hâkim otorite olan devlet; kanun, yasa ve yönetmeliklerle varlığını sürdürmektedir. Devletin çatısı altında çalışan ve devletin işlerini yöneten, yöneticiler, memurlar da bu yönetmelikler doğrultusunda hareket edip görevlerini ona göre yerine getirmektedirler. Bu yasalara uymayan ya da sahip olduğu makamı, görevi kötüye kullanan; kanun dışı işler yapan kişiler de tespit edildiği takdirde görevinden ihraç edilmiş ve yargı önünde cezalandırılmıştır. Bu suçlar, edebiyat dünyasında da yer

etmiştir. Bazı yöneticiler daha fazla kar elde etmek ve kendi gelirini arttırmak adına devlet işlerinde hileye başvurmaktadır. Yolsuzluğu sadece devlet kademesinde çalışan değil esnaflar da yapmaktadırlar. Özellikle daha düşük vergi ödemek için fiş kesmeme ve de az ürünle çok mal imal etmek için yaptığı işe hile karıştırma çokça görülmektedir. Tespit edilen bu kişiler cezalandırılmakta ve bu yanlış işlerin önüne geçmeye çalışılmaktadır. Kemal Tahir'in *Namusçular* romanında yer alan Bedri Efendi, bu tipi özetler niteliktedir: "Tahsildar Bedri Efendi defterde silinti, makbuzlarda hile, başkaca vergi alıp karşılığında hiç makbuz vermeyerek sayısı hükümetçe de kendisince de belirsiz paraları zimmetine geçirmekten beş yıl on ay ağır cezaevine mahkûmdu" (N. s.43). Yine aynı romanda yer eden Hafız da haksız kazanç nedeniyle hapiste bulunur: "Ekmeğe hile karıştırmaktan üç sene cezaevine, 1000 lira para cezasına mahkûm edilen Hafız'ın saralı oğlu geldi. Kapıdan parmaklıkları iki eliyle tutarak içeriye, asıl mahpushanenin demir kapısına doğru dikkatle baktı (N. s.220).

Farklı bir anlatı da *Cinnet Koğuşu*'dur. Eserin kişilerinden olan Hayri eski bir devlet memurudur. Yaptığı işin, karıştığı olayın suç olduğunu ve bunun bir bedeli olduğunu bildiği halde geri durmamış ve suça karışmıştır. Eserde suçunu şu şekilde dile getirmektedir: "Ben Hayri... Eski bir komiser ve PTT'de görevliydim. Kadıköy'de on milyonluk kablo yolsuzluğuna adım karıştığı için tutuklandım" (CK. s.35).

2.1.5. Kız Kaçırma, İstismar, Tecavüz Suçluları

Kişinin temel hak ve hürriyetlerine, namus değerlerine karşı işlenen en büyük suçlar, cinsel eğilim taşıyan suçlardır. Bu suçlardan mahkûm olanlar da hukukun verdiği ceza dışında cezaevinin iç dinamiklerine ve koğuş kurallarına göre de cezalandırılırlar. Kimi zaman ise kız kaçırma eylemi, bir erkeklik ispatına, eril hegemonyanın iktidarına dönüşür. Örneğin *Damağası* romanında On üç yaşındaki bir kızını kaçıran mahkûm yaptığı ile övünmekte ve bunu bir erkeklik meselesi haline getirmektedir. Bu her ne kadar hoş bir davranış olmasa da kişi yaptığı davranışa ve inandığı düşünceye, hayat anlayışına ve olayların o anki durumuna bağlı olarak bunu doğru bulmaktadır. Olay romanda tüm ayrıntıları ile ele alınmaktadır:

“Bir gün kafam kızmış. Osmancık’a üç saat yerde bir köy var. Bir kız var on üç yaşında dünya güzeli. Dört tane erkek kardeşi var. Bir orduya kafa tutuyorlar. Şunu sürüsem ne lazım gelir? Yiğitlik bir vakit kaybolmaz. Zira yürekdedir, kolda bacakta değil dedim. Kızı gündüz gözüne, bir siktirici tabanca ile aldım çıktım.

—Fena etmişsiniz!

—Ben de biliyorum fena ettiğimi... Lakin neylersin. Ar yiğidin kamçısı. Bir vakit dağlarda gezdik üç ay kadar...” Babası da haber yolluyor. “Gelsin damadımdır. Verdim gitti.” Diyor. İnanıp teslim olduk. Kızı dakkasında çevirdiler. İşi cebriye döktüler. Eski sabıklar da meydana çıkınca, bize sekiz sene dört ayı taktılar” (D. s.154-155).

Feride Çiçekoğlu’nun *Uçurtmayı Vurmasınlar* isimli romanında kuma nedeniyle cezaevine giren Meryem’in öyküsü takip edilir. Meryem, ailesi tarafından sadece zengin olduğu için yaşlı bir beye ikinci eş adıyla verilmiş, istemediği bu evlilik nedeniyle bir de kumasının şikâyeti üzerine zina suçuyla cezaevine girmiştir: “Yeni bir kız geldi üst koğuşa. Hacer’den bile küçük. Hem Hacer gibi yüzünü boyamıyor. Adı Meryem. Zengin diye yaşlı bir adama vermişler. Ama adamın başka karısı varmış. O kadın şikâyet etmiş. O yüzden gelmiş Meryem” (UV. s.70).

Bir kişiden zorla yararlanmaya çalışmak, istismara kalkışmak yüz kızartıcı davranışlardandır. Bu kişi kim olursa olsun hem toplum hem de yargı nezdinde suçludur. Kendini hoca olarak addeden ve insanlara muska yazarak yardım ettiğini düşünen Cinci Nezir’in nasıl mahkûm olduğu, *Kelleci Mehmet* içerisinde şu şekilde anlatılmaktadır: “Böyle muskaların vardı da deli kızın işini neden külleyemedin? Akşam alacasında, evine çekip, şarap sarhoşu ederek ırzına geçtiğin deli kızın işini? Cinci Nezir ağzını iki kere açtı kapadı” (KM. s.40).

2.1.6. Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı

Toplum sağlığını ve güvenliğini tehdit eden unsurlardan biri olarak uyuşturucu bağımlılık ve ticareti, kanunen yasaklanmıştır. Romanlarda, özellikle alt kültür grupları ile ilgili metin parçalarında, bu nedenle cezaevine giren kişilerle karşılaşılır. Bireyin içinde bulunduğu durum, imkânsızlık onu bir boşluğa itmektedir. Boşluktan kurtulmaya

çalışan, mantıklı düşünemeyen birey önüne çıkan her dala sonucunu hiç düşünmeden sarılmaktadır. *Şafak* romanında kimsesiz ve çaresiz birisi olan ve esrar işinden hüküm giyen Firdevs'in durumu eserde dile getirilmektedir: “Yirmi dört yıl gün almış Firdevs, esrardan; esrar kaçakçılığında. Firdevs onca yoksul, onca kimsesiz, onca çaresiz ki, esrar gibi büyük paralar dönen bir suçla onun arasında bağlantı kurmak zor oluyor” (Ş.s.118).

2.1.7. Casuslar

Türk edebiyatı içerisinde başlı başına bir anlatı türü olan casusluk, cezaevi anlatılarında da bir tema değeri olarak yer etmektedir ve suçlu tipolojisinde ritüelini oluşturan bir casus tipi mevcuttur. Casus, kendi grubu veya devleti menfaatine başka bir devletin sırlarını ve gizli toplantıları paylaşırsa bu olumlanır. Ancak birey kendi menfaati için ülkesinin aleyhine faaliyet gösterdiğinde bu ağır bir suçta dönüşür. *Damağası* romanında casusluk suçundan hüküm giyen iki mahkûma rastlanmıştır:

“—Casusluktan on beş seneye mahkûmdu. “Bizi Erzurum Divanıharbi nalladı” diye güler, güvendiklerinin kulağına ilave ederdi “(D. s.108). Bulgaryalı Koço da beş yıl ceza almıştır fakat, ağır cezada yargılanmaktadır. Çünkü casusluk, büyük ve devlet, millete karşı işlenmiş bir suç olarak değerlendirilmektedir.

Mahpushane Hikâyesi'nin kahramanlarından olan Lebip Kaynarsu, birçok suçtan hüküm giymiş bir yöneticidir. Lebip Kaynarsu, görevini kötüye kullanmış, ordu içinde düzeni ve huzuru sağlaması gerekirken orduyu yönetime karşı kışkırtıp ayaklanma çıkarmayı amaçlamaktadır. Kendini ele veren Lebip, bu suç ve suçlarının bedelini özgürlüğü ile ödemek zorunda kalmıştır:

“Pırpır Hamdi, kapının üstüne yapışık kâğıttaki yazıyı okumaya çalıştı:

Adı: Lebip Kaynarsu.

Baba adı: Hüseyin

Memleketi: Silivri.

Doğumu:1302

Suçu: Casusluk, orduyu isyana teşvik, taklibi hükümet, meclisi iskat, Teşkilatı Esasiye Kanununu tağyir, siyasi ricale suikast...”(MÇ. s.406).

2.1.8. Toplumun Duygularını İstismar Suçu

Türk toplumu dine, geleneklere, örf ve ananelere çok önem veren bir toplumdur. Bazen bu inanç, memoratlar veya çeşitli ritsel inançlarla birleşir ve kişilerin hayatını aslında olumsuz biçimde yönlendirir. Batıl inançlara yönelik ilgi, bunlardan biridir ve bazı kişiler, insanların bu değerlerini ve din duygularını kullanarak onları istismar eder. Büyü ve muska, batıl inançlar içerisinde en önde gelen pratiklerdir. Muska, “içinde dinsel veya büyüleyici bir gücün saklı olduğu sanılan, taşıyanı, takanı veya sahip olanı zararlı etkilerden koruyup iyilik getirdiğine inanılan bir nesne, yazılı kâğıt vb. hamaylı” anlamına gelmektedir (TDK, 2011: 1713). Anlamına ve amacına baktığımız yararlı bir unsur gibi görünen muska; hastaları iyileştirmek, çare aramak, nazardan korumak gibi olumlu düşünceler ile yazılırken bazı kesimlerde zorla âşık etme, yuva yıkma gibi farklı amaçlarla da kullanılmaktadır.

Dini uygulamalara göre yanlış kabul edilen, dinde yeri olmayan bu davranış, kanunlar önünde suç olarak kabul edilmektedir. Bu suçlardan dolayı yakalanan kişiler, hapis cezasına çarptırılmaktadır. Muska yüzünden hapse düşen mahkûmlar *Karılar Koğuşu* romanında yer bulur. “Vaktiyle muskacılıktan üç ay hapis” yatan sahte hoca, kendi kızlarının yanlış yollara sapmasını engelleyemez. Daha evvel, muskacılıktan hapis yapan hocanın kızlarına muska yazamaması, nefes edememesi, koğuştaki kişilerin alay nedeni olur. Yine muska ile kadınları etkileyen hocanın, muskası nedeniyle cezaevinden sürgün edildiği de eserde konu edilir.

2.1.9. İftiraya Uğramak

Bir kişiyi haksız yere suçlamak, onun itibarını zedelemek gibi anlamlara gelen iftira sosyal hayatın bir gerçeği olduğu için, edebiyat dünyasında da yer eden temalardan biridir. Cezaevi temalı eserlerde de iftira nedeniyle mahpus olan pek çok kişinin hikâyesi takip edilir. Hiç ilgisi olmadığı hale başkasının suçunu üstlenmek, cezasını çekmek ve bunun verdiği psikolojik baskı, bunalım mahkûma verilen cezadan

daha ağır gelmektedir. İftira her ne kadar yüz kızartıcı bir suç olmasa da masum olduğu halde tutuklu kalmak mahkûmu manevi olarak yıpratmakta ve adalete olan güvenini yok etmektedir. *Damağası* romanında on beş yılı bir iftira nedeniyle yatacak olan mahkûmun hikâyesine yer verilir:

“—Adınız ne?

—Cemal

—Neden mahkûmsunuz?

—İftiraya uğradık.

—Olur, dünya bu, ne kadar?

—On beş sene!” (D. s.117).

İdamlıklar hikâyesinde de iftira nedeniyle idama mahkûm olan kişi, Kör Apsun tarafından iftiraya uğrama hikâyesini şöyle anlatır: “Köyümüzde bir adam vurulunca candarma benim yakamdan tuttu hemen. Neden? Ölen adam benim adımı vermiş çünkü. Ne yapsın candarma? Ölü upuzun önünde, adı verilen suçlu o köyde! İşler ayna gibi meydanda demek ki! Onlar da düşerler benim peşime” (İ.s.126).

Suçlu romanında ise üvey annesi tarafından iftiraya uğrayan Hasan’ın hikâyesi işlenir. Olay romanda şöyle işlenir: “İlk geldiği gece yatağında yer veren, hala da yatağında idare eden mavi gözlü Hasan. O da Cevdet gibi üvey annesinden şikâyetçiydi. Bir buçuk yaşındaki üvey kardeşini bostan kuyusuna attı diye iftiraya uğramıştı. Oysa hiç ilgisi yoktu” (S. s.191-192).

Dönemin içinde bulunduğu yönetim yapısı ve ideolojik düşünceye karşı gelen kişiler bu düşünceden uzaklaştırmaya ve toplum içinde bir ikilik oluşturması önlenmeye çalışılmaktadır. Bu kişiler devlet yönetiminde ya da daha üst bir görevde ise daha büyük tehdit unsuru olarak görülmektedir. Bunun önüne geçmek isteyen yönetim o kişileri bir şekilde buldukları görevden ve toplumdan uzaklaştırma çalışmaktadırlar. Bu bazen yolsuzluk suçlaması bazen de iftiraya uğratma olarak gerçekleşmektedir. *Ruh Adam* romanın kahramanı olan Selim Pusat ve arkadaşı Şeref’in nasıl bir iftiraya kurban gittikleri şu örnekle açıklanmaktadır:“Savcı akla gelmez uydurmalar ve yakıştırmalarla dolu iddianamesini okuduğu zaman sanıklar memlekette krallığı geri getirmek için gizli

cemiyet kurmak ve orduyu buna alet etmekle suçlandıklarını öğrendiler. Selim ve Şeref on beşer yıla mahkûm edilmişler, diğer sekiz kişinin bazıları hafif cezalarla, bir ikisi de beraatla işin içinden sıyrılmışlardı” (RA. s.48-49).

Esir Şehrin Mahpusu’nda ise eserin aydın kahramanı olan Kâmil Bey iftiradan nasıl hüküm giydiğini şu şekilde açıklamaktadır:

“Suç ne?

Kâmil Bey hiç duraklamadı:

İftira efendim!

Zekeriya Hoca dizlerinde duran ellerini hemen gevşetti. Yılışkan bir hoşgörülükle rahat rahat konuştu: İftira zordur Ağa! İftira gayetle korkunçlu... Neden mi bilirim? Başımdaki bir iş de ondan bilirim. Allaha şükür bizimkisi senin iftiradan değil... Şakalaşıyor gibi içini çekti” (EŞM. s.38).

Kâmil Bey’in arkadaşı İhsan da iftiraya uğramış ve deyim yerindeyse bu yolla ekarte edilmiştir:

“Buradakilerden kimseyi tanımıyorum ama Mehterhane’de bir arkadaşım var?

O da iftiradan mı yatmakta?

Evet.

Adı ne?

İhsan... İhsan Bey...

Mehterhane’de ‘Kuvayı Milliyeci’ diyorlar” (EŞM. s.69).

Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu’nun kahramanlarından olan Melahat, iftira sonucu hüküm giymiş askeri bir memurdur. O dönemki sürecin getirdiklerine bağlı olarak suçu tam bir açıklığa kavuşmadan tutuklanmıştır. Bu olay eserde şu şekilde dile getirilmektedir: “Bizim astsubayın Yıldırım Bölge’de forsu varmış. Meşgul Melahat’ı görev başında bana hakaret etti diye ya da orduya hakaret etti diye, burası da tam açık değil, şikâyet etmiş. Meşgul Melahat da Yıldırım Bölge gözaltı koğuşuna böylece düşmüş işte. Yanında, tanıklığa kalkan bir meslektaşıyla birlikte” (YBKK. s.38).

Aziz Nesin'in *Hangi Parti Kazanacak* hikâyesinde, düzenin bozulmasının bir yansıması olarak İdris Hoca'nın istismar suçu ile suçlanıp cezaevine nasıl atıldığı dile getirilir: "Elli dört yaşında İdris Hoca, boyuna tespih çeker, namaz kılar, fısır fısır dualar okurdu. Bir iftiraya kurban gittiğini söylüyordu. Öğrencilerinden on bir yaşındaki bir oğlan çocuğunu..." (HPK. s.79).

Yaralı'nda karısında gözü olan Ağa'nın iftirasına uğradığı için cezaevinde olan Nuri'den bahsedilir. Nuri, cezaevinde iken Ağa, onun karısını rahatsız etmiştir. Bu olayı kabullenmeyen Nuri, cezaevinden çıktıktan sonra bir fırsatını bulur ve ağayı köy meydanında döverek, çırılçıplak bırakır köy halkın ifşa eder. Bu olayı kaldıramayan ve kendini tek yetkili olarak gören ağa, Nuri'yi şikâyet eder ve Nuri gasp suçundan hüküm giyer Olay, romanda şöyle anlatılır: "Cevriye kadın, olanları duymuşmuş, gözleri kasabanın yolunda Nuri'sini beklemiş. Kapısının önüne gelmiş yığılmış Nuri. Cevriye kaldırmış Nuri'sini, içeri taşımış. Tam döşeğine yatıracak, candarmalar basmışlar, yaka paça alıp götürmüşler Nuri'yi, ay ışıklı gecede. Karakoldayım. Bir de baktım, ne göreyim: Canını bağışladığım o ağa olacak it, o cıscıbil bütün köylüye rezil ettiğim ırz düşmanı, giyinmiş kuşanmış, başımda dikelmiyor mu?"

'Bu adam köyde çekemedi beni. Karılarıma, kızlarıma sulandı, malımı mülkümü kıskandı' demiş ağa. "Böyleyken böyle oldu" demiş. Dünyanın alanını uydurmuş. Sonunda, 'akşamüstü kasabadan dönerken, köyün dışına pusu kurmuş bana, yoluma çıktı, çekti mavzerini, üstümdeki bütün paramı aldı,' demiş. Gaspa soktular, bastılar cezayı," diyor (Y. s.150-151).

2.2. Demonik Bireyler

Hapishane temalı roman ve hikâyelerde, karakol polislerinden ve sorgu sürecinden başlayarak, cezaevindeki müdür ve infaz koruma memurlarına kadar ulaşan görevlilerin olumlu bir figür olarak esere yansımadığını, tipoloji içerisinde bu bireylerin ritüellerin demonik varlıkları konumunda bulduklarını söyleyebiliriz.

2.2.1. Karakol ve Mahkeme Görevlileri

Yakalanan suçlular mahkemeye çıkmadan önce karakol görevlileri tarafından sorguya tutulmakta ve ifadeleri sonucunda mahkemeye sevk edilmektedir. Fakat gerek daha az ceza almak gerekse kendini masum göstermeye çalışan suçlular suçlarını kolay itiraf etmemektedir. Bunun sonucunda işkence devreye girmektedir. Özellikle siyasi suçluları konuşurmak, dava arkadaşlarını öğrenmek, amaçlarını ve fikirlerini anlamak için çok ağır bir işkence uygulanmıştır.

Sadece siyasi ve fikir suçluları değil, haksızlığa uğrayan, iftiraya kurban giden tutuklular haklılıklarını ispatlamak için direnmekte ve adalet aramaktadırlar. Bu direnci yıkmak ve tutuklulara suçlarını kabul ettirmek için dövme, elektrik verme, tırnak çekme; uykusuz bırakma gibi farklı işkence yöntemleri uygulanmıştır. Bu işkenceler tutuklularda kalıcı hasarlar meydana getirebilmektedir. Gerek cezaevinde ve gerekse karakollarda uygulanan işkencelere eserlerde sıkça değinilmektedir.

Tutukluların en çaresiz olduğu anlardan birisi olan işkence kişide büyük yaralar açmaktadır. Yapılan uygulamalar ve bıraktığı etki tutuklunun kafasında daima yaşamaktadır. *Yaralısın* romanında mahkûmun uğradığı işkence, yediği elektrik, dayak acı bir şekilde dile getirilmektedir:

“Konuşacak mısın?”

Yaklaşıyorlar. Tependeler, altı kişiler.

Büyüyen bir tekme gevşemiş böğrüne gömülüyor.

Toplanıp bir avuç kalıyorsun.

“Konuşacak mısın ulan?”

“Gebertin bu kerhaneciyi!”

Tekmeler beş koldan, on koldan, yüz koldan yağmaya başlıyor. Öldürecekler. Gözleri döndü hepsinin. Çılgın gibiler. Tekmeler kesilirken tırrrt yine aynı sancı, aynı titreşim, dalga dalga etimde kemiğinde. Etleri birileri kemiklerinden sıyrıyor gibi, lime lime ayırıyorlar her yanını, içini, dışını, her yanını. Eklemlerin eriyor, açılıyor gibi. Başını kaldırıp kaldırıp vuruyorsun altındaki tahtaya.

Adamın eli manyetonun koluyla birlikte durmadan dönüyor. Tekmelerin altında ardı ardına: tırrrt, tırrrt, tırrrt! Bağıramıyorsun.

“Bağır ulan it bağır!” (Y. s. 108).

İşkencenin kadını erkeği yoktur. Mahkûmu konuşurmak, suçunu itiraf ettirmek, örgüt şifrelerini çözmek için katlanması çok zor işkenceler yapılmaktadır. Suçunu itiraf etmediği ya da itirafa bulunmadığı ve zamanın uzadığı sürede işkencenin şiddeti daha da artmaktadır. 12 Eylül sürecinin siyasi mahkûmlarından olan Oya, uğradığı işkenceleri acı dolu sözlerle anlatmaktadır:

“Bak, bak, Atatürk’e bak! Bak da utan! Sizin gibi soysuzlar için mi kurtardı o vatani ha? Söylesene. Siz vatani satasınız diye mi kurtardı ha? Söyle?”

Oya susuyor.

!Sana söylüyorum, orospu!’

Oya’nın saçlarından yakalayıp başını duvara vuruyor.

‘Orospulukla mücadele müdürlüğü mü burası?’

Yeniden patlıyor tokat.

‘Ulan bir de alay ediyor! Cevap ver, cevap ver, yoksa?’

‘Sorguma ilişkin konuda konuşurum ancak.’

Oya sesinin sakın çıkışına seviniyor.

‘Neyle suçlandırıldığımı bilmiyorum henüz.’

‘Vay kaltak vay! Bilmiyormuş. Biz bu numaraları yutar mıyız sanıyorsun? Bu başlangıç daha. Biz her şeyi biliriz anladın mı?’ (Ş. s.87).

Şafak romanının diğer bir siyasi mahkûmu olan Mustafa, arkadaşı oya gibi ağır işkencelere göğüs germek zorunda kalmıştır. Mahkûmun psikolojisini bozmak, onu daha kolay itirafa zorlamak için küçük oyunlar oynanmaktadır. Mustafa’nın uğradığı işkenceler şu sözlerle anlatılmaktadır:

“Bir sigara içer misiniz?”

Mustafa elini uzatacakken geri çekiyor. Sigara içmek bir uzlaşma. Düşmanın seçtiği uzlaşma anı. Mustafa bu oyuna gelmeye niyetli değil. Bu bir iyi, bir kötü davranma

oyununu biliyor. Onun da deneyi var. İstanbul'da, on beş gün süren cehennem günlerinde, gelmişliği var bu oyuna. Bir iyi, bir kötü sorgucu çıkarıyorlar karşısına. Daha doğrusu üç kötüye karşılık bir iyi. Falaka, elektrik, şok, dayak, sövgü derken ansızın iyi bir sorgucu geliyordu. O hiçbir şey istemiyordu” (Ş. s. 126-127).

Görevliler aldıkları keyfi talimatı uygulamakta ve tutukludan istediklerini öğrenmeye çalışmaktadırlar. Bu amaca ulaşmak için her yolu mubah gören görevliler, tutuklulara çok ağır işkence etmektedir. Gencecik bir genç olan Celal' yapılan ağır işkence eserde şu sözlerle anlatılmaktadır:

“Sorguda üç kişiydiler; en son Celal yakalanmıştı. Gözleri bağlı, elleri arkadan kelepçeli, otomobilden indirilmiş, yumruk ve tekme yağmuru arasında bir asansöre bindirilip üst katlardan birine çıkarılmış, sonra uzun bir koridorda yürütülüp başı ensesinden ve kafasının üstünden bastırılıp öne eğdirilerek ve kendi çevresinde dönmeye zorlanarak bir odaya sokulmuş, üzerinden yırtılırcasına önce gömleği ve atleti, sonra pantolonuyla külotu çıkarılmış, deri ya da naylon hissi veren, değer değmez vücudunu üşütüp gıdıklanmaya yatkın sırtını ürperten sedyeye benzer yatkın bir şeyin üzerine çırılçıplak yatırılmış, elleri ve ayakları çarmıha gerilircesine açılarak deri kayışlarla sıkı sıkıya bağlanırken, karnı iri ve ağır bir dizin baskısıyla ezilmiş, sağ eliyle sağ ayağının küçük parmaklarına ve erkeklik organına ince bir telin sarıldığını, başka bir telin de alt çenesindeki, yanı boş bir dişine dolandıktan sonra vücudunun değişik yerlerine su serpildiğini hissetmiş, dudaklarının kenarlarında ve dişlerinde çakan, kafasının içinden alevler çıkartan, cızırtılı bir şimşekle beraber, “Söyle, bu silahlarla kimleri öldürdün...’ seslerini duymuş, daha neresini koruyacağını, ses tellerinin, neresinin acısını haykıracağını bile anlamadan ağzına bir çaput sokulmuş, yine beyninin tavanına inen balyoz gibi bir cayırtı daha kopmuş...” (GA. s. 27-27).

Sorgu esnasında çok acı dakikalar yaşayan tutuklular bunu anı hayatlarının her evresine taşımakta, o anı unutmamaktadır. İşkencenin ağırlığı daha büyük etkiler bırakmaktadır. İşkencelerin şiddetinde ve işkence türlerinde suçun ve o dönemki dönemde de etkisi büyüktür. 12 Eylül süreci siyasi eylemlerin yaygın olduğu ve herkesin farklı bir ideolojik görüşü benimseyip yaşadığı bir dönemdir. Bu siyasi örgütlenmenin önüne geçmek ve bu grupları dağıtmak, grubun diğer üyelerini ele

geçirmek için siyasi tutuklular itirafçı olmaya zorlanmaktadır. İtirafçı olmayı kabul etmeyen suçlu kadın ya da erkek ayırt etmeksizin çok ağır işkencelere maruz kalmaktadır. *Onuncu Sigara* romanında siyasi suçtan tutuklu bir kadının yaşadığı o zor anlar gerçekçi bir şekilde değerlendirilmektedir:

‘Memelerine bak şunun, memelerine...’

Gözlerim bağlı... Ellerim arkadan bağlanmış.

Kırbaç sesine benzeyen bir ses... Ama kırbaç değil... Gene de canım yanıyor... Çok yanıyor hem de...

Memelerime de bir şeyler yapıyorlar... ne yapıyorlar anlamıyorum... Gene canım yanıyor... Dayanılması zor bir acı...

Kahkahalar... İğrenç bir şehvet kokusu yayılıyor odaya...

‘Kan akan meme de hiç görmemiştim abi, bu da ayrı bir hoş olurmuş.’

‘Kız söylesene elebaşınız kimdi?.. Emirleri kimden alırdınız?’

Susma ulan, daha da yakarız canını... Kimdi diyorum sana?’

Bu kez kolumda korkunç bir acı...

‘Kimdi ulan?’

Kimdi?.. Kimdi? Kimdi?.. Kendime soruyorum bu kez...

Sesler gene uzuyor, yankılanıyor...

‘Bırak, yeter, kıracaksın...’

Kolumun acısı dinmiyor... Günlerce.

‘Karıdaki kalçalara bak be... El değmemiş gibi.’

‘Hangi el değmemiş... Bunların hepsi orospu be... Kim bilir kaç kişinin altına yattı bu karı... Komünistlerde namus mu ararsın?..’

‘Ağızlarının tadını biliyor pezevenkler... Bu karıların çirkinini gördün mü hiç?’

Copa başlamadan aşağılamalar... Her gün... Ama alışmak ne mümkün...

‘Hepsini biliyoruz... Senin susman kaç para eder be... Kendi canına ediyorsun, aptal karı... Emir aldıklarınızdan biri, o senin yanında yakalanan herifmiş... Bülbül gibi konuşup kurtuldu... Fakat bir de senin ağzından duymak istiyoruz... İfadesini alacaksın diyorlar ille de. Allah kahretsin, senin gibi domuzlar da hep bana çatar...’Rasgele her yanıma inen coplar... Eski cop yerlerine rastlayınca acısı katlanıyor” (OS. s.62).

Çetin Altan'ın işkence ve sorgu üzerine kurulan *Büyük Gözaltı* romanında kahramanın sorgu esnasında yaşadıkları ve yapılan işkenceler roman boyunca dile getirilmekte, kahraman sürekli bir sorgu ve baskı altında tutulmaktadır: “İşkence odasının duvarları beyaz badanalıydı. Beş aşağı beş yukarı, sonu gelmez bir dünya yolculuğuna çıkmıştım odanın içinde.

Tombul kıçlı, bodur, genç herif arada sırada geliyor, pis pis suratıma bakıyor:

—Söyleyecek misiniz, diyordu?

—Neyi?

—Kimi öldürdüğünüz...

—Kimseyi öldürmedim ben.

—Öldürdünüz...

—Siz söyleyin kimi öldürmüşüm...

—Siz daha iyi bilirsiniz kimi öldürdüğünüzü...

Ve yine pis pis suratıma bakarak çekip gidiyordu” (BG. s.12).

12 Eylül sürecinin en kanlı günlerini yaşayan ve siyasi suçlu olarak tutuklanan Cafer Solgun, tutuklandıktan sonra yaşadığı zorlukları, uğradığı işkenceleri dile getirmektedir. Bu sürecin cezaevine yansımalarını ve kendi yaşadıklarını anlattığı “Demeyin Anama İçerdeyim” romanında kendisinin ve arkadaşlarının yaşadıklarını gerçekçi bir üslupla dile getirmektedir. Tutuklandıktan sonra daha sorgu odasına inmeden uğradığı işkenceyi şu cümlelerde anlatmaktadır:

“14 Eylül günü, Binbaşı Adnan'ın odasında, gözlerimi kapama gereği duymadan bana işkence yaptılar. Dosyamı incelemişler ve kendilerince muğlâk kalan bazı hususları netleştirmek istemişlerdi. Falaka, kaba dayak, bolca küfür, hakaret, tehdit...” (DAİ. s.113).

12 Eylül sürecinin siyasi suçluları sadece erkekler değildir. Bu süreçte kadınlar da eylemlere katılmışlar, bazı ideolojilere hizmet etmişlerdir. Katıldıkları eylemler ve yaptıkları provakatörlükten dolayı tutuklanan kadınlara karakolda ve cezaevinde işkence yapılmıştır. *Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu*'nda Ülker'in uğradığı işkenceyi Sevgi Soysal, şu sözlerle ifade etmektedir:

“Dayanmak isterdim, dayanmalıydım.’

‘Üzme kendini, yeterince yorgunsun.’

Ülker gerçekten koşturmuş kopacak incelikte. İşkence aralarında verilen yemekleri de yememiş. Kapıda bekleyen bir er, arada bağıryormuş içeri:

‘Bunlara bir de yemek veriyorlar, taramalı gitmeli bunları!’

‘Su içtim sadece, durmadan su içmek istiyordum. Elektrikten olurmuş böyle.’

‘Unut’ diyorum, ‘Unut.’

‘Mümkün mü abla, mümkün mü?’

‘Mümkün!’

‘Öyle aşağıladılar ki, yalnız eziyet olsa, öyle çirkin şeyler yaptılar, öyle çirkin çirkin aşağıladılar ki” (YBKK. s.106-107).

Ağalık düzeni kırsal kesimlerde sıkça görülen bir durumdur. Ağalık anlayışından dolayı birçok köylü ezilmiş, zulme maruz kalmıştır. Ağanın yanında işçi olarak çalışan Kelleci Mehmet, gencecik bir delikanlıdır. Ağanın silahının kendiliğinden patlaması ve ağanın ölmesi suçu Mehmet’e yıkılmıştır. Mehmet’in para için ağayı vurduğu düşünülmektedir. Aksini ispatlayamayan Mehmet, gencecik yaşta işkenceye maruz kalmıştır. Eserde Kelleci Mehmet’in uğradığı işkence şu ifadelerle anlatılmıştır: “Candarmalar, ‘Sen ağanı parasını almaya vurdun!’ dediler. Bize çok sopa çektiler beyim, bize ettiklerini kitaplar yazmamıştır. Sopyayı atarlardı da ayaklarımıza kan oturmasın, diye sırtımıza binerlerdi. Candarma tavlmasını biz, sırtımızda dayakçı Hasan candarmayla çok dolaştık. Bizim karakol onbaşısı gibi imansız yoktur. ‘Doğrusunu söyle...’ diyerek bizi enseimizden tutup bükerdi de, karakolun tahtalarını dilimizle süpürtürdü” (KM.133).

Romanlar anlatılan ve en çok işkence gören tutuklular siyasi suçlulardır. Örgütün bağlantılarını öğrenmek, edindikleri bilgiler ile örgütü kökten yok etmeyi amaçlayan güvenlik güçleri, siyasi tutuklulara ağır işkenceler edip onları itirafa zorlamaktadırlar. Bu tutuklulardan bir tanesi olan ODTÜ’lü Mazlum da ağır işkenceye uğraşım ve çözülmeye zorlanmıştır. 12 Eylül mağduru bu gencin uğradığı işkenceyi Mazlum’un ağzından Atilla Keskin, şu sözlerle anlatmaktadır:

“İlk kez duyduğum bir ses:

‘Ama amirim siz...’ der demez.

‘Kes sesini, benden başka kimse konuşmayacak demedim mi?’ dedi, ilk duyduğu ses...

Çıt çıkarmıyordu diğerleri. Çenesi sertçe tutulup yukarı kaldırılmıştı.

‘Bana bak Mazlum efendi, kolun kırılmış veya çıkmış. Bu nedenle konuşursan elektrik verdirmem. Direnirsen, elimizden sağ çıkamazsın bunu iyi bil,’ dedi aynı ses...

Sol koluna hızla birisi bastırınca, dayanamayıp bir çığlık daha attı Mazlum. Bayılmıştı... Üstüne buz gibi su boca edilince yine kendine geldi. ‘Söyle bakalım Mazlum Efendi, Fatih İş Bankası soygununa sende katıldın mı?’

‘Katılmadım, ben park yerinde nöbetteydim sadece...’ dedi Mazlum” (ÇS. s.66-67).

Konya’dan İstanbul’a gelen ve polisler tarafından jant çalmakla suçlanan Mehmet Salpa, karakolda ağır işkenceye maruz kalmıştır. Jant çalmadığına polisleri inandıramayan Salpa, ağır işkenceler sonucu dayanmaz ve yapmadığı halde suçu kabul eder. Mehmet Salpa’nın maruz kaldığı işkence roman boyunca uzun uzun anlatılmaktadır:

“Cant kapağını çalarken mi yakalandın oğlum?”

‘Uyuy!’

‘S.kerim ananın uy-uyunumuy-muyunn... Bütün işleri ötmeden kurtuluş yok.’

‘Uyuy anam, uyuy!’

Kuru polis, her on-on beş sopada bir, yufka açarcasına tabanlarında yuvarlıyordu sopayı. Sırayla; inceyle vurmuşsa kalınla, kalınla vurmuşsa inceyle sürdürüyordu işini.

‘Konuşmayacaksın ha!’

‘Bağırır, bağırır ama konuşmaz bu Konyalı; yiğittir, kabadayıdır.’

‘Konuşmaz ha!’

‘Konuşmaz, dayan Konyalı.’

‘Ben ona gösteririm şimdi Hanya’yı Konya’yı...’

Sandalyedeki keyifle gülüyor.

‘Ulan Konyalı, bağırдын, bizi rezil ettin, şimdi bir de konuşur rezil edersen s.ktim ananın dinini. Aman ha konuşma!’

Bedeni baştan başa acıyı kesiyor.

‘Kurban olayım abi... Elinizi ayağınızı öpeyim abi... Bokunuzu, boklarımız yiyeyim abi... Uyuy anam! Uyuy!’

‘Dayan ulan ibne... Dayan... Konuşursan ananı s.kerim” (SAL. s.40).

Selimiye Üçlemesi'nin üçüncü kitabı olan *Sanık* romanın başkarakteri olan Yaşar Yılmaz, siyasi bir mahkûmdur. Yaşar Yılmaz, sorguda ağır bir işkenceye maruz kalmaktadır. Verilen elektrik ve yediği dayak hadım olmasına kadar gitmektedir. Yaşar Yılmaz'ın maruz kaldığı işkence eserinde şu şekilde verilmektedir:

“Durdular. Ayakları havada, bir balon gibi duruyordu. Biri pijamasını ve donunu ayak bileklerine dek sıyırdı. Bacaklarının arasına su serptiler.

‘Korkudan kaybolmuş ibnenin şeyi. Nerede ulan erkekliğin? Arıyoruz arıyoruz bulamıyoruz!’ Gülüştüler... Bir el kamışını tuttu.

‘Haydi vedalaş erkekliğinle, bir daha tadına varamayacaksın...’ İnce bir tel bağladılar. Bir de ayak başparmağına. Bedenini iyice gerdiler yeniden. İnliyordu. Bağırarak gücü kalmamıştı. ‘Konuşacak mısın Yaşar Yılmaz? Konuşmazsan hadım olacaksın. Duyuyor musun? Gidecek bu alet, artık işe yaramayacak!’

‘Ne yaptım ki ne konuşa...’ Sözü bitiremedi. Akım vermişlerdi. Garip sesler çıkartıyordu Yaşar.

‘Elli saniyen kaldı Yaşar Yılmaz.’ Düşünüyor Yaşar:

‘Kahrolsun faşizm!’

‘Kırk saniyen kaldı.’

‘Zulüm mutlaka yenilecektir!’

‘On saniye.’

‘Kahrolsun faşizm!’

‘Bitiyorsun Yaşar Yılmaz.’

‘Zulüm mutlaka yenilecektir!’

‘Konuş ulan!’

Konuşamıyor. İstese de konuşamıyor” (SA. s.76-77).

Osman Şahin, 12 Eylül döneminin siyasi suçlularındandır. O da dönemindeki diğer mahkûmlar gibi işkence görmüş ve zulme uğramıştır. Bir gün cezaevinde kitap aranması sonucu tüm mahkûmların kitabı gizleyip ortak bir direniş göstermeleri işkence ve hücre cezası ile sonlanmıştır. Her ne kadar mahkûmlar, işkence görmüş olsalar da ortak bir direniş göstermelerinden, ortaya koydukları davranıştan dolayı gururlanmaktadır. Mahkûmların uğradıkları işkence ve hücreye atılmaları eserinde uzun uzun anlatılmaktadır:

“Bizleri teker teker karşlarına alarak sorgulamaya başladılar:

‘Kitabı sen mi aldın?’

‘Hayır.’

‘Kim aldı?’

‘Bilmiyorum.’

‘...sen mi aldın?’

‘Hayır.’

‘Kim aldı?’

‘Bilmiyorum.’

‘...sen mi?’

‘Hayır.’

‘Şaak, şak şaak! Küüt, paa, şak şakşak!..’ Fırınlanmış ağır meşeden sopalar her ‘hayır’da tepemize deyişimizde iniyor, patlıyordu sırtımızda. Artık dillerinin yerine sopalar çalışıyordu” (KBD. s.37).

2.2.2. Cezaevi Görevlileri

Cezaevinin yönetimi, idaresi geniş ve eğitimli görevli kadrosu ile sağlanmaktadır. Mahkûmların tek bir çatı altında toplanması, dışarı çıkışlarının belirli izne bağlı olmasından dolayı her alanda cezaevi görevlisi bulunmaktadır. Cezaevi yönetimi, savcı, müdür, ikinci müdür, doktor, öğretmen, psikolog, kâtip, başgardiyen ve gardiyen gibi memurlardan oluşur. Bir hapishanenin en büyük amiri savcıdır (Ayalı, 2012: 128). Her görevlinin kendi bünyesinde bir görev tanımı bulunmakta ve buna göre cezaevinin disiplini, işleyişi sağlanmaktadır. Görev ve statüye bağlı olarak her birim bir üst birimine karşı sorumludur. Yapılan tüm uygulamalar, alınan kararlar kayıt altına alınıp gerekli birime aktarmaktadır. Yine devlet tarafından alınan kararlar cezaevi yönetim birimlerine bildirilmekte ve alınan kararlar doğrultusunda yönetim sağlanmaktadır. Savcı genel olarak cezaevinde çok bulunmamaktadır. Cezaevinin asıl yöneticisi, alt birimlerle etkileşime giren, onları denetleyen cezaevi müdürüdür. Tüm yetki onda toplanmakta ve işleyişi denetlemektedir. Linç romanında belirtilen cezaevi yönetimi ve kadrosu şu şekildedir: “Osmanlıdan kalma köhne yapılardır ekseri

mahpushaneler. Müdürü, başkâtibi, başgardiyanı, gardiyanı, yani bir de idaresi vardır” (Korcan, 2005:19).

İncelenen eserlerde cezaevi yönetiminden ve onların tutumlarından da bahsedilmektedir. Fakat bu eserlerde bahsedilen görevliler genellikle görevini doğru yapmayan, kanun dışı hareket eden kişilerdir. İncelenen bu romanlara genel olarak baktığımızda en çok işlenen cezaevi görevlisi müdür ve gardiyan olarak karşımıza çıkmaktadır. Cezaevi konulu incelediğimiz bu roman ve hikâyelerde cezaevi görevlileri ile ilgili karşımıza çıkan ifadeler aynı zamanda yazarların cezaevi görevlilerine bakış açılarını ortaya koyması bakımından önemlidir.

2.2.2.1. Savcı

Savcılar hem yargılama sürecinde hem de mahkûmiyet boyunca, korkulan kişiler olarak anlatılarda yer eder. Her mahkûm cezaevine girdikten sonra kendini hep masum göstermekte ve sürekli yöneticileri suçlamaktadır. Bu suçlamalara en çok maruz kalan ise savcılardır. Bu yüzden özgürlüklerine mani olduğu düşüncesi ile mahkûmlar, savcıları genellikle sevmezler. *İdamlıklar* romanında durum, şöyle anlatılır: “Mahkûmlar, uğradıkları haksız muamelelerden hep savcıyı sorumlu tutarlar. Bu da bir genel varsayımdır. Gasp edildiğini farz ettikleri hürriyetlerinin anahtarı sanki onların cebindedir” (İ. s. 9).

Savcı, cezaevinde işleyişten sorumlu en yetkili kişidir. Cezaevinde yaşanan bütün olaylar, sorunlar eğer müdür tarafından çözülemezse ona intikal etmektedir. Savcılar cezaevinde çok sık bulunmamakta ve mahkûmlarla fazla muhatap olmamaktadır. Olanların da politik niyetleri vardır ve savcı, mutlaka mahkûmu değersizleştiren bir figür olarak görülmektedir. Mahkûmlardan genel olarak uzak duran savcılar, koğuşlara ya da avlulara mahkûmların yanlarına indikleri zaman onlara adalet, hukuk ve özgürlükten bahsedip, cezaevinin işleyişi hakkında nutuk atmaktadır. Söyledikleri ile davranışları uyuşmayan savcı çok da dikkate alınmamaktadır. *F-13-101 Cinnat Koğuşu* içerisinde, Savcı Sedat Bey’in bu hâli işlenir: “Toptaşı savcısı çöplükten

farksız hapisane avlusunda durmadan nutuklar atar haktan hukuktan yanan olduğunu anlatmak ister, konuşmaları ile de mahkûma ümit verirdi. Savcı Sedat Uslu beyin bütün hareketleri maalesef lafta kalırdı” (CK. s.96).

Cezaevindeki her karar yönetmenlik doğrultusunda yönetim tarafından gerekli birimlerle iş birliği yaparak alınmaktadır. *Linç* romanında cezaevinin en yetkilisi olan savcı ile mahkûmların sağlığından sorumlu olan cezaevi doktorunun düzeni bozan ve ıslah olmayan bir mahkûmu daha havasız ve rutubetli bir koğuşa atmak için yaptıkları bir görüşme ve inceleme eserde şu şekilde anlatılmaktadır: “Savcı Cihat Bey, cezaevi doktoruyla geldi oraya. Bu zat, aynı zamanda memleket hastanesi operatörü idi. Savcı işi bu sefer sağlam tutmak istiyordu. Eğilerek bodrum koğuşı gösterdi: ‘İşte doktor bey,’ dedi, onu buraya kapatmak istiyoruz. Tabii siz rapor verirseniz... Malumaliniz, bunlar idari işlerdir. Başka çaremiz de kalmadı esasen...” (L. s.93).

2.2.2.2. Cezaevi Müdürü

Cezaevinde savcıdan sonra gelen en önemli yetkilidir. Cezaevi devletin belirlediği yasalar doğrultusunda yönetilmesine rağmen genel olarak cezaevine gelen her müdür, kendi kurallarını ortaya koymaya ve mahkûmları bu kurallar çerçevesinde yönetmeye çalışmaktadır. Müdürün ortaya koyduğu her disiplin bir kuraldır ve düzeni bozulan, yeni kurallara uymak zorunda kalan mahkûmlar içten içe müdüre tepki göstermektedir. Bu durum, *Damağası*’nda şöyle yer bulur: “Çorum Cezaevi tarihinde çok mühim bir yer işgal eden ‘Sarı Müdür’ yeni binaya bir takım nizamlarla beraber girdi. Bir kere duvarlara çıkıp çivi çivilemek, yani bir şey asmak yasaktı. Koğuşlarda mangal, tencere, sandık, sepet bulunmayacaktı. Müdür bey gelip giderken pencereden bakmak, seslenmek, türkü söylemek, büyük suçlardan sayılıyordu” (D. s.21).

Müdür, sadece emrinde çalışan görevlilerden bilgi almayı koğuşlara girip denetlemekte ve mahkûmları belirlediği kurallara uymaya zorlayıp, onlara baskı uygulamaktadır. Müdürün tutumu ve hükümlülerin ona bakışı “Tatar Ramazan”

hikâyesinde şu sözlerle anlatılmaktadır: “Mapushane müdürü ömür bir adamdı. Şu farafalığı da olmasa! Gün geçmez mapushaneyi koğuş koğuş dolaşır, mahkûmlar onu uzaktan gördüler mi yavaşça. ‘Tamam, bela geliyor!’ diye söylenirlerdi. Müdür, kısa boylu ve şişmanca. Konuşurken hindi gibi kabarırdı. Sık sık devletten, adaletten bahseder, sözü bitti mi herkes boyun eğip tasdik etmeli. Aksini yapan olursa gözleri ateş çakarak: ‘Eğ ulan başını, eşek kafanı kırarım’ derdi” (TR. s.158).

Müdüriyet, demonik dünyanın kapısı durumundadır. İşleyişi bozan veya hakkında olumsuz yargılar bulunan her mahkûm, cezaevi yönetimi tarafından sorgulanmakta, ifadesi alınmaktadır. Müdür, gardiyan ve cezaevi kâtibinin siyasi suçlu bir mahkûmu ifadeye alışları ve verdiği cevapların kayıt altına alınması, *Linç* romanında şu sözlerle ifade edilmektedir: “Ertesi gün de müdüriyete çağırdılar siyasiyi. Üç gardiyan peşinden saltanatla gelmişti. Müdür çatkın bir yüzle karşıladı onu. Tele çok içerlediği belliydi. Cezaevi kâtibi Muzaffer, daktilosu önünde, siyasiye bakıyordu. Belli ki müdür soracak, siyasi cevap verecek, daktilo da yazacaktı” (L. s.102).

Müdür, bazen ani olarak koğuşlara baskın düzenlemekte ve mahkûmların durumlarına bakmaktadır. Ayrıca bazı müdürler cezaevinde kumar oynanılmasına izin vermemektedir. Ani bir baskın sonucu müdürün kumar oynayanları yakalaması ve bunun sonucunda aldığı yeni kararlar, “Tatar Ramazan” içerisinde şu şekilde ifade edilmektedir: “Bu gidiş iyi gidişti hasılı, ayna gibiydi bir bakıma işler. Lakin müdürün sillesi gecikmedi. Bir baskın da o yapmış, kati bir emirle koğuşların teneffüs saatlerin ayırtmıştı. Her koğuş bahçeye ayrı saatlerde çıkacaktı. Yani bir kısım bahçeye çıktığında öbür kısım kilit altında kalıyordu. Müdür böylece Ali’nin koğuşunda kumarcının arkasını keserken mahkûmu da cendereye atmış oluyordu” (TR. s.181-182).

Mahkûmlar bazen işleyişi bozdukları halde ceza almamak, affedilmek için görevlilere boyun eğmekte, onlara aşırı saygı duymaktadır. Hücreye atılmamak için birçok mahkûmun ortaya koyduğu tutum, *Kolları Bağlı Doğan* içerisinde şu sözlerle anlatılmaktadır: “Birçok mahkûm, hücreye atılacağı korkusuyla, Hapishane Müdürü ile Başgardiyan Sami’ye boyun eğer, onların önünde iki büklüm olurlar” (KBD. s.154).

Bazı müdürler, koğuşlara, avluya çok inip mahkûmlarla muhatap olurken bazı müdürlerse otoritelerinin sarsılacağını düşündükleri için mahkûmlarla muhatap olmamakta ve sade emirlerini yazılı ve sözlü olarak görevlilere ilettirmektedir. “F-13-101 Cınnet Koğuşu”ndaki müdür böyle bir tavra sahiptir: “Biz müdürümüzü pek görmeyiz. Ağaçta karga görür gibi sayın müdürü bazen balkonda, bazen de duvardaki talimatlarda görürüz...” (CK. s.89).

Genel olarak cezaevi temalı eserlerde Müdür, nasıl bir tavır ortaya koyarsa koysun sevilmemekte ve mahkûmlar tarafından eleştirilmektedir. Bu yüzden eserlerde de müdürlerin olumsuz yanları yansıtılmaktadır.

2.2.2.3. İnfaz Koruma Memuru/Gardiyan

Cezaevlerinde mahkûmlarla en yakın ilişkiyi kuran, onlarla birebir temasta olan görevli, infaz koruma memurları, anlatılardaki ismiyle gardiyanlardır. Mahkûmların tüm ihtiyaçlarına bakan ya da bir olay çıktığında ilk müdahaleyi yapan kişidir. Eserlerde en çok dile getirilen cezaevi görevlisi de gardiyanlardır. Az sayıda romanda olumlu biçimde çizilen gardiyanlar, çalışmamızda bu yönleriyle ritüel kavramına uymadıkları için işlenmeyecektir. Tutumundan dolayı bazı gardiyanlar hükümlüler tarafından çok sevilse de çoğunlukla olumsuz yönleri ve gaddarlıkları ile ele alınırlar. Gardiyan, cezaevi anlatılarında yarattığı imaj noktasında, demonik bir unsurdur. Gardiyanın gaddarlığı, anlatılarda, etrafında bir mit oluşturabilecek denli geniş bir bahis alanına sahiptir. *Linç* romanında durum, “Ali Çavdar lanet bir şey, kiremit kırmızısı saçlarıyla, gardiyanların en gaddarı. Köylü, bir gecede bin mahkûmun ipini çekse, gene de ‘yoruldum!’ demez (L. s.48) cümleleriyle verilir.

Gardiyanların mahkûmlarla beraber müdürle de iyi anlaşması gerekmektedir. Müdürün aldığı kararların uygulanabilmesi için aralarındaki uyumun çok iyi olması gerekmektedir. Aldığı kararları uygulatabilmesi ve sözünü geçirebilmesi için gardiyan ve müdür uyumu en çok müdür için önem arz etmektedir. Müdür tek kişidir fakat birçok

gardiyan vardır. Gardiyanların birlik olup gayri resmi bir şekilde müdüre karşı koymamaları için Müdür, onlarla iyi geçinmek mecburiyetindedir. Buna benzer bir durum *Damağası* romanında anlatılmaktadır: “Katip’le sergardiyan bir gece rakıya oturup, mükemmel bir plan kurdular. Hemen ertesi gün Müdür Bey gelir gelmez tatbiki karar verdiler” (D. s.57).

Damağası’nda bahsedilen bir başka gardiyan ise mahkûmlara psikolojik şiddet uygulamakta; mahkûmları ezmeye, aşağılamaya çalışmaktadır: “Etinden cımbızla et koparılmış gibi nara vurur. Bu nağrayı bekleyen gardiyan sövüp sayarak merdivenden iner. “Daha gelir gelmez adam mı öldüreceksin, adam mı boğacaksın, adam mı keseceksin? Burası dağ başı mı? Şapkanı çıkar rezil! Karşı mı geliyorsun? Sen amirini tanımaz mısın? Kes sesini...” (D. s.27).

Bazı gardiyanlar mahkûmlara çok yumuşak davranırken, kendilerinden bir alt statüde görev yapan gardiyanları ezmekte ve onlar üzerinde baskı kurmaktadır. *Karılar Koğuşu*’ndaki başgardiyan böyle bir kişidir: “Başgardiyan Ali Efendi, mahpuslara karşı ne kadar mülayimse gardiyanlara karşı o kadar insafsızdı. Şimdi Murat’la beraber, harıl harıl yanan sobada çayı kolayca pişirebilecekleri halde, bir gardiyan çağırıp hizmet gördürmekte çocuk gibi inat etti. Gardiyan Kel Hasan’ı çağırdı” (KK. s.368).

Cezaevinde savcı, müdür ve gardiyan dışında kâtip, doktor, jandarma, öğretmen, psikolog gibi başka görevliler bulunsa da bunlara eserlerde çok sık rastlanılmamaktadır. Mahkûmlarla birebir ilişki kurmaları ve genel işleyişi yönetmeleri adına en çok bu üç görevliden söz edilmektedir.

Görüldüğü üzere bir mahkûm ve görevli tipolojisi söz konusudur. Cezaevinin, orada yaşanan hayatın ve uygulamaların eserlere yansımalarının farklı bir tarafını ele almaktadır. Kolektif bir yapıya sahip olan cezaevinde her tipten ve suçtan mahkûm bulunmaktadır. Cezaevi hayatının daha iyi anlaşılıp oradaki kolektif yapının açık bir

şekilde ortaya konulması bakımından bölümlere ayırarak incelenmesi büyük önem arz etmektedir.

Eserlerde en çok siyasi suçtan hüküm giyen mahkûm tipolojisine rastlanmıştır ve bu da o dönemin eserlere nasıl yansıdığını, eserleri toplumun var ettiğini açıkça göstermektedir. Yaşanılan siyasi olayların idam cezasına nasıl etki ettiği, birçok mahkûmun idam hükmü giymesi ve bu sürecin idamlık üzerinde yarattığı trajedi yansıtılmıştır. Genel olarak baktığımızda çalışmanın bu bölümü cezaevinin bütün yapılarını ortaya çıkarmış, çalışmanın ana omurgasını oluşturmuştur.

2.3. Mekânın Dili: Cezaevi Mekânı

Geniş bir yapı ve yönetim anlayışı ile idare edilen cezaevlerinde mahkûmların ihtiyaçlarını karşılamak için kendi için belirli mekânlar bulunmaktadır. Dışarı çıkması yasak olan hükümlülerin tüm ihtiyaçları0 buralardan karşılanmaya çalışılmakta ve mahkûm bu yerde sosyallik kazanmaktadır. Mekan, ritüel alanı olduğu gibi ritüelin korunduğu ve saklandığı da alandır. Yani hem mit üretir hem de bu miti, devam ettirir. Cezaevi hayatının ve yapısının anlaşılması için bu mekânların incelenmesi önemlidir.

2.3.1. Kantin

Kantin, mahkûmlar ihtiyaçlarını giderebilmeleri için önemli bir mekândır. Mahkûmlar, koğuşun ortak ihtiyaçlarının yanı sıra yeme, içme, sigara ve kitap gibi ihtiyaçlarını belli bir ücret karşılığında buradan karşılar. Bazı cezaevlerinde ve özellikle sıkıyönetim zamanlarında, mahkûmların ihtiyaçlarını görmek için kantine istedikleri gibi girip çıkmasına müsaade edilmemektedir.

Kantin işleyişi bir düzene bağlıdır. Koğuşlarda ihtiyaç listeleri yapılır ve aralarından kantin görevlisi olarak seçilen kişiye listeyi verir ve o görevli de eksikleri kantinden alır dağıtır. Bu durum *Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu* romanında dile getirilmektedir: “Kantine erik gelmiş.’ Yeşil erik! Hepimizin canı çekiyor birden.

Kantine bir de erik yazdırıyoruz. Koğuşun genel ihtiyaçları kantinden ortak olarak alınıyor. Bu görevi üstlenen arkadaş, hepimizden haftada yirmi beşer lira topluyor. Kahvaltılık peynirden bulaşık tozuna, koğuşun ihtiyaçları bu paradan karşılanıyor” (YBKK. s.166).

Cezaevleri yönetimine bağlı olarak farklı kantin günleri uygulanmaktadır. Kantin günü gelen mahkûm isterse gidip kantinden ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. İdamlıklar romanında buna dair bir bahis söz konusudur: “O gün mahpushane bakkalına çıkmıştı. İştahı yoktu gene. Kopası gırtlığı tıkalıydı nedense içi yanıyor, boyuna hararetleniyordu. Ekşi yoğurt aldı bir tas. Çırpıp ayran yapacaktı ve kana kana içecekti” (İ. s. 88-89).

Kantin görevlileri koğuştan seçildiği gibi bazen de kantinci, koğuşları kendi dolanmakta ve mahkûmların isteklerini tek tek not edip daha sonra arabası ile getirip dağıtmaktadır. *Esir Şehrin Mahpusu*’nda cezaevi kuralları, kantin üzerinden aktarılmaya başlanır: “Öteberi aldıracaksan, bakkal gitmeden alalım. Cigaran, kibritin var mı? Gece tükenirse, paket başına bir kuruş, iki kuruş fazla verirsin. ‘İyi ki hatırlattınız. Biraz peynir, ekmek. Bir paket de cigara...’ Cüzdanını çıkardı. ‘Ben gitsem yolu bulabilir miyim?’ Zekeriya Hoca, kalkmaya davranan Kamil Bey’i kolundan tutup oturttu: ‘Sen bulamazsın. Kısım kapısı çoktan çekildi. Ver ben alıvereyim” (EŞM. s.43).

Kantinde sadece gıda ve temizlik malzemesi değil gazete de bulunmaktadır. Bazen cezaevlerine günü gününe gelen gazeteler bazen birkaç gün sonra gelmektedir. Özellikle okumuş kesimden olan mahkûmlar kantine her gün gazete tembih etmektedir. *Damağası* romanında, bu durum örneklenir: “Acaba mahpushane bakkalı sabahleyin gelirken uğrayıp alamaz mı?

—Fazıl ağa mı? alır... Bakın bu daha münasip.

—Öyleyse lütfen şu üç lirayı alın... Kendisine verin. Tembih de edin. Bugünden itibaren. Yani yarın, bugünkü gazeteyi de getirecek.

—Zaten posta üç günde bir geliyor.

—Sahi, evet! Parayı versin, adımı yazdırsın. Posta günleri alır gelir zahmet olmazsa...”
(D. s.204).

2.3.2. Revir

Revir, hastalanan ya da herhangi bir rahatsızlığı bulunan mahkûmların cezaevi doktoru tarafından tedavi edildiği ya da edilmeye çalışıldığı küçük bir odadır. *Kelleci Memet* romanında Kemal Tahir, revirin tasvirini vermektedir: “Revir odası, İstanbul’un eski zaman konaklarındaki sofalar kadar büyüktü. Cezaevinin avlusuna bakan dört penceresi, üç karyolası vardı. Duvarlara Atatürk’ün, İsmet İnönü’nün, Mareşal Fevzi Çakmak’ın taşbasması resimleri yapıştırılmıştı” (KM. s.217).

Revire mahkûmlar canları istediklerinde gidememektedir. Muayene olmak isteyen, hastalığı olan mahkûm revir listesini adını yazdırmakta ve sırası geldiği zaman gitmektedir. Bazen bu bekleyiş günler bile sürebilmektedir. Bu durum *Demeyin Anama İçerdeyim* romanında şöyle anlatılmaktadır: “Cezaevlerinde dişlerimden çok çektim. Bir gün ağrıyan dişim için hiç değilse bir ağrı kesici yazdırayım diye revir listesine adımı yazdırdım” (DAİ. s.169).

Revir, koşullara göre daha temiz, sakin ve rahat olan bir odadır. Mahkûmlar revire gittiklerinde geri gelmek istememektedir. Uzun süre revirde kalan ya da bir yolunu bulup sürekli orada duran kişi, hükümlü arkadaşları tarafından kıskanılmaktadır. Hatta hasta olmadığı halde revire çıkıp biraz dinlenmek isteyen mahkûmlar hasta numarası yaparak isimlerini revir listesine yazdırmaktadır. Revirde kalabilmek, kimi zaman mahkûmları kontrol etmek isteyen yönetimce bir ödül olarak da verilir. Yönetim, revir ödülüyle kendisine casuslar seçmektedir. *Kelleci Mehmet* romanında Emin, casusluğu iftira atma noktasına dahi taşır: “Revirde yatırılmasına karşılık mahpus arkadaşlarını idareye casuslarmış bu Şeker Emin, daha kötüsü aferin alacak haberler bulamazsa iftira atarmış” (KM. s. 33).

2.3.3.Çamaşırhane

Çamaşırhane mahkûmların kıyafetlerini yıkadıkları yerdir. Mahkûmlar bazen çamaşırılarını para karşılığında başkasına özellikle de kadınlar koğuşundan bir mahkûma yıkatmakta bazen de kendileri yıkamaktadır. Çamaşırhanede yakılan kazanlarda sıcak sular kaynatılır ve mahkûmlar toplu halde çamaşırılarını orada yıkayıp asalardı. Bu durum *İdamlıklar* öyküsünde işlenir: “Bahçe kapısından girince sol tarafta çamaşırhaneler. Kapılarından buram buram duman çıkıyor. Mahkûmların kiri burada temizlenir. Çamaşırhanenin yanında mahpushane çeşmesi. Yapan onu türküye göre yapmış, yandan akıyor” (İ. s.162-163).

2.3.4. Banyo - Hamam

Çok rutubetli ve kalabalık ortamda kalan mahkûmlar, kirlenmelerine rağmen, diledikleri zamanda banyolarını yapamazlar. Cezaevinin bir bölümünde kurulan hamamda mahkûmlar, belirli günlerde yıkanmakta ve temizlenmektedir. Anlatılarda, cezaevi hamamlarının paralı olarak işletildiği belirtilir. Ücreti ödemeyen mahkûma hamam görevlisi tarafından sıcak su verilmemektedir. *Kelleci Mehmet* romanında bu durumdan bahsedilir:

“— Beyim bak, zindanda biri var!

— Nereden bildiniz?

— Var! Hem de herifi şeytan aldatmış... Hamamcı Rüstem su yetiştiriyor. Hamamcı Rüstem cezaevinin hamamlığına bakıyor, yıkanmak isteyenlere tenekesi iki kuruşa sıcak su veriyordu” (KM. s.233).

Hamamlarda belli saatlerde sıcak su bulunmaktadır. Yıkanmak isteyen fakat sıcak su bulamayan mahkûm soğuk suda yıkanmakta ya da ertesi güne kadar sıcak suyun verilme saatini beklemektedir. *Namusçular* romanında bu durum işlenir:

“— Oğlum Sefer... Aman bilir misin? Namussuza uğradım, Türkçesi cenabete uğradım. Yahu biz sabah sabah... Töbe... Sabah sabah nereden çektik getirdik bu gün biz... Bak bakalım yiğit Sefer, hamamcılarda sıcak su kalmış mı?

—Kalmışsa?

—Kap bir teneke çıkar yukarı... Cenabete uğradık. Dökülüp temizleyelim de bugün işimiz akşama kadar uğursuz gitmesin! Ters gitmesin!” (N. s.15).

Hamam için adeta askeri bir disiplin uygulanmaktadır. Haftanın belli gününde açık olan hamama mahkûmlar toplu halde görevli eşliğinde gitmektedir. Sıraya sokulan mahkûmlar belli bir sayıda içeri alınmakta ve verilen sürede yıkanmaktadırlar. Kadınlar için de durum farksızdır. *Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu*'nda hamam sahnesi şöyle anlatılır: “Türkan'ın boyu ufacık olduğundan, sıradaki yerini almış sayılır. ‘Hamama, marş.’ Binbaşı, hamam harekâtını yönetiyor. Önde polis Suna, iki yanımızda ikişer tomsonlu er, hamama gidiyoruz, tek sıra halinde” (YBKK. s.101).

Suyun belirli saatlerde verilmesinden dolayı bazen mahkûmlar banyodayken sular kesilmekte ve sabunlu halde kalmaktadırlar. Başka bir çareleri olmadığı için soğuk su ile yıkanıp çıkmaktadırlar. Bu husus, *Gün Ağarmasa* içerisinde örneklenir: “En büyük dert, tıpkı yurttaki gibi, yıkanmaktı. Sular saatle verildiğinden, ortasından kesilmiş bir beyaz bidonun içinde rezistansla ısıtılan suyla siyaset komünleri olarak her gün sırayla yıkanıyorlardı” (GA. s.134).

2.3.5. Marangozhane

Özellikle iş esasına dayalı cezaevlerinde marangozhaneler bulunmakta ve bazı mahkûmlar burada çalışmaktadırlar. Bu atölyelerde çalışan mahkûmlar hem maddi bir kazanç elde etmekte hem de iş öğrenmektedirler. Bu atölyelerde usta çırak statüsü uygulanmakta ve herke konumuna göre iş yapıp ücret almaktadır. Marangoz hanelerde sadece yetişkinler değil çocuk koğuşundaki mahkûmlar da bu atölyede çırak olarak

çalışmaktadır. Her mahkûmun çalışmasına izin verilmemektedir. Atölyelerin işleyişinde cezaevi yönetiminin tutumu da önemlidir. *Suçlu* romanında çocuk koğuşunda hükümlü olan Böcek Mustafa'nın atölyeye çırak olarak girişini Orhan Kemal şu şekilde anlatmaktadır: “Müdür fena insan değildi. Hapishanelerin zulüm ve işkence yeri olmaktan çok, ıslahane olmasını isteyenlerdendi. Böcek Mustafa'yı çağırıp uzun uzun dinledi. Çocuktaki değişimi anlıyordu. Başgardıyanı çağırttı. Durumu anlattı. Mustafa'nın marangozhaneye çırak olarak verilmesini emretti” (S. s.232).

Çok yetenekli ve usta kişilerin de bulunduğu bu atölyelerde farklı ürünler üretilmekte ve bu ürünler satılıp gelir elde edilmektedir. Örneğin Kemal Tahir, Çorum Cezaevi'ndeki atölyelerde yetiştirilen ürünleri şöyle anlatmaktadır: “Çorum Cezaevi'nin atölyesi, Yüzbaşı gelmeden evvel rüyasında bile görmediği şeyleri, onun marifetli ellerinde gördü. Çeşitli kutular, insanın bir bakışta muhabbetini kazanan komodinler, konsollar, orta masaları, açılır kapanır iskemleler yaptı. Hele kilitli bir çekmece meydana getirdi ki, günahı çırakların boynuna yedi yüz parçadan ibaretti” (D. s.51-52) .

Cezaevlerinde bulunan bu kurumlar, kurulan atölyeler hem orayı sosyalleştirmekte hem de cezaevine bir hareketlilik katmaktadır. Mahkûmların ıslah olması, sosyalleşmesi ve çıkınca dışarıya daha kolay ayak uydurabilmesi için cezaevindeki bu yapılanma büyük önem taşımaktadır.

2.4. Cezaevinde Davranış Kalıp ve Ritüelleri

*İdam ve ölüm sözcükleri ikişer hecedir.⁶
Hükmü giyenlerin derdini kimler anlar?
Yüreği parçalayan bilin ki son gecedir.
Katil bir şafakta yapılır hep idamlar?*

2.4.1. İdam

Sözlükte, “insan öldürme vb. bir suça karşılık verilen ve suçlunun ölümüyle sonuçlanan ceza, idam cezası, ölüm cezası” (TDK, 2011:1150) ve “ölüm cezası verilen

⁶ Şiir Kerim Korcan'ın “İdamlıklar” hikâyesinin giriş kısmından alınmıştır.

kişiyeye uygulanan infaz işleme” (Devellioğlu, 2012:691) olarak tanımlanan idam, şüphesiz bir mahkûm verilebilecek en ağır cezadır. Mahkeme tarafından suçlu bulunan ve cezasının idam olduğuna karar verilen idam mahkûmu belirlenen tarihte ve saatte belli kurallar çerçevesinde infaz edilir.

İdamlar genellikle sabaha karşı yapılmaktadır. İdam edilecek kişi abdestini alır, beyaz idam önlüğünü giyer ve idam sehpasına çıkmadan son sözü sorulur. Her ne şartta olursa olsun idam mahkûmunun son sözü dinlenir. İdamlık asılıp, canı çıktıktan sonra boynuna idam nedeninin yazılı olduğu yafta asılır ve gereken işlemler yapılır.

İdam cezası özellikle darbeler döneminde en çok verilen cezalardan biriydi. Bu süreçte dönemin başbakanlarından olan Adnan Menderes ve arkadaşları da idam edilerek öldürülmüştür. Halk her ne kadar idam cezasına karşı gelse de kanun önünde verilen cezalar gerçekleşirdi. TBMM'nin 2004 yılında çıkardığı 5218 sayılı yasa ile Türkiye'de idam cezası kaldırılmıştır. Bu tarihten sonra idam yerine daha çok müebbet hapis cezası uygulanmaya başlanmıştır.

1950 -1980 arası tarihlerde yaşanan siyasi ve sosyal olaylar, halkın içinde oluşan kargaşa idamı zorunlu hale getirmiştir. Olayların ve düşüncelerin diğer vatandaşlar tarafından kabul görmemesi ve cezanın caydırıcı olması için o süreçte önde gelen birçok yönetici ve devrimci idam edilmiştir. Bu süreçte kanlı canlı olarak yaşanan bu olaylar buruk ir şekilde roman ve hikâyelerde yer almaktadır. İdamın diğer suçlardan farklı olarak kendi içinde bir yapısı ve işleyiş şekli bulunmaktadır. Bu da idam eylemini, bir ritüele dönüştürür.

2.4.2. İdam Mahkûmu, Davranış ve Sözlere

Romanlarda idama mahkûm olan suçluların nedenleri çeşitlidir. Fakat bir insanı öldürmek, çoğunlukla idam hükmünün nedeni olarak verilir. Örneği “İdamlıklar” içerisindeki Boyabatlı Emin, hamile bir kadını öldürmüştür: “Boyabatlı Emin de idama mahkûm... Emin, gebebire kadını öldürmüş ve aşikâr ki iki cana birden kıymış

sayılıyordu. Sonra işin gizli kapaklı bir yanı yoktu. Mahkeme her şeyi açık açık söylemişti” (İ. s.49).

Şafak romanını kahramanlarından biri olan Menekşe, idamlık bir mahkûmdur. Menekşe, kocasını aldatan hovarda bir kadındır ve bir gün kocasının bunu öğrenmesi neticesinde zorla saldırdı diyerek kocası ile birlik olup hovardasını öldürmüş ve idama mahkûm olmuştur. Menekşe, işlediği cinayetin bedelini canı ile ödemek zorunda kalmasına rağmen bunu gururlu bir şekilde anlatmakta ve yaptığı işten pişmanlık duymamaktadır. “İdamlıksın demek. Suçun ne ki?’ ‘Kırığımı doğradım ya. Kocam var ya onlan birlik. Şimdi o da idamlık olduğundan kelli küsük.’ ‘Niye, kırığın vardı diye mi?’ ‘Yok gı, iğneciye giderken görmüş.’ ‘Ne varmış iğnecide?’ ‘Azgın karılar iğneciye gideyomuş diye bir laf var ya?’ Karmakarışık Oya’nın kafası” (Ş. s.100).

İdam verilen cezaların en ağırı ve en korkutucusudur. Günden güne infazı yaklaşan mahkûm bir kurtuluş aramakta, kendisine uzanacak ve bu kararı değiştirecek bir el aramaktadır. *İdamlıklar*’ın kişilerinden olan ve infaz günü yaklaşan Şakir Ağa’nın idamdan kurtulmak için Allah’a yalvarışı ve üzüntüsü eserde gerçekçi bir şekilde anlatılmaktadır: “Allah’ım beyaz kaat serilir. Kara kalem yazar. Kulunun haksız ettiğini gene rabbiciğim bozar. Evrağım temize (Temyiz) kalktı Allahım. Aylar geçti hala bir cevap yoktur. Cevap gelse mi eyi, yoksa gelmese mi? Ol görüp bi karar veremedim buna. Kaat oyunu değil ki bu! Can oyunu. Evraklarda kötü bir şeyler yazıyorsa. Artık ben yoğun demektir. Bunun için evrağımın gecikmesi bi mana eyiymiş gibi geliyor bana. Mahkûm idamın korkusu ile kurtuluş umudu arasında sıkışmış durumdadır. “Allah’ım can kaygısına ben böyle konuşurken beklim de candarmayan bütün yollar bağlandı. Beklim de sehpa kurulur kapkara bi meydanda. Beklim de karanlık bir odada ipler yağlandı. Allahım sana emanet canım. Acı gel şu fakırkuluna! Can, ak bi güvercin gibi yüreği güpgüp vurarak, can senin elinde!’ Her gece hiç bırakmadan tekrarlar idam mahkûmu bu konuşmalarını. Bir acayip duadır bu” (İ. s.31).

İdamlığın suçu ne kadar ağır olursa olsun cezaevinde o kişiye üzüntü ile bakılmakta ve acınmaktadır. Fakat her ne kadar idamlık, işlediği suçtan dolayı pişmanlık duysa, af dilese de karar kesindir. Aradığı affı kanun nezdinde bulamayan

mahkûm, Hak'tan medet ummaktadır. Yine “İdamlıklar” hikâyesinin bir bölümünde idamdan kurtulmak için Ömer'in nasıl yalvardığı, dua ettiği ve içinde bulunduğu çaresizlik dile getirilmektedir: “Tekmil mahkûm bir seste birlik olmuştu ve garip dua havası içinde yalvarıyordu: ‘Allahım kimselerin başına verme Allahım! Allahım zor böyle zalım bir gecede ölüme gitmesi Allahım bu hükümetgatter! Allahım bütün meleklerine haber ver! Hızır aleyhisselamımda gönder. Can tenden kopmak üzeredir, bak! Kurtar Allahım sen kurtar fakır Ömer’i. bize: Ben bir gayri hakkına yidim bu cezayı dedi Ömer. Biz buna inanıyoruz! Senin birliğine inanıyoruz! Kurtar Allahım, kurtar fakır Ömer’i” (İ. s.188).

İdama giden mahkûm, namazı son bir kurtuluş yolu olarak görmekte ve idamdan önce namaz kılmak istemektedir. İsteği kırılmayan mahkûm hem son bir dua etmek hem de suçunu affettirmek, ahrete yüzü ak bir şekilde gitmek için namaz kılmak istemektedir. *Karılar Koğuşu*'nun kişilerinden idamlık Hanım, darağacına gitmeden önce namaz kılma isteğinde bulunmuş ve bu isteği olumlu sonuçlanmıştır. İdamlığın o anki durumu ve bu arzusu eserde ayrıntıları ile verilmektedir: “Hepimizin yüzüne ayrı ayrı baktı. Hepimizi tanıdı. Hitamında Ali Efendi'ye “Başefendi, müsaaden olursa iki rekat namaz kılalım,” dedi. Ali Efendi müddeiumumi muavinine baktı. “Kılsın,” dediler. O zaman, “Beni yalnız bırakmazsınız. Hepiniz çıkın. Yalnız Kel Hasan kalsın,” dedi. Herkes çıktı mı beyim, biz yalnız kaldık mı? İbrikle su getirdiler. Allah kabul etsin, ben döktüm, o abdest aldı. Yolda Elham'ı bulamayan karı gürül gürül okuyor. Şeyh Hazım Efendi okumaktan halt etmiş. İki rekât namaz kıldı. Dardakilere, denizdekilere dua etti” (KK. s.395-396).

2.4.3. İdam Mahkûmu ve Vasiyet

Son söz, son arzu olarak tanımlanan vasiyet cezaevinde en çok kullanılan kavramlardandır. Gerek idam mahkûmları ve gerekse cezaevinden çıkacağına inancı kalmayan mahkûmlar, geride kalan ailesi ve eşi, dostu son arzusunu dile getirmektedir. Mahkûm, vasiyetini ya en yakın arkadaşına ya da cezaevi görevlilerinden birisine teslim etmektedir. Vasiyeti alan kişi ise gereğini yerine getirme yükümlülüğünü taşımaktadır.

Karılar Koğuşu romanında idam edilen Hanım, kendisine yakın bulduğu gardiyan Ali'ye damdan önce vasiyetini, arzusunu bildirmiş ve Ali'yi vasiyetini yerine getirmekle yükümlü kılmıştır. Bu durum vasiyeti alanın üzerinde de büyük bir baskı ve sorumluluk oluştursa da vasiyet alan kişi buna itiraz etmemektedir. Hanım'ın vasiyeti eserde şu şekilde dile getirilmektedir: “Ben öldükten sonra yemenimi Ali'ye götür,” dedi. ‘Beni yıkamadan gömmesinler. İp eğirdim, çamaşır yıkadım, kazak ördüm. Kefen parası hazırladım,’ dedi. “Bunları onlara söyle dedim,” dedim. ‘Onlar imamsız. Hasan Ağa'm, sana vasiyetim,’ dedi (KK. s.396).

Dönemin içinde bulunduğu siyasi olaylardan dolayı tutuklanıp Yassı Ada'da hapsedilen ve idamına karar kılınan eski Başbakan Adnan Menderes, oğullarına vasiyet bırakmak istemiş ve vasiyetini bir mektupla anlatmıştır. “Bir Başvekil Sevdim” romanında Adnan Menderes'in vasiyeti aynen yer almaktadır:

“Oğlum Yüksel'e bir şeyler yazmak istiyorum. Ama elim... Yazamıyorum. Siz yazar mısınız?” Yüzbaşı başını sallayarak onaylayınca cümleleri sıraladı.

‘Oğlum Yüksel’e,

Allahımdan sözlerimin sana ulaşmasını niyaz ediyorum.

1. Suret-i katiyetle etrafına inanmayacaksın.⁷

2. Bankadan para alınmasına da asla tavassut etmeyeceksin.

3. Beşeri zaafıların dışında benim suçlu olduğuma katiyen inanmayınız.

4. Cesaretinizi hiçbir surette kaybetmeyiniz.

5. İnandığın şeyi tahakkuk ettiremiyorsan bir an için mevkinden ayrıl.

6. Bütün bu olanlardan sonra da benim mefkurem olan millet ve vatanına varlığıyla hizmet etmekten fariğ olma.

7. Ruhumla daima sizin yanınızda olacağım. Sizi şefkatle anıyorum.

Ben hakkımı helal ediyorum. Siz de hakkınızı bir kez daha helal edin.’

Yüzbaşı yazmayı tamamlayınca Menderes içini çekti. ‘Bu kâğıdı oğluma vereceğiniz gün hakkımı helal ettiriniz” (BBS. s.334-335).

⁷ Eserlerde italik şekilde geçen yazılara eserin yapısını bozmamak adına müdahale edilmemiş, eserlerde geçtiği şekliyle alıntılanmıştır.

Kimi zaman idam mahkûmları, çeşitli yollarla idamdan kurtulabilir. *İdamlıklar* içerisinde bahsedilen Resneli Yaver Bey'in öyküsü bu şekildedir: “Çok geçmeden iyimser duygulara kapılmasının pek de boş bir bekleyiş olmadığını anlar Yaver Bey: Ağır Ceza Mahkemesi, hadisedeki dolaylı tahrik unsurunu göz önüne alarak, Tıbbi Adliden gelen raporu kararına destek yaparaktan, savcının ısrarlı idam isteğine rağmen, Yaver Bey'in 24 sene ağır hapsine hükmeder... Ve bu suretle Belediye Reisi Asaf Bey'in katili, Resneli Yaver Bey kellesini ipten kendi tabiriyle: “Sehpayı şerif”ten kurtarır...” (İ.s.227).

2.4.4. İdam Eylemi

İdam vakti, insanın en çaresiz ve en savunmasız olduğu anlardan birisidir. Bu dakikada mahkûm ne kadar üzülse, işlediği suçtan pişmanlık da duysa yapılacak bir şey kalmaz. İnfaz hükmü verilen mahkûmun idam gününden önce koğuşundan çıkarılır ve kapı altı denilen ayrı bir hücreye konur. İdam günü ve saati geldiğinde – genellikle sabahın ilk ışıklarında- avluda kurulan darağacına çıkarılır ve devlet görevlilerinin huzurunda yağlı urgana çekilip infazı gerçekleştirilir. Ölümü gerçekleştiren mahkûmun boğazına yafta asılır ve artık mahkûmun hayatı sona ermiş olur. Bu dakikadan sonra görevlilerin kontrolünde ipten indirilen mahkûmun, gereken işlemleri yapıldıktan sonra defnedilir. 2004 yılına kadar ülkemizde uygulanan bu cezadan dolayı birçok siyasetçi, yazar, gazeteci ve devrimci darağacına çekilmiştir. Toplum içinde büyük bir üzüntü yaratan bu olay eserlerde büyük yer tutmaktadır.

İdamlıklar hikâyesinin mahkûmu olan Boyabatlı Emin, üzüntülü bir şekilde idam gömleğini giymektedir. İdam anında cezaevini bir sessizlik kaplamakta ve herkes iç âlemine gömülmektedir. Kerim Korcan, Boyabatlı Emin'in idamını o anın yarattığı ruh hali içinde ortaya koymaktadır: “Onlar Teğmenle konuşurken epeyce bir zaman geçmiş aradan ve zalim saat çalmıştı ölüm çanını, vakit gelip kapıya dayanmıştı. Gardiyan Ali Dayı beyaz gömlekle kapıya yanaştı. Ve titreyen bir sesle, idam mahkûmu Boyabatlı Emin'in ne zamandır beklediği daveti yaptı. ‘Allah taksiratını affetsin! Hadi oğlum!’ Emin kalktı yerinden. Beyaz gömleği giydi... (İ. s.116).

İdam hükmü verilen ve o günden itibaren idam gününü bekleyen Ömer bir kurtuluş aramaktadır. Fakat aradığı kurtuluşu bulamayan Ömer'in yapacağı pek de bir şey kalmamıştır. İdam vakti gelen mahkûm, idama gitmemek için büyük bir direniş göstermekte ve kapı altından çıkmamaktadır. Ömer'in feryadı cezaevinde büyük bir yankı ve üzüntü oluşturmaktadır. Mahkûmun çaresiz direnişini ve yağlı urgana gidişini yazar gerçekçi bir şekilde ortaya koymaktadır:

“Abdest falan aldirmayın artık şu pise!’dedi. Takın ellerine kelepçeyi! Beyaz göleği giydirin! Fırıl fırıl döndü gardiyanlar. Adalet arabası bütün ağırlığıyla kendisini göstermiş ve yeniden yürümeye başlamıştı ve her şey, her şey kısa zamanda bitirildi. Sehpanın kurulduğu meydan mahpushaneye yakındı. Oraya kadar sessiz gidildi.

Elleri arkadan bağlı. Boyun bükerek. Sandalyeye sessiz çıktı Ömer. Onun o halini gören gözler yaşlı değil ama düşünceliydi.

Sordular son dileğini? Bir diyeceği yokmuş. Taktılar ilmiği boynuna, üç kere sallandı döndü Ömer. İlmik iyi otursun diye savcılık posta gardiyanı Hüseyin Efendi ayağından çekti. Sonra doktor nabzına baktı, durmuş. Şu heyeti saatlerce oyalayan adam ipte bembeyaz. Hakkındaki hüküm göğsünde asılı. Kendisi sehpa. Şehrin uyanmasını bekliyordu” (İ. s.191-192).

12 Eylül sürecinde birçok kişi tutuklanmış ve cezaevine atılmıştır. Bu sürecin ve toplumdaki ideolojik düşüncelerin ortaya çıkardığı fikir ayrılıkları ağır cezalarla ortaya konmuştur. 12 Eylül sürecinin ve o süreçteki devrimci hareketin liderleri olan Deniz Gezmiş arkadaşları Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan, idam edilen devrimci liderlerin başında gelmektedirler. Birçok romana konu olan bu olay, Erdal Öz'ün kaleme aldığı *Gülünün Solduğu Akşam* romanında çok gerçekçi ve ayrıntılı bir şekilde yer almaktadır.

Deniz Gezmiş ve arkadaşları idam karşısında da düşüncelerinden vazgeçmezler. İdeolojilerine derinden bağlı olan ve davalarının haklılığını savunan bu üç devrimci son sözlerinde dahi davalarını dile getirmişler, asla pişmanlık belirtisi göstermeden ipe gitmişlerdir. Erdal Öz, bu üç devrimcinin bir gecede gerçekleşen idam süreçlerini detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Deniz, ilk idam edilen devrimcidir ve hiçbir üzüntü, kaygı ifadesi olmadan yaptığından emin bir şekilde sehpa çıkmıştır. Son sözünde dahi davasına olan bağlılığını ifade eden Deniz'in bir gece vakti idam edilişi şu şekilde anlatılmaktadır:

“İki gardiyan iki kolundan kavradı. ‘Hadi’ dediler. Deniz, kalktı, dimdik yürüdü iki gardiyanın arasında. Çok metin gitti.

Avluya çıktık. Darağacı avlunun karşı duvarına yakın bir yerdeydi. Karanlıkçaydı avlunun o bölgesi; aydınlatılmamıştı, dışarının ışıklarıyla aydınlanıyordu. Deniz, gardiyanların yardımıyla masaya çıktı. Masa yemek masası yüksekliğindeydi; hele kolları bağlı biri için tek başına, yardımsız çıkmak kolay değildi. Deniz’in kolları bağlıydı arkasından, beyaz ölüm gömleğinin içinde; topuklarına kadar sarkan beyaz gömleği eteği de daracıktı.

Masaya çıkarıldıktan sonra tabureye kendi çıktı. Basıkça bir tabureydi.

Tepeden sarkan ilmiğe boynunu kendi geçirmek istedi. İlmik sıkılmıştı, dardı, kendiliğinden kafasına geçemezdi. Bir gardiyan çıkıp ilmiğin halkasını genişletti, başından geçirip indirdi Deniz’in boynuna.

İşte o anda Deniz son sözlerini söyledi:

‘Yaşasın tam bağımsız Türkiye. Yaşasın Karksızmin, Leninizmin yüce ideolojisi. Yaşasın Türk ve Kürt halklarının devrimci bağımsızlık mücadelesi. Yaşasın işçiler, köylüler. Kahrolsun Emperyal...’ derken, ‘izm’i bütünleyemedi, çünkü, İnfaz Savcısı’nın “Çek! Çek!’ diye bağırması üzerine, cellat arkadan tabureye ayağıyla vuruverdi. İnfaz Savcısı, ‘Masayı çekin altından!’ diye bağırdı. Masayı çektiler. Gitmişti Deniz. Kollar, omuzlarda kasılıyor, ayaklarda bir titreşim görülüyordu. Saat tam 01.25’ti” (GSA. s.238-239).

Devrimci görüşün simgelerinden olan, bağımsızlık için mücadele eden ve davasına bağlı kalan Yusuf’un idam edilişi ve de davasına bağlılığını ifade eden son sözleri şu ifadelerle anlatılmıştır:

“Yürüdü sehpaye Yusuf.

Darağacı hazırlanmış, tazelenmişti. Tabure masanın üzerine yerleştirilmiş, tepeye yeni bir organ bağlanmıştı.

Yusuf, masaya, oradan da tabureye çıktı. Geçirdiler ilmiği boynuna. Bu kez tek kattı ilmik. Yusuf da gür, yürekli bir sesle son sözlerini söyledi:

“Ben ülkemin bağımsızlığı ve halkımın mutluluğu uğrunda şerefimle ölüyorum. Sizler, bizi asanlar şerefsizliğinizle her gün öleceksiniz. Biz halkımızın hizmetindeyiz. Sizler Amerika’nın hizmetindesiniz. Yaşasın devrimciler. Kahrolsun faş...”

O da sözünün sonunu, ‘faşizm’in ‘izm’ini tamamlayamadı; yine aynı çatlak sesin, ‘Çek! Çek!’ diye bağırmasıyla, eliyle koluyla sehpanın başındaki cellâda verdiği işaretlerle ve cellâdın tabureyi hızla itivermesiyle sallanıverdi boşlukta, urganın ucunda. Yarım dönüş yaptı Yusuf havada ve arkasını döndü kalabalığa; öylece kaldı.

Saat 02.25’ti. Beş dakika bekledikten sonra kelepçesini çözdüler. Kolları iki yana sarktı. Yaftayı boynuna geçirip göğsüne astılar” (GSA. s.244).

Hüseyin de diğer devrimci arkadaşları gibi yaptığı işten emin, gururlu ve korkusuz bir şekilde darağacına yürümüştür: ‘Hadi Hüseyin,’ dedi savcı.

Hüseyin yanımızdan geçerken bize döndü, gülerek, ‘Hadi eyvallah,’ dedi.

Yürüdü.

Biz de ardından yürüdük avluya çıktık.

Sehpaya doğru ilerledi. Masanın üzerine çıktı. Durdu.

‘Tabureye çık!’ diye bağırdı savcı.

Hüseyin savcıya döndü, tükürür gibi, ‘Sabırlı ol, çıkacağım,’ dedi.

Ve tabureye çıkmadan, masanın üzerinde, yürekli bir sesle bağıra bağıra son sözlerini söyledi:

‘Ben hiçbir kişisel çıkar gözetmeden ülkem bağımsızlığı ve halkımın mutluluğu için savaştım. Bu ana kadar bu bayrağı şerefle taşıdım. Bundan böyle bu bayrağı Türk halkına emanet ediyorum. Yaşasın işçiler, köylüler. Yaşasın devrimciler. Kahrolsun faşizm!’

Tabureye çıktı. Geçirdiler boynuna ilmiği.

Vurdu tekmeyle Hüseyin tabureye. Olmadı. Bir defa daha vurdu. Bu kez devirdi tabureyi.

Urganın ucunda bir kez döndü. Tıpkı Yusuf gibi arkasını döndü oradakilere, öylece kaldı.

Saat 03.00’tü

Aynı şeyler oldu: Eller çözüldü. Nabız yoklandı. Yafta asıldı boynuna” (GSA. s.247).

12 Eylül birçok idamı beraberinde getirmiş ve birçok gencin idamına zemin hazırlamıştır. Sadece yönetsel bir değişiklik ve fikir ayrılıkları gibi görülen bu darbeler toplumda kapanmaz yaralar açmıştır. Sağ ve sol tartışması bu sürecin en kanlı

olaylarını doğurmuştur. Henüz genç bir delikanlı olan Erdal, sağ ve sol grubu arasındaki çatışmada adam öldürdüğü iddiası ile yakalanır ve suçunun ispatı beklenmeden cezası idam olarak belirlenir. Bu saatten sonra yapacak pek de bir şeyi kalmayan Erdal, cezasına razı gelir ve genç yaşta 12 Eylül sürecinin ilk idam kurbanı olarak asılır. Osman Akinhay, eserinde Erdal'ın idamını şu sözlerle anlatmaktadır:

“Bu, ilk idamıydı 12 Eylül'ün. Celal'in de şahit olduğu ilk idam gecesi. Necdet'ten yirmi gün sonra, iki sol grup arasındaki bir çatışmada bir kişiyi öldürdüğü iddiasıyla yakalanan bir genç de, Adana'da yıldırım hızıyla, beş gün içinde suçüstü mahkemesine çıkarılıp tek celsede idam cezasına çarptırılacak ve hemen asılacaktı.” Yazar, devamında bir idam hadisesinden daha söz eder: “Çok geçmeden bir idam daha eklenecekti kayıplarına. Mahkemenin verdiği kararın dayanaksız olduğunu, suçu onun işlediğinin kanıtlamadığını, yaşının belirlenmesi için kemik muayenesi yapmaya bile yanaşmadığını herkes bildiği halde Erdal asılmıştı.

Sonraki günlerde idamlar idamları izleyecekti...” (GA. s.163-164).

Karılar Koğuşu'nun idamlık mahkûmu Hanım, içinde bulunduğu durumdan büyük üzüntü duymaktadır. Buna rağmen o an çok güçlü durmaya çalışmaktadır. Vakti gelen ve hükmü okunan, son sözleri sorular Hanım, yağlı urgana çekilip idam edilir. Kemal Tahir bu trajik olayı ayrıntılarıyla işlemektedir: “Masanın başına geldik. Hükmü okudular. ‘Bir diyeceğin var mı?’ diye sordular. ‘Yok...’ dedi. İşte orada başladı rezillik beyim

—Bayıldı mı?

—Ne. Bayılması? Çingene savuşmuş.

—Kim savuşmuş?

—Asacak Çingene oğlu.

—Neden?

—Savuşmuş. Herif haklı. Oraya ‘Adam asacaksın,’ diye getirmişler. Asılacağın karı olduğunu anlamasıyla halkın arasına karıştırmış.

—Hanım ne yaptı?

—Başladı yalvarmaya... ‘Benim yüzümden fukaraya hakaret etmeyin,’ diye bağırdı.’ Elimi çözün, ben ipi boğazıma geçiririm. Günahdır,’ dedi. Sonunda ‘Hasan Ağa ipi geçiriversin dedi,’ demez mi?

—Geçirseydin... Murat gözlerini nefretle kırıştırdı. Ne olur?

—Geçirdim.

—İyi etmişsin Hasan Efendi” (KK. s.196-197).

Türkiye’ye geçmişte olduğu gibi bugün hala Ermeni soykırımı iddiası ile suçlanmaktadır. Ermeni soykırımını destekleyen ve sosyalizm düşüncesine hizmet eden kişiler 1915 yılında Beyazıt Meydanı’nda idam edilmiştir. Bu düşünceye inana ve haklarında idam hükmü verilen bu kişiler son sözlerinde dahi aynı davayı savunmakta ve en ufak bir pişmanlık belirtisi ortaya koymamaktadırlar. Vedat Türkali bu üzücü olayı eserinde şu şekilde dile getirmektedir:

“Paramaz da vardı aralarında. Partimizin merkez komitesinden. 15 Haziran 1915’te Paramaz ve 19 yoldaşımız Beyazıt Meydanı’nda asıldı. İdamların tek Ermeni tanığı Papaz Kalust Boğosyan yazdı bunları. Paramaz’ın idam sehпасında dedikleri sana tanıdık gelecektir. İlk önce Paramaz’ı çıkarmışlar darağacına. İdam sehпасında,”siz, sadece bizim vücudumuzu yok edebilirsiniz fakat inandığımız sözleri asla... Ermenilik, ülkenin doğusunda özgür ve sosyalist Ermenistan’ı selamlayacaktır!’ diye haykırdıktan sonra ip boğazını sıkarken son sözleri: “Yaşasın Sosyalizm, Yaşasın Ermenistan’ olmuş” (BBB. s.127).

Hakkında idam hükmü verilen Demokrat Parti Genel Başkanı ve Başbakan Adnan Menderes ve arkadaşları 1961 darbesinde tutuklanmış ve Yassıada da yargılanmıştır. *Bir Başvekil Sevdim* romanına göre hakkında idam kararı verilen Menderes, Bursa’nın İmralı Adasında idam edilmiştir. Davasına ve halkına inanan, bu verilen kararın doğru olmadığını düşünen Menderes, hiçbir çalkantıya yer vermeden cezasına razı olmuş ve idam sehпасına çıkmıştır. Halk tarafından büyük bir üzüntü ile karşılanan bu idam büyük bir yasa dönüşmüştür. Melike İlgün, Adnan Menderes’in idama gidişini ve idam anını gerçekçi bir şekilde ortaya koymaktadır:

“Sehpaya çıktı, ipi geçirmeye çalışan cellada yardımcı olmak için boynunu öne doğru uzattı. İp boynundaydı artık. Hoca şefkatle seslendi. Hep mi böyleydi sesi, yoksa az sonra ölecek diye mi şefkatliydi acaba?

‘Şahadet getirelim.’

Hocaya çevirdi başını. Son duyduğu ses kendi sesi oldu. ‘Eşhedüenla ilahe illalah ve eşhedüenne Muhammedenabdühü ve Resulühü.’

Cellat tekmeyle attı. Menderes ipin ucunda dönmeye başladı. Başını hocanın olduğu tarafa döndü. Az sonra garip bir leke gördü fotoğrafçı ipinde sallanan Menderes’in kefeninde. Dikkatle bakınca anladı. Az önce yediği şeftalinin suyuydu bu, kursağında kalmıştı” (BBS. s.337-338).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CEZAEVİ TEMALİ ROMAN VE HİKÂYELERDE GÖRÜLEN DİL VE DAVRANIŞ KALIPLARI

Her toplumun, kurum ve kuruluşun kendi ait düşünce yapısı, dili, davranış biçimi ve ritüelleri bulunmaktadır. Kurumların sahip olduğu bu özellikler onu belirgin kılmaktadır. Bu kurumlardan birisi sahip olduğu hayat tarzı, uygulamaları ve dil yapısı ile diğer kurumlardan çok ayrı ve dinamik bir yapıya sahip olan cezaevleridir. Farklı ırk, din, mezhep ve eğitim düzeyine sahip kişilerin ortak bir alanı paylaşması ve her yeni gelen mahkûmla şekillenen ve yeniden bir dinamizm kazanan cezaevi, dil ve davranış bakımından çok ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Cezaevinin bu kadar ayrıcalıklı bir yere sahip olmasında köklü geçmişe sahip olması ile birlikte zaman içinde oluşan yazısız kurallarının da etkisi büyüktür.

Suç ve suçlu kavramlarının doğması cezaevlerinin ortaya çıkmasını mecburi hale getiren bir durumdur. Toplumsal yapı ve düzenin korunması için zaruri bir kurum haline gelen ve herkes için ayrı bir anlam ifade eden cezaevi kendi iç dinamikleri ile var olmuştur. Cezaevlerinin sosyal hayatın içine bu kadar girmesinde sadece bir ceza kurumunu olarak değil de bir değişim - dönüşüm mekânı, eğitim yuvası özelliği taşımasının da etkisi vardır. Cezaevinin sahip olduğu tüm bu özellikler ve ona yüklenen manalar bir dil yapısını ve hayat anlayışını ortaya çıkarmıştır.

Cezaevi bağlamı içinde bazı kavramlar uygulama ve ele alış bakımından sıradan bir sözcük olmaktan çıkıp cezaevi yapısı içinde doğrularak yeni bir mana kazanmış ve ritüel haline gelmiştir. Cezaevlerinin ortaya koyduğu bu uygulamalar orayı bir bina, azap yeri ve ıslahevi olmaktan çıkarıp yaşayan, canlı bir yapıya dönüştürmüştür.

Bu bölümde cezaevinin yapısı, hayatı ve sözcüklerin burada kazandıkları yeni anlamlar ile ritüel özelliği kazanan davranış kalıpları ve dil yapılarının roman ve hikayelere yansımaları ele alınmış ve cezaevi bağlamında yorumlanmıştır. Ritüel için tam bir tanım ortaya koymak ve çerçevesi çizmek güç bir iştir. Çünkü ritüel, toplum, mekan ve birey bağlamında değişiklik göstermektedir. Toplumsal bir uygulama, ortak kültür ve toplumsal düşünce olarak tanımlanabilecek olsa da toplumsal bir ölçü

olmasının yanında bu ortak ürünü ortaya çıkaran kişilerin düşünce dünyası ile de ilgilidir. Ritüele katılan her birey onu kendi düşünce dünyasında yorumlamakta ve yeni anlamlar yüklemektedir. Bu da kesin bir ritüel tanımı yapmamızın önüne geçmektedir. Raglan, ritüeli ‘Bir kimsenin daha önce yaptığı bir şeyin anlatısı’ olarak tanımlamaktadır. Sözlükte ise ‘1.Ayin. 2. Adet haline gelmiş’ (TDK,2011:1980) uygulama olarak tanımlanmakla beraber kesin olarak tanımı budur diyemiyoruz. Çünkü ritüel, tüm bu tanımların dışında daha çok dinsel uygulamalarla ilişkili olduğu varsayılsa da sosyoloji ve antropoloji bağlamında da değerlendirmek gerekmektedir. Ritüel var olduğu toplumdaki, toplumun düşünce sisteminden ve kültüründen bağımsız olarak oluşmamaktadır.

Ritüelin ne olduğunu açıklarken mitlere de bakmak gerekmektedir. Mit ve ritüel arasında bir ilişki bulunmaktadır. Mit kelimesinin kökeni, Yunanca’da anlatı veya hikâye anlamına gelen mythostur. Sözlü kültürün ürünü olması ve insanlığın en eski anlatıları olması ve de o dönemki olayları bir rit şeklinde ortaya koyması ritüel ve mit arasındaki ilişki açıklamaktadır. Mit – Ritüel Kuramının kurucusu Lord Raglan, (1955) yılında yayınlanan ‘Mit ve Ritüel’ adlı çalışmasında bu durumu ‘Bu çalışmanın mit konusunda ileri sürülen mitlerin bozulmuş veya değişmiş eski tarih veya vahşilerin ürünü olduğuna dair eski moda teorileri delillerle yalanlayıp çürütmek ve son derece basit bir şekilde mitlerin sadece ritlerle ilişkili olarak ortaya çıkmış anlatılar olduğunu açıklayıp göstermektedir.’ diyerek ortaya koymaktadır (Çobanoğlu, 2015:194). Raglan’ın bu ifadeleri kültürel ve sosyal özellikleri bütüncül bir şekilde ortaya koyması, sözlü ve kalıplaşmış şekilde kültürel aktarıcılık özelliği taşıması ritüelin toplum ve kültürel bellek için önemini ifade etmektedir.

Dinamik bir mekân olan cezaevlerinin de kendi içinde geçmişten gelen kültürel özellikleri, uygulamaları bulunmaktadır. Bu uygulamaların birleşmesi, cezaevinin kendi içinde kültürel bir anlam oluşturması cezaevi ritüellerini ortaya çıkarmıştır. Sıradan olaylar ve kavramlar cezaevi perspektifinde farklı anlamlar kazanmış ve ritüele dönüşmüştür. Cezaevinin belleğini oluşturan bu ritüellerin dönemden döneme aktarılışı kültürel bir zenginliği oluşturmuştur. Oluşan bu zenginlik cezaevi hayatını ve sosyolojik

yapısını anlamlandırmamıza olanak sağlamaktadır. Zamanla ritüel haline gelen bu davranışlar ve kavramlar edebi eserlerde de yansımıştır.

Cezaevi ritüelleri ile ilgili 1950 ve 1980 arası dönemdeki cezaevi konulu roman ve hikâyelerde şu örnekle tespit edilmiştir:

3.1. İletişime ve Haberleşmeye Dayalı Ritüeller

Sevdiklerinden, ailelerinden ve özgürlüklerinden mahrum kalan mahkûmlar için iletişim, cezaevinde büyük önem taşımaktadır. Cezaevinde iletişim ve haberleşme genel olarak ziyaret - görüşme ve mektup ile sağlanmaktadır. Hem ziyaret - görüşme hem de mektup uygulanış ve kuralları bakımından cezaevi bağlamında ritüel özelliği kazanmış davranışlardır.

3.1.1. Ziyaret – Görüşme

Mahkûmların aileleri ve yakınları ile görüşüp bilgi alışverişi yapması, özlem gidermesi için görüş günü hükümlü açısından çok değerli ve önemlidir. Cezaevinde görüşler belli kurallar dâhilinde haftanın belli bir günde ve saatinde gerçekleşmektedir. Açık görüş ve kapalı görüş olarak ayrılan görüş günü, yönetim kararlarına ve cezaevinin fiziki özelliklerine göre düzenlenmektedir. Görüş şekli yönetimin kararlarının yanında hükümlünün suçu ile de ilişkilidir. Bazı mahkûmların işlediği suçtan dolayı açık görüşe çıkması yasaktır ve bu kişiler yönetimin uygun gördüğü şekilde gerçekleşmektedir. Görüşmeler üç farklı yolla gerçekleşmektedir. Kimi mahkûmlar tel örgü arkasından kimi kabinlerde kimisi de gardiyan gözetiminde yüz yüze görüşmektedir.

Sadece görüşmenin, hasret gidermenin yanında mahkûmların yakınları görüş gününde onlara erzak, çamaşır ve para da getirmektedirler. Görüş günü mahkûmların sevdiklerini görme fırsatı bulmasının yanı sıra ihtiyaçlarını görmesi bakımından da önemlidir. Mahkûmlar için çok önemli ve değerli olan görüş – ziyaret günü gerek

uygulanış ve gerekse içerdiği anlam bağlamında ritüel özelliği kazanmış ve edebi eserlere yansımıştır. Konusu cezaevi olan roman ve hikayelerde bu ritüel sıkça dile getirilmektedir.

Yukarıda da bahsettiğim gibi görüşme günü ve şekli her cezaevinde farklı gün ve şekilde uygulanmaktadır. *F-13 – 101 Cinnet Koğuşu*’nda geçen Toptaşı Cezaevi ve Sağmalcılar Cezaevi’nde iki farklı görüş sistemi uygulanmaktadır:

“Toptaşı’nda ziyaret günü cuma ve salıydı. Halbuki bugün ziyaret günü değildi. Koğuş arkadaşları yüzüme baktı. Yavaş yavaş kapı altında doğru yürüdüm. Gelen ailem ve kayınpederimdi. Kadınıam ağlıyor, ağabey dediğim kaynım ise sıkıntıdan, üzüntüden sırılsıklam olmuş konuşmaya bile takati yoktu. Görüşme yeri daracık bir boşluktu. Aramızda çifte tel örgü vardı. Yüzümü tel örgüye dayadım kendilerini görmek, biraz da teselli etmek istiyordum” (CK. s.47).

Toptaşı Cezaevi’nde tel örgü arkasından yapılan görüş, Sağmalcılar Cezaevi’nde küçük kabinlerde yüz yüze gerçekleşmektedir: “Sağmalcılar zindanında haftada iki gün ziyaret yapılır. Dayısı olanlar, savcılıktan izin alabilenler Allah’ın her günü kapı altında serbest karşı karşıya görüşme yapabilirler. Ziyaret sabah saat dokuzda başlar. Telefon kulübesine benzeyen iki bölmeli 54 kabin vardır. Arada bir cam ve birkaç iğnenin bile geçemeyeceği ses delikleri. Mahkûmlar işte bu kabinlerde onar dakika kadar soyadı tutan ziyaretçileri ile görüşebilir” (CK. s.178).

Ziyaret günü oluşan heyecan ve mutluluk kadar ziyaret gününden öncesi de önemlidir. Mahkûmlar o güne çok önem vermekte ve özel hazırlık yapmaktadırlar. Ailelerine, sevdiklerine güçlü görünmek, onların kendisine acımasını, üzülmelerini önlemek için en temiz ve güzel kıyafetlerini giyip tıraşlı bir şekilde ziyaretçilerinin karşısına çıkmaktadırlar. Bu durum *Gülünün Solduğu Akşam* romanında şu şekilde anlatılmaktadır: “Görüş günüydü o gün. Cezaevlerindeki yakınları beş dakikacık da olsa içerdekileri görebilmek için onca yola, onca eziyete, onca engellemeye

katlanıyor, cezaevine geliyorlardı. Biz içerdekilerin hazırlıklarıysa bir gün öncesinden başlardı. Tıraşlar olunur, en temiz kılıklar giyilirdi. Amaç dışarıdakilere ezik, yılgin görünmemekti. Bu tavır, dışarıdakilere güç verirdi. O gün Deniz de görüşmecisiyle buluşmak için beş dakikalığına koğuşundan çıkarılmış, dönüşte nasıl olduysa yine kendini unutturup koğuşuna dönmemiş, çay ocağına sığınmıştı” (GSA. s.20-21).

Hücre romanında da bir mahkûmun ertesi gün çocuklarının ziyarete geleceğinden dolayı akşamdan hazırlık yapması ve çocukları gelene kadar yaşadığı sabırsızlık, saatlerce pencere önünde yollarını gözlemesi, duyduğu heyecanın anlatılmasının yanı sıra çocuklarını nüfus kâğıtları olmadığı için görüşmelerine izin vermemeleri sonucu duyduğu üzüntü şu şekilde anlatılmaktadır:

“Günlerden bir gün, arkadaşım ilk kez tıraş oldu bir ziyaret günü. Giyinmişti de. Sorduk. ‘Çocuklarım geliyor bugün,’ dedi. Dokuz aydır görmemişti onları. Heyecanlıydı. Çikolata aldı çocuklarına. Saatlerce pencerede bekledi. Üst üste cigaralar içerek. Öğleden sonra geldi çocuklar. El ele tutuşmuştu iki kız kardeş. Ürkerek bakıyorlardı demir parmaklıkları pencereye. Arkadaşım buruk, acılı bir sevinç duyuyordu. Sırası gelince çağrılmayı bekliyordu. Bir süre sonra adı okundu. Kapıya gittiler eline bir kâğıt tutuşturdular. Çocuklarının nüfus kâğıtları yokmuş yanlarında, bu yüzden görüştürmeyeceklerdi” (H. s.38).

Ayrı kalan eşler için ziyaret günü çok daha anlamlıdır. Eşler dertlerini sıkıntılarını orada belli bir süre de olsa birbirleri ile paylaşmakta ve özlem gidermektedirler. *Mahpushane Çeşmesi*’nde mahkûm olan Hüsnü’nün görüş gününe gelen karı ile yaşadıkları anlatılmaktadır:

“Hüsnü alnını delikli tele dayayarak karısına güldü:

—Nasılın bakalım canımın içi, dedi. Seni öyle merak ettim ki...

—Hüsnüçüğüm, bilsen nasıl yoruluyorum. Halimi hiç sorma... Bir taşım çorba kaynatmıya vaktim kalmıyor vallahi...

Hüsnü karısını; sevgiyle, seyrediyordu:

—Beni unutmadın ya? dedi.

—Seni neye unutayım? Deli misin nesin? Unutacak olsam, hiç gelmem. Bir mecburiyetim mi vardı sanki?

—Yok tabi karıcığım?..

—Neye geliyorum öyleyse sana?..

Hüsnü karşılık vermedi. Karısı tekrar:

—Abuk sabuk konuşma Allasen benimle.. dedi.

Benim gibi fedakar kadın” (MÇ. s. 204-205).

Cezaevi hayatı mahkûm için ne kadar zor ve çekilmezse, dışarıda kalan sevdikleri, ailesi için de bir o kadar zordur. Babasından ayrı kalan küçük bir çocuğun görüş günü on dakikalığına da olsa babasına sarılması ve özlem gidermesinin verdiği mutluluk *Kardelen* romanında şu şekilde ifade edilmektedir:

“Kocaman bir baraka vardı mapusanenin yanında. Oraya girmemi söylediler. Masalar diziliydi içerde. Ve, bir masada ...

Bir masada babam duruyordu, babam!

Babam, ayakta dikilmiş, beni bekliyordu.

Nasıl koştum nasıl atlardım üzerine!

Önce biraz durdum ama. Bekledim. Şaşkınlıktan. Gözlerime inanmamaktan. Bir düşünmesinden korktum gördüğümün. Durdum. Baktım babama. Evet, o idi. Gülümsüyordu. Beni bağrına basmak için bekliyordu. Koştum. Masalara çarptım mı bilmiyorum. Öptüm. Okşadım kısacık saçlarını”(KAR. s.146).

Mahkûmlar ailelerinin görüş günde getirdiği erzak ile yemeklerini yapmakta ve verdikleri para ile cezaevindeki ihtiyaçlarını karşılamaktaydılar. Bu durum *Hücre* romanında şu şekilde ifade edilmektedir. “Bir gün annem geldi ziyaretime. Çenesi burnuna değiyordu. Ağzında hiç dişi yoktu. Bana biber salçası, bulgur ve yeşil zeytin getirmişti. Anamın gelişine hem sevindim hem de üzüldüm. Özlemiştim çok. Elini öpmeyi çok istiyordum. Üzüldüm; dişini yaptırmak için biriktirdiği parayı yol parası yapmış ve ufak tefek şeyler getirmişti bana” (H. s.31).

Görüş günü cezaevinde duyguların en yoğun yaşandığı, üzüntü ve mutluluğun bir arada bulunduğu bir gündür. ‘Karılar Koğuşu’nda mahkûm olan köylü Ali’nin ziyaretine bir gün babası gelmektedir. Babası oğlunun durumuna çok üzülse de elden bir şey gelmemektedir. Babası ile Ali arasında geçen görüşme romanda u şekilde anlatılmaktadır. “Ağan sana hediye gönderdi. ‘Cigara içerse beni ansın,’ dedi. Başka bir şey getiremedik. Zaman ölmüş. Güz olsa pestil, üzüm getirirdim. Baban sana tezgah getirdi. Oturur, bez dokursun. Kumar oynama... Babaya hışımla seslendi. Oğlana bir sigara ver. Takıma taksın da içiversin. Babası oğluna bir sigara verdi. Ateş uzattı. Ali yakmadı. İç yavrum iç... Derdin azalır...

—İstemez. Sonra içerim. Bahçeyi icara verdiniz mi?

—Verdik. On beş lira aldık. Sana saldı, aldın mı?

—Aldım.

—Almazsın, vermezler diye ağladım. Sana küçük mekiği getirdim. Naziktir, elin acımaz.

—İyi... Pekala... Artık ağlama dedim.

—Ağlarım... Ben ölseydim, seni nerde görürdüm. Bu da gelir, geçer” (KK. s.38).

Ziyaretçiler yakınlarını görmek, onlarla hasret gidermek için kilometrelerce uzaktan cezaevine akın etmektedir. Kimse eli boş gelmek istememekte herkes gelirken yakına erzak, para, sigara ve çamaşır gibi ürünler getirmektedir. Mahkûmlar içerde görüş saatinin gelmesini sabırsızlıkla beklerken, ziyaretçiler de yakınlarını görmek için

sabırsızlanmakta ve cezaevi kapısında saatler öncesinde beklemeye başlamaktadırlar. *Kelleci Mehmet* romanında bu durum açık bir şekilde anlatılmaktadır:

“Mahpuslarla görüşmeye gelenler, aygır deposunun yanında, görüşmelerin başlamasını bekliyorlardı. Torbalar, heybeler, sepetlerle yüklü eşekler, kuyruklarını, kulaklarını düşürmüşlerdi. Delikanlıların, kabaca oğlanların sırtlarında, turuncu üstüne kara noktalı, ak üstüne sarı çiçekli, mor üstüne kırmızı yapraklı yakasız gömlekler vardı. Çoğunun zıpkası eski, kunduralarının içinde ayakları çıplaktı. Renkleri solmuş eski peştamallarıyla koca karılar çömelmişlerdi. Körpe gelinlerle kızlar, sarı parlak çizgili sıklmaları, ak örtüleri, her renkten şalvarlarıyla esintinin dalgalandırdığı çiçekli haşhaş tarlalarını andırıyorlardı” (KM. s.249).

Cezaevine sadece ziyaretçiler bir şey getirmemekte, bazen mahkûmlar da dışarıdaki sevdiklerine içerde yaptıkları ya da cezaevi atölyelerinden aldığı bazı eşyaları hediye etmektedir. *Kelleci Mehmet*'in ailesine aldığı hediyeleri açık görüşe gelen abası ile göndermesi şu şekilde ifade edilmektedir:

“—Seni uyandırdık mı, beyim?

—Hayır Kelleci! Ne var ?

—Köyden gelen oldu da... Bavulun anahtarına baktım!

Kelleci köye göndermek için aldığı öteberiyi, reviri harman sonu kalabalığı bastığından, Murat'ın bavuluna kitlemişti.

—Kim geldi?

—Babamgiller...

—Anan da geldi mi?

Murat, Kelleci'nin anasını çok merak ediyordu.

—Gelmedi beyim: Babam küçük halamızı almış gelmiş!” (KM. s.258).

Cezaevinde olaya karışan, düzeni bozan mahkûm, yönetim tarafından cezalandırılmaktadır. Bu cezalardan bir tanesi de görüş gününe çıkarmamaktadır. Onca yol gelen, zahmet çeken ve büyük bir heyecanla o saati bekleyen ziyaretçinin, hükümlü yakınına görememesi büyük üzüntü yaratmaktadır: *Çiçekler Susunca* içerisinde buna benzer bir durum şöyle işlenir: “Son görüşe gittiklerinde, olağanüstü bir şey olduğunu sezinlemişti Fidan. Dayısı görüş yerine gelmiş, Mazlum gelmemişti. On dakika sonra bir gardiyan Fidan’ın yanına gelerek, ‘Mazlum’a bu hafta görüş yasak,’ demişti” (ÇS. s.69).

İçerde yaşanan hayatta, yapılan işkencelerden ve oradaki hayatın zorluklarını bilmeyen çocuklar ziyaret günü mahkûm olan annesini, babasını ya da herhangi bir yakınına göreceği ve ona duygularını ifade edebileceği için büyük mutluluk duymaktadırlar. Mahkûm olan babasının ona içerden öyküler yazmasını isteyen Ferhat’ın duyguları ve istekleri şu şekilde ifade edilmektedir: “Görüş günü tam bir heyecan yumağıydı. Otobüste bir iki saat uyumuş, onun dışındaki zamanlarda hep babasına ne tür öyküler yazdırmak istediğini anlatmıştı. Görüş yerinde de hemen başlamıştı: Baba Aydın amca, hani şu benim öykülerini çok sevdiğim Aydın amca anlattı. İstersen sen de öyküler yazabilirmişsin, doğru mu? Bu soru da nereden çıktı şimdi, diye düşünen Mazlum, Fidan’ın el kol hareketlerinden olumlu cevap vermesi gerektiğini anlamıştı.

‘İstersem yazabilirim herhalde...’

‘iyi yaz o zaman, ama benim istediğim öyküleri yazacaksın tamam mı?’

‘Tamam, ne yazmamı istiyorsun?’

Yazılmasını istediği öykünün adını çoktan koymuştu Ferhat” (ÇS. s.181-182).

Mahkûmların yatak, yastık ve kıyafet gibi birçok ihtiyaçları olmaktadır. Bu ihtiyaçları gidermek için ziyaretçilerine siparişlerde bulunmakta ve eksiklerini temin etmelerini istemektedir. Ziyaretin bazen mahkûmun görüşe gelmesini arzu ettiği yakının gelmemesi sonucu onda bir burukluk yaratmaktadır. *Suçlu* romanında babasının suçunu üstlenerek küçük yaşta cezaevine düşen Cevdet’in görüş gününde yaşadıkları şu şekilde

ifade edilmektedir: “Tel örgülerin ötesindekiler arasında babasını arandı. Babasının tanış yüzünü arandığı için de ne Hasan Tayyar’ı ne de ötekileri gördü. Neden sonra farkına vardı. Daha doğrusu onlar dikkatini çekti.

‘Cevdet, oğlum Cevdet!..’

Gördü sonunda.

‘Nasılsın yavrum?’

Şaştı. Babası değil de onlar ne diye gelmişlerdi?

‘İyiyim. Siz nasılsınız?’

Sesini duyuramadı.

Hasan Tayyar:

‘Bir şeye ihtiyacın var mı?’

Duymadı. Sordu:

‘Babam niçin gelmedi?’

Duymadılar, sordular:

‘Bir şeye ihtiyacın var mı oğlum?’

‘Söyleyin, babam gelsin. Yatağımı getirsin. Hiç param yok. Mutlaka gelsin, olmaz mı?’

‘Sana yiyecek ufak tefek getirdik. Başka bir şeye ihtiyacın varsa, söyle” (S. s.190).

Görüş gününde ziyaretçisinin erzak getirmesi sonucunda mahkûmun duyduğu mutluluk “GıdıGıdı” hikâyesinde şu sözlerle anlatılmaktadır: “O gün de bir ziyaretçim gelmiş. Nasıl olmuşsa eli boş değil. Birsürü şey getirmiş. Cıgara, üzüm, kavun, zeytin, peynir, domates, reçel, ooh! Hepsini karyolamın altına koydum” (GG. s.58).

Yine Aziz Nesin’in bir diğer hikâyesi olan *Hangi Parti Kazanacak*’ta da mahkûmun ziyaretçisinin getirdiği sigaraları tutkulu bir şekilde içişi ve duyduğu

mutluluk şu şekilde anlatılmaktadır. “Birgün bir arkadaş geldi ziyaretime. Eksik olmasın, on paket de cıgara getirmiş. Kibrit yakmadan ardı art arda çek cıgarayı, izmariti söndürmeden yeni cıgarayı tazelen” (HPK. s.120).

3.1.2. Haberleşme ve Mektuplaşma

Mektuplaşmak mahkûmun dışarıyla alakalı en önemli bağıdır. Kendini cezaevinde yalnız hissedene mahkûm bu yalnızlığını mektup ile gidermekte ve sevdiğilerine sürekli mektup yazmakta, onlarla konuşmaktadır. Her mahkûm istediği kişiye ve kuruma mektup gönderebilir ve alabilir. Mektuplar daha çok eş, anne, baba, evlat ve en önemlisi sevgililere yazılmaktadır. Birbirinden ayrı düşen yavukluların hasretlerini giderdikleri en önemli iletişim aracı mektuptur. Cezaevlerinde mahkûmların her halinden sorumlu olan ve onları denetleyen cezaevi görevlileri, gelen ve giden mektupları da incelemektedir. İçerisinde siyasi ve diğer türlü sözcükler bulunan ve yönetim tarafından uygun bulunmayan mektuplar gönderilmemektedir. Mahkûmların iletişim kurmalarını, duygularını dile getirmeleri ve onları yalnızlıktan kurtarması bakımından mektup, cezaevi bağlamında ritüelleşmiş önemli bir kavramdır.

Cezaevinde mektup kontrolünün nasıl yapıldığı ve bu incelemenin amacı *Mapushane Çeşmesi*'nde şu şekilde ifade edilir: “Mapushaneye gelen ve oradan gönderilen mektuplar, her daim idarenin kontrolünden geçer. Evrak kaleminden memurlardan biri bu işle görevlendirilmiştir. Ama bazen onun çok işi olursa, mektupları öteki memurlar da kontrol eder. Amaç, hükümlünün dışarıyla, gizli bir ilişki kurmasını önlemek”. (MÇ. s.363)

Dışarıdan gelen bir mektup, mahkûm için büyük manalar ifade etmekte ve onu sevince boğmaktadır. Mektup, mahkûm için bir bakıma dertleşmek, aşkını, sevgisini ve özlemine paylaşmaktır. *Damağası* romanında sevgilisinden mektup alan Cemal'in duyguları işlenir: “Nişanlısının imzasını görünce Cemal'in sevinçle yüzü kızardı. Kısa mektubu bir solukta okudu:

'Sevgili Cemalciğim,

Çelikli'den attığın mektubu aldım. Pek meraktaydım. Allah senden razı olsun. Gittin gideli deli gibiyim. Elim işe gitmiyor. Ama kaderimiz de arılık da varmış. Sen hiç üzülme. Ben de sen buradayken nasıl hareket ediyorsam, gene öyle hareket edeceğim. Sen yalnız beni mektupsuz bırakma! Bir şeye ihtiyacın olursa hemen bildir. Kazaklarını boyatıyorum. Bu hafta postaya atacağım. Şimdi ben bu mektubu sana acele yazarken Türkan Hanım bana bakarak gülüyor. Şakadan gülümsüyor ama hiçbirine aldırmiyorum. Kendini üşütme, hastalanmamaya çalış. Çorum'u Yüzbaşı Bey çok methediyor. Bana doğrusunu yaz. Mahpushane binası nasılsa bildir.

Başka ne yazayım, ellerini öperim.

Bedia' (D. 177).

Kelleci Mehmet romanında mahkûm Mehmet'e arkadaşı Yusuf'tan gelen mektubu Mehmet, okuma yazma bilmediği için mahkûm arkadaşı Murat'a okutmaktadır. Mehmet'e gelen mektup şu şekildedir: "Murat mektubun ilkokul yazısını kolayca okudu:

Kardeşim Mehmet Efendi,

Önce selam eder hatırını sorarım. Nasılsın iyi misin, iyi olmanı tanrıdan dilerim. Bu yandan bizi sorarsan çok şükür vücudumuz sağdır.

Sana Rıfat ağamla öteberi saldım. Bir tamam aldığını bildiresin. Ayrıca beş lira para saldım. Onu da bildir. Geçenlerde bize öteberi yollamışsın, bizi sevindirdin. Allah da seni sevindirsin, o dar yerden tez vakitte kurtarsın. Kardeşim Mehmet Efendi, gönderdiğin, kahve tepsisini, kahve kutusunu, Ümmühan Ablan çok sevdi. Eğer kolayı varsa kardeşim, onlardan birer daha salasın... Bu mektubu yazan, Tersgüderin Hüseyin soruyor, kendisi mi yapmış bunları, diye... Orada bunları mahpuslar yaparmış... Tepsiyeye (Yadigar) yazdırmışsın... Altına (VirankaledenMemet) yazdırmışsın... Sen orada zanaata mı girdin. Bize bunları ayrı bildiresin! Mahkeme ne oldu? Cezayı Yargıtay bozdu mu? Aman bunları iyice yazasın... Ümmühan Ablan, selam eder. Lafın geçtikçe,

Ümmühan Ablan gözyaşı döküp 'Ah Memetim' demektedir. Mektubumu burada kesiyorum. Acele karşılık beklerim. Haydi, Allaktan hayırlısı.

Kardaşın Yusuf Tuzer tarafından (KM. s.127-128)

“Gün Ağarmasa” içerisinde Celal, cezaevinde zor günler geçirmektedir. Hücreye atılmış olan Celal, hiç beklemediği anda sevgili Nevin’den gelen kısa bir mektupla mutlu olmuştur. Sevdiğinden uzak olan, ayrı kalan bir mahkûm için bazen iki satır birçok mana ifade etmekte, duygularına tercüman olmaktadır: “Birkaç gün sonra ise beklemediği, hayal bile edemediği bir mektup gelmişti Nevin’den ve zarfın içinde kurutulmuş bir çiçeğin yayında bir de şiir çıkmıştı: *'En güzel deniz / henüz gidilmemiş olan...'* (GA. s.135).

Cezaevinde okuma yazma bilmeyen mahkûmlar, sevdiklerine ve ailelerine mektup yazacakları zaman okuma yazma bilen koğuş arkadaşlarından yardım istemekte ve onlara yazdırmaktadır. *Mapushane Çeşmesi*'ndeki Nevzat böyle yapmıştır. Sevgilisine söylemek istediklerini o ifade etmiş, arkadaşı Niyazi de düzenleyerek mektubu onun ağzından yazmıştır: “Kürt Nevzat anlatmaya başladı. Niyazi de onun söylediklerini düzelterek kaleme alıyordu:

'Güllerin ve yaseminlerin bayıltıcı kokularıyla hayatımı zelzeleye uğratan necip aşkımızın'

Nevzat atıldı:

- Güllerin yanına bir de menekşe koy.
- Peki...

'Necip aşkımızın hayatımızdaki dönüm noktasını unutamayacağım. Bir insan ki sevdiğine inanır, o insan aşkın ölmez fedakârlıklarına da razı olur demektir. Ben sizi gördüğüm günden beri kalbimden taşan heyecanları içimde doğarak sevginin ziyan olmamasını candan temenni ederim. Cezaevi denilen bu zindanın karanlık duvarları arasında çürüttüğüm ömrüm, Cenabı Hakkın ilahi kanunlarına boyun eğerek sizi sevmekten kat'iyen fariğ olmayacaktır. Bu böyle bir sevgi ki, buna lalettayin bir aşk

demeğe bile aciz dilim varmıyor. Kader, ikimize de karanlık bir yol çizmiş ise de, kısa bir zaman çekeceğimiz ıstırap, gelecekteki saadetimizin yanında, namussuzum on para etmez. Kalbimin purlantalarla süslü tahtında sana öyle bir köşe ayırdım ki, bu köşede krallar bile yaşayamaz. Rüyalarım, vicdanım hep senin hayalinizle doludur. Damarlarımdaki ateş, aşkı bana daha fazla duyuruyor. Naciz sevgiliniz olan ben, yani Doğruyolun kabadaylarına duman attırmış olan Kürt Nevzat...'

'Gerdanınızdaki 'ben' beni deliye çevirdi idi.

Hatırlıyorsun değil mi?.. Oradan öpmek de boynuma borç olsun hayatım, ruhum, ciğerparem, Müzeyyenciğim...

Saçının teline sülalesi kurban olan NEVZAT' (MÇ. s.111-112-113).

Eşinden bir türlü haber almayan Nuri, çok sıkıntı çekmektedir. Bir gün gelen mektupla mutlu olan Nuri, mektubun annesinden geldiği görünce üzülmüştür. Mektupta annesi karısı Gülden'in ondan boşanmak istediğini söylemesi üzerine Nuri'nin dünyası yıkılmıştır.

Kardelen içerisinde verilen kahramanlardan babası ve annesi siyasi tutuklu olan Gülcan, küçük yaşta onlardan ayrı kaldığı için çok üzülme ve anne, babasının eve dönmesini sabırsızlıkla beklemektedir. Babasının ona cezaevinden yazdığı umut dolu mektup şu şekildedir: "İlkyaza giriyoruz, diye mektup gelmişti babamdan o günlerde. İlkyaz güzellikler getirir yavrum! Güneş ısıtmaya başlar doğayı. Tüm canlılar cıvıl cıvıl yaşamaya hazırlanır. Sevinçlerle dol yavrum! (KAR. s.109).

Mektup her zaman sevgiyi ve aşkı simgelemeyip, aynı zamanda bir haber aracıdır. Dışarıdaki olaylardan, hayattan mahkûmlar mektuplar aracılığı ile haber almaktadır. "Tatar Ramazan" içerisinde "Kazım merak içinde açıp okudu bu mektubu ve tüyleri diken diken oldu. Şöyle yazıyordu mektupta; 'Hemşirem Nazik Hanım: Siz kocanızı bir türlü yoksulluklara katlanarak erkek diye beklerken. O buna boş vererekten

kendi dalgasına bakıyor ve utanmadan onun bunun önüne çöküyor ve kendisi karılık yapıyor” (TR. s.197-198).

Bazen kendi çıkarları için mahkûmlar oyun yapmakta ve mahkûm arkadaşının duyguları ile oynamaktadır. 72. Koğuş'ta Bobi, arkadaşı Rizeli Ali'den para koparmak için kadınlar koğuşundaki Fatma'nın ağzından arkadaşına mektup yazmış, ona olan duygularını ifade etmiş ve para için arkadaşının duyguları ile oynamıştır: “Bobi gece koğuşta, herkes uyuduktan sonra, beyaz bir kâğıda Fatma'nın ağzından şunları yazdı:

Sevgili bir huzura,

Gece düşümde, gündüz hayalimdesin. Ben seni çok seviyorum. Namını işittikten sonra aşkımdan duramıyorum. Canım feda olsun babayiğit insana. Sen de beni seversen iltifatından mahrum etmezsin. Çamaşırlarını senin yerine öpüyor, kokluyorum. Allah bizi inşallah bir gün birbirimize kavuşturur, âmin. (72.K.s.80)

Mektuplar kimi zaman da *Esir Şehrin Mahpusu*'nda olduğu gibi kötü haberler taşır. “Bir kâğıt aldı. Sanki dünden beri yalnız bunu düşünüp bunu tasarlamış gibi bir solukta yazdı: ‘Nermin,

Sizi boşuyorum. Ayşe'ye bırakacağım dükkânlarla köşk için avukatım eniştenizi görecek. Hanımların resimleri yırtıldı. Madam Eleni'nin buraya gelmesine artık hiç lüzum yok. Ayşe'yi de göndermeyin. Babalık haklarımı tam olarak kullanmaya başladığım zaman, ben onu arar bulurum.’

İmzaladı. Zarfladı (EŞM. s.294).

Karılar Koğuşu içerisinde mektup, bir iç dökme unsurudur. Yalnızlık çeken mahkûm, mektuplar ile konuşmakta, dertleşmekte duygularını ve konuşmak istediklerini ona anlatmaktadır:

“İstanbullu, kâğıdı kalemi çıkardı.

—Haydi bakalım.

—Yaz, derssin ki... Benim hemşirem, benim gözüm Sabiha Hanım. Aşağı kattaki şikâyet etti, yukarı kattaki şahitlik yaptı. Yani bunlar hep garip insanlar. Bizim evde kiracı oturan namussuzlar. Diyeceksin ki ‘Sen evini gariplere neden kiraya verdin? Varsın boş dursundu’ diyeceksin. İşte bir kere yanıldım. Bir kere şaşırđım. Şaşmayan bir Allah, diye yazarsın.

—Anladık. Daha?” (KK. s.23).

Cezaevini anlamak için, cezaevi mektupları birer belge niteliği taşımaktadır. ‘Karılar Koğuşu’ndaki İstanbullu, cezaevinde tüm olup bitenleri, mahkûmların özelliklerini dile getirmekte, onları tanıtmakta ve cezaevinin betimlemesini sevgilisine yapmaktadır: ‘Tekrar mektubuna devam etti: ‘Şimdi, sana bu satırları yazarken vakit gece. Saat 9. Radyodan haber geldi. Limberg Kızıl Ordu tarafından zaptedilmiş. Artık ben zafere de kanıksadım. Mahpushane berbat yer. İnsanın senelerce bir şeyi fikri sabit haline getirmesi ne fenaymış. Yavaş yavaş kendimi nasıl kaptırmışım. Bilmem ki sen de öyle mi-sin? Sanki buradan çıkarsan hiçbir kederim kalmayacak. Ne dersin, bizim dışarıda kederli günlerimiz, kederli haftalarımız yok muydu? Bir taraftan da memnun oluyorum. Demek insanoğlunun rezilliğe de alışmasının bir derecesi var. Asırlardan beri devam eden hürriyetsizlik bizi zannettiğim kadar yıkmamış olacak ki, ‘Allah beterinden sak-lasın,’ diyerek boyun bükemiyoruz. Şimdi aşağıda Hacı Abdullah saz çalıyor. Tam kırk gün cezası kaldı. Yani on bir sene on ay yirmi gün yatmış. 615 hafta, 4335 gün... Dile kolay... On iki sene... Hitler namussuzunun Alman milletini aldatıp iktidarı ele alma-sına, sözde zaferler kazanmasına, dünyayı velveleye verip, her memleketteki hergeleleri ümide düşürdükten sonra gebermesine bol bol yetecek kadar müthiş bir zaman... Hacı Abdullah’ı neden böyle uzun müddet yatırmışlar? Maksat ıslah etmekse, ıslah olup olmadığını kim tespit edecek? Ya, bir sene sonra ıslah olduysa... Sonra Hacı Abdullah’ın yatması neyi hallediyor? İki üç aydır, kendisini tetkik ediyorum. Bu üç ayın manevi faciası, bütün cezalardan müthiş. Artık uyuyamıyor. Uyusa da vücudu dinlenemiyor. İştahı kesildi. O kadar rica ettim, saz çalmaya bile tahammül edemiyordu. Bereket versin, üç gündən beri Malatya genel birleşme evinden Tözey Hanım geldi. Hacı Abdullah’ı biraz avutuyor. Üç gecedir galiba onun şerefine saz çalmaya başladı. Şimdi aşağıda gene muhabbet var. Tözey’i henüz görmedim. Daha

doğrusu mahpushanenin önünden geçerken mutlaka görmüşümdür ama hatırlayamıyorum. Hacı, mahpusa girmeden evvel kerhanede olduğuna göre, epey yaşlı ve yıpranmış olmalı... Şimdi ne güzel bir mani söylediler. Sana yazacağım:

Gözümün bebeği yar

Elimin emeği yar

Mihnet ile kazandım

Soframın ekmeği yar

Sen bir mektubunda, 'Bizim halk şiirinin bazı tarafları var. Onlara artık yetişmek imkansız' demiştin. Zaman zaman, böyle küçük dörder satırda senin sözünü hatırlarım...' (KK. s.77-78).

İstanbulu, mektubunu uzun uzun yazmakta ve o an koğuştta yaşadığı tüm olayları ayrıntılı bir şekilde kaleme almaktadır: *"Demin mektubum yarım bırakarak aşağı indim. Tözey bize kahve pişirdi. Falımıza baktı. Beni uzun boylu bir kadın düşünüyormuş. Küçük Aduş bir oyun öğrenmiş, şaşım kaldım. Bizim millet de, bütün öteki milletler gibi istidatlı ve insan. Fakat çamurdan bir türlü kurtulamamış. Tözey'in gelişine sevindim. Hiç olmazsa kadınlar koğuşun-da biraz neşe vardı. Hanım'ı herhalde avutur. Sana yazdım mı bilmem? Belki kötü haber diye, yazmamıştım. Mahkeme istidaları, tabii, reddetti. Deliller davayı yeniden gör-dürecek kadar kuvvetli değillermiş. Ceza Mahkemeleri Usulü Kanunu mucibince derhal Elaziz Ağır Ceza Mahkemesi'nde bu karara itiraz ettim. Beni en çok üzen şey, Millet Meclisi'ne gidince bu kadar pis davayı müdafaa etmemelerini oradaki ahbaplardan nasıl isteyeceğim düşüncesidir. Hangi sebeple olursa olsun bir kadının, bir kadının iki çocuk doğurduktan sonra kocasını zehirlemesi merhamet celbetmeyen, bilhassa uzakta ol-anların, birdenbire kinini ayaklandıran bir hal... Canım sıkılıyor.*

Başka ne yazayım? Piraye'ye hürmet ve sevgilerimi yaz. Ordaki arkadaşlara selam ederim. Seni de hasretle kucaklar, gözlerini öperim. Sevgili Nazım Hikmet, Türklerin en vatansever şairi' (KK. s.87-88).

İdama gidecek olan ve bir daha sevdiklerini, ailesini ve dava arkadaşlarını göremeyecek mahkûmlar için, son sözlerini dile getirebilmeleri, yaşadıkları bütün duyguları ifade etmeleri için mektup çok değerlidir. Birer vasiyet niteliği taşıyan bu mektuplar ailelere evlatlarından, sevdiklerinden kalan son armağandır. İdam hükmü verilen Türkiye'nin önemli devrimcileri olan Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan idamdan önce son mektuplarını yazmış ve ailelerine, sevenlerine duygularını iletmiştir. Bu üç devrimcinin yazdığı son mektuplar eserde yer etmiştir.

Yılmaz Güney, *Hücrem* romanı içerisinde hapisteyken eşine yazdığı mektubu, eserinde anmaktadır: “En büyük desteğim karımdı, can yoldaşım, yiğit karım... Ona bir mektupta şöyle yazmışım: ‘Bekle sevgili! Yılmadan, usanmadan bekle! Boyun eğmeden, aslanlar gibi bekle! Gözünde hüznün, gönlünde keder olmasın. Üzülse de üzüntünü kimse bilmesin’ (H. s.39-40).

Eşine yazdığı başka bir mektupta ise ona ümidi aşılama, bunların da geçeceğini ve bir gün güzellikleri birlikte yaşayacağını dile getirmektedir. Baskı ve işkence altında olmasına rağmen hala umut dolu oluşu geleceğe olan inancını ve eşine olan sevgisini perçinleyip onu hayata bağlamakta ve zor durumda kendisi olmasın rağmen karısına da sözleri ile destek olmaktadır.

Atilla Keskin, *Çiçekler Susunca* isimli romanında mektubu içeriden değil, dışarıdan anlatır. Hapishaneden gelen mektup, dışarıda heyecan yaratmış, aynı zamanda mahpus mektubunun hanesindeki yansımalarını göstermesi bakımından da önemlidir. “Akşam eve geldiğinde dayısı sevinçliydi. Mazlum’dan gelen mektubu uzattı hemen. Bir solukta okudu mektubu Fidan. Her zamanki gibi, kısa bir mektuptu. Mektup biter bitme, ‘Yeni bir gelişme var mı?’ diyen dayısına gidip sarıldı. ‘Açlık grevi bitmiş dayı, sonunda idare isteklerini kabul etmemiş. Bazı şartlar ileri sürmüş, ama tek tip elbise giyilmemesini kabul etmişler. Şartların ne olduğunu yazmıyor Mazlum...” (ÇS. s.136-137).

Aziz Nesin, *Hangi Parti Kazanacak* isimli romanında, dönem içerisindeki gazete etkinliklerinden olan evlilik ilanını, sigara paketi üzerinden yorumlar. Hiç ummadık anda gelen şeyler mahkûm için büyük bir mutluluk kaynağı olabilmektedir. Sürekli aynı şeyleri yaşayan, aynı kişileri gören mahkûm, ufak bir farklılık olunca sevinci katlanmaktadır. Sigara paketinin içinden çıkan habersiz bir mektup hükümlü üzerinde inanılmaz bir mutluluk ve sevinç yaşatmıştır. Mektupta şunlar yazmaktadır:

“Eğer bu mektup bir kadının ya da evli bir erkeğin eline geçerse yırtıp atmasını rica ederim. Eğer bir bekar erkeğin eline geçerse, her kim olursa olsun, beni beğendiği takdirde ben kismetime razıyım. İster zengin, ister fakir, ister genç, ister ihtiyar onunla evlenmeye hazırım. Kismetimin aşağıdaki adrese mektup yazmasını rica ederim” (HPK. s.120 – 121).

3.2. Mahkûmlara Dair Uygulamalar

Cezaevindeki hayat belli bir düzen ve disiplin içinde kontrol altında tutulmaktadır. Farklı suç tipolojisine sahip mahkûmların bir arada bulunması ve hepsinin tek tipleştirilip, suçtan arındırılmış halde istenilen bireye dönüştürülmesi için bu disiplinin çok iyi sağlanması ve kurallarının sağlam temellere dayanması zaruridir. Bunun içinde devletin belirlemiş olduğu bir yönerge bulunmakta ve cezaevi yönetimi mahkûmları bu doğrultuda ıslah etmektedir. Fakat bu yönergeler dışında cezaevinin yazısız kanunları da bulunmaktadır. Bu kanunlar geçmişten beri gelen cezaevi kültüründen, mahkûmlar arası etkileşimden ve koğuş ağalarının cezaevlerinde ortaya koyduğu sosyal baskıdan doğmaktadır. Gayri resmi bir şekilde ortaya çıkan bu uygulamaları alt başlıklara ayırarak incelemek daha detaylı ve düzenli bir incelemenin ortaya konmasına olanak sağlayacağı kanısındayım.

3.2.1. Ayak Bastı Parası

Ayakbastı parası, cezaevi jargonunda da ifade edildiği gibi cezaevine yeni düşen, koğuşa yeni gelen mahkûmdan belli bir ölçüde alınan ve koğuşun ihtiyaçları için kullanılan paradır. Zengin, fakir ayırmaksızın her mahkûmdan alınan bir ücret olan bu uygulamanın yasal bir dayanağı yoktur. Haksız bir kazanç elde etmek olan ve alınan paranın koğuş ağasına verildiği bu durum cezaevi bağlamında ritüelleşmiştir. Yeni

gelen mahkûmlar ayakbastı parasını vermemek konusunda ayak diremektedirler. Fakat üzerlerinde kurulan baskıya dayanamayan mahkûmlar bir süre sonra istenilen ücreti ödemektedirler. Bazı eserlerde ‘süpürge parası’ olarak geçen, bir kılıf içinde sunulan bu yasa dışı uygulama roman ve hikâyelerimizde sık rastlanan ve amacı, uygulanışı ortaya konan bir davranış biçimidir.

Koğuşun yönetimini elinde tutan, koğuşun ağabeyleri, koğuş ağasının adamları zorla da olsa mahkûmdan ayakbastı parasını almaktadırlar. Parası olmayan ya da eksik olan mahkûmlara belirlenen para veya eksik olan miktar borç olarak yazmaktadırlar. Kemal Tahir’in *Damağası* romanında cezaevine yeni giren bir mahkûmdan alınan ayakbastı parası şu sözlerle dile getirilmektedir:

‘—Aman sıkı uğraşınlar.

—Neye?

—Süpürge parasına...

—Daha süpürge görmedim ki banknotu vereyim.

—Şakayı bırak almışlardır...

—Almaya elbet alırlar ya... Daha vermedim.

—İki banknottan aşağı kabul etmezler. Yahu bu kadar süpürgeyi bu rezil mahpus damı yiyor mu? (D.169).

Koğuştan sorumlu, güç otoritesini elinde bulunan mahkûmlar, ayakbastı parasını vermek konusunda ayak direten, itiraz eden mahkûmlara baskı kurmakta ve bir şekilde o parayı almaktadırlar. Ayakbastı parasının alamamaları koğuştaki etkilerinin azalması, güç kaybetmeleri olarak yorumlanmaktadır. Bundan dolayı zor da olsa her mahkûmdan bu parayı almaya gayret etmektedirler. Yaptıkları yasa dışı işi masum ve inandırıcı göstermek için koğuşun temizliği ve ihtiyaçları için topladıkları düşüncesini empoze etmeye çalışmaktadırlar. Bu para mahkûmdan ya direkt olarak istenmekte ya da önüne bir tabak atılmaktadır. Önüne tabağın atılması gereken ücreti oraya bırakması anlamı taşımaktadır.

“Bekir yavaş yavaş sokuldu. Gök gürültüsüne benzer bir sesle:

—Sen yeni mi geldin ulan? Dedi.

—Evet, efendim, yeni geldim.

—Ayakbastı parası tosladın mı?

—Ne parası efendim?

—Ayakbastı parası... Bu koğuş senin babanın koğuşu mu? Aptesanesi, muslukları babanın malı mı?

—Hayır efendim, tabii değil...

Bekir, arkasına döndü:

—Tabak getirin ulan!..diye bağırdı.

Biraz önce dayağı yiyen hükümlü tabağı koşturdu. Bekir bunu mühendise uzatarak:

—Koy şunun içine dedi.

Mühendis, yepyeni bir iki buçuk liralığı cebinden çıkardı. Tabağa bıraktı. Herifin bu öfkesine karşılık onu sevindirecek bir davranışta bulunduğunu sanıyordu. Ama Bekir iki buçuk lirayı görünce tekrar köpürdü:

—Yeni camide sadaka mı veriyorsun ulan?.. İki buçuk para mı be? Hükümet bile bunu bastığına bin pişman... Çık bakalım şöyle elli, altmış, yetmiş” (MÇ. s. 119-120).

Bazı koğuşlarda ayakbastı parasının ücreti sabit olmakla birlikte bazı koğuşlarda Mahkûmun durumuna, ekonomisine göre farklı ücret talep edilmektedir. ‘Tatar Ramazan’ hikâyesinde Abdurrahman Çavuş’un yeni gelen bir mahkûmdan ayakbastı parası alma süreci şu sözlerle dile getirilmektedir: “Sen on lira vereceksin’ derdi.

Adam işin farkında değil. Hiç böyle yıldırım emriyle haraç ödememiş, safça sorar:

‘Ne parası?’

Çavuş parlar birden:

‘Ne parası olacak? Teneke parası, süpürge parası. Bura bubanın evi mi yoksa üle it oğlu it! Kim temizleyecek buraları? De çıkar parayı! Vurdum mu gözünü patlatırım!’ derdi”.

(TR. s.64)

Ayakbastı parasının amacı ve niçin toplandığı ve verilmediği takdirde mahkûma uygulanacak olan baskı, ‘Kolları Bağlı Doğan’ hikâyesinde şu sözlerle anlatılmaktadır:

“Kurala göre yeni giren herkes beşer lira verecekti.’ ‘Niçin? Bu pis yere girdiğim yetmiyormuş gibi üste bir de para mı vereceğim?’ adamlar fazla azgın ve baskın görünüyorlardı. ‘Ulan burası otel mi de sana yer göstereceğiz?’ diye horozlandılar. ‘O

zaman bende istediğiniz ne parası? diye yineleyince, ‘Muvakkat’a ayakbastı parası. Koğuş ağalarına vereceğiz,’ dediler” (KBD. s.84).

3.2.2. Sayım

Cezaevi askeri bir disiplin içinde idare edilmektedir. Düzenin korunması ve mahkûmların firar etmesinin önüne geçmek için sabah ve akşam olmak üzere günde iki defa sayım yapılmakta ve günlük olarak tutanıklara işlenmektedir. Sabah sayımı koğuşlarda yapılmaktadır. Sayım yapılmadan hiçbir mahkûm koğuşundan dışarı salınmamaktadır. Sayım bittikten sonra mahkûmların avluya ve havalandırmaya çıkmalarına, iş esasına dayalı cezaevlerinde çalışma atölyelerine gitmelerine izin verilmektedir. Koğuşlarda ya da kapı önlerinde yapılan akşam sayımından sonra mahkûmların avluya ve havalandırmaya çıkmaları yasakların ve herkes koğuşuna girer, kapılar kapatılır. Cezaevlerinde günlük rutin bir şekilde yapılan bu uygulama, roman ve hikâyelerde yer almaktadır.

Şafak romanında akşam sayımı ve mahkûmlara yapılan muamele şu sözlerle dile getirilmektedir: “Gün batınca. Ekip başıyla gardiyan, tavuk gibi kışkışlayarak, artlarından dürtükleye, dürtükleye, kümese sokar gibi içeri tiktılar hepsini: Sayım. Oya, sayım sırasında arkasındaki mahkûmların ‘Deniz Gezmiş’in dostuymuş’ dediklerini duydu” (Ş. s.98).

Sayımlar belli bir düzen içinde yapılmakta ve mahkûmlar asker muamelesi görmekte, komut ile hareket etmektedirler. Akşam sayımlarının yeri mevsime ve havaya bağlı olarak cezaevinin farklı yerlerinde yapılabilmektedir. *Gün Ağarmasa* romanında bir sayım anı şu sözlerle anlatılmaktadır: “Akşam sayımları mevsimine göre bahçede ya da koğuşun içinde alınırdı. Sayım çavuşunun nöbetçi subaya tekmil vermesi ve tutuklulara dönüp, ‘Sağdan sayy!’ diye emretmesinden sonra, bu günlük eziyet bir an önce bitsin diye, ‘Bir, iki, üç, dört, beş, sondur komutanım!’ diye yıldırım hızıyla giderlerdi” (GA. s.189).

Bu uygulama her ne kadar mahkûmların hoşuna gitmese, sayım esnasında ortaya konulan tavır, görevlilerin kendilerine davranışları hoşlarına gitmese de cezaevinin bu

kuralına uymak mecburiyetindedirler. Sayım anı ve görevlilerin o anki durumu şu sözlerle anlatılmaktadır: “Yoklama başlayalı daha yarım saat bile olmamıştı. Mahkûm koyun gibi teker teker sayılacaktı. Koğuşlardaki mahkûm sayısı defterdeki mahkûm sayısını tutuyorsa işler tamamdır. Başlarında başgardiyanlar, kara kaplı kocaman defter koltuklarında, gardiyanlar şakalaşarak döneceklerdir” (TR. s.204).

Cezaevinin bazı görevlileri görev tanımını ile değil de kibirleri ve kendi arzuları ile hareket etmektedirler. *Suçlu* romanında bir gardiyanın sayım esnasında sübyan koğuşundaki çocuklara karşı takındığı tavır ortaya konulmuştur:

“Tamam mısınız ulan?”

Böcek ortaya atıldı:

‘Tamamız başefendi!’

‘Say ulan gardiyan, say şu hergeleleri!’

Sarı bıyıklı genç gardiyan, elindeki defterde ‘Sübyan Koğuşu’nu buldu. Oradaki sayıya göre, çocukları çabucak sayıverdi.

‘Tamam başefendi!’

‘Tamam, Allah kurtarsın bakalım, haydi!’ (S. s.195).

Her cezaevinde sayım yapılmakla birlikte bazı cezaevlerinde sade sayı alınırken, bazılarında isim isim yoklama yapılmaktadır. Sayımın bu şekilde yapılması orayı bir okul formatına sokmakta, farklı bir algı oluşturmaktadır:

“Sayım devam ediyor

Çavuş tek tek adlarımızı okuyor.

‘Sevgi Soysal!’

‘Burda.’

‘Olca Altınay!’

‘Burda.’

‘Sevim onursal!’

‘Burda.’

Sevim, çok sigara içtiğinden sesi kısık. Oysa hepimiz, ‘burada’ derken inletiyoruz koğuşu” (YBKK. s.184).

Siyasi tutuklu olarak yakalanan Mazlum, uğradığı işkence sonucu ayakta zor durmaktadır. Hücrede tek başına kalan Mazlum, sayım esnasında zorla ayağa kalkmaya zorlanmaktadır:

“Ayağa kalk hazır ol da bekle, sayım zamanı...”

Tüm gücünü kullanarak ayağa kalktı Mazlum.

‘15 numara, duymuyor musun teknil ver!’ diye hücrenin demirlerine elindeki copla vuran Çavuş’un istediği güçlkle yerine getirebildi:

‘Ben Mazlum Karaduman...’ arkasını getiremedi, sesi çıkmıyordu.

‘Ulan bu ne biçim sayım vermek bağırsana!’ (ÇS. s.81).

Kolları Bağlı Doğan hikâyesinde koğuş koğuş değil de toplu halde yapılan bir akşam sayımı şu sözlerle ifade edilmektedir: “Yemek sonu ‘sayım var’ sesleri duyuldu. Akşam sayımıydı bu. Kalın yüksek duvarların dibine yüzlerce kişi dizilerek ayakta beklemeye başladı. Uzaktan sayı sayan sesler duyuldu. Sesler sanki bir tepenin ufkundan gelir gibiydi. Sayı sayan sesler ona yaklaştığı zaman sayılan rakam iki yüzü çoktan geçmişti. Yanındaki 321’i saydı, o da 322’yi. Ve sesler uzadı gitti” (KBD. s.87).

3.2.3. Müzik ve Eğlence

Sıradan kavramlar ve etkinlikler bazen mekâna bağlı olarak ifade ettiği anlamdan çok daha büyük bir manaya gelmekte ve o mekân için vazgeçilmez bir unsur haline dönüşmektedir. Bu kavramlardan bir tanesi de cezaevi için vazgeçilmez bir etkinlik ve kavram olan müziktir. O, hükümlüleri eğlendirmenin ve coşturmanın yanında duygu ve düşüncelerini dile getirmekte, anlatmak isteyip anlatamadığı duygularına tercüman olmaktadır. Sevdiklerinden, ailelerinden, özgürlüklerinden mahrum kalan, özlem çeken mahkûmlar, duygularını müzikle yatıştırılmaktadır.

Neredeyse her cezaevinde, saz çalan, türkü söyleyen mahkûmlar bulunmaktadır. Bu kişiler hem kendilerinin hem de koğuş arkadaşlarının duygularına tercüman olmaktadır. Bu bakımdan müzik, eğlenme ve eğlendirme bağlamından cezaevi kültüründe ritüelleşmiş bir kavramdır. Cezaevlerinde düzenlenen özel gecelerin, kutlamaların vazgeçilmez bir ögesi olması ve mahkûmların özlemini yatıştırıp, onlara

umut aşılması ve içinde buldukları psikolojiden uzaklaştırması açısından müzik ve eğlence oldukça önemlidir. Gerek mahkûmlar arası etkileşimi ve bağı güçlendirmesi gerekse cezaevinde uygulanış biçimine bağlı olarak ritüel özelliği kazanan bu kavram, roman ve hikâyelerde karşımıza çıkmaktadır.

Cezaevinde tek başına olan, yârinden ve yareninden ayrı düşen bir mahkûm için müzik en iyi, en sadık arkadaştır. Mahkûmlar, içinde buldukları duygusal boşluğu türküyle doldurmaktadırlar: Aşağı ve yukarı koğuşlarda kah usulca gözyaşı döküp kah hırslanarak beklerlerken, hep birlikte tuvaletin arkasındaki koridora yığılarak, onuncu koğuşun üst ranzalarına çıkarak dinlemişlerdi o türkünün dizelerini:

Beyaz gelinlik giydireceğim,

Kendi ellerimle vefalı yâre,

Son nakarata geldiklerinde, bu kavga ve ayrılık türküsü bir mırıltı halinde hepsinin dilindeydi artık:

Kızıl gelinlik giydireceğim,

Senin ellerinle güzel vatana (GA. s.163).

Müzik bazen mahkûmları hüzne boğmakta bazen de onları coşturmakta ve içinde buldukları ruh halinden onları uzaklaştırmakta ve eğlendirmektedir. Tatar Ramazan, sazlı eşliğinde söylediği türkü arkadaşlarının gönlünü dağlamış, onları hüzne boğmuştur:

‘Ramazan’ın erkek sesi zorluyor dişi gönülleri. Ağlama tambur mahkûmsun, bu kızları sana vermezler.

‘Alı da verin martinimi odamdan

Evraklarım okunuyor idamdan.’

Ramazan vurdu tel tel. Fatmalar ahh dediler ve durdu çapa. Ve sonra mendil dalgalandı yanık çapacı türküsü ipince seslerde:

‘Amanın dumanın kara Fadimem

Yaktın da yandırdın beni

On beşime girmeden

Zındana koydurdun beni...” (TR. s.59).

Her mahkûmun kendini ifade ettiğini ve bütün hislerini ortaya koyduğunu düşündüğü bir şarkısı, türküsü bulunmaktadır. Mahkûm sürekli bu türküyü söyleyip efkârlanmaktadır. *Hücre* romanında hükümlü sevdiği bir türküyü ara ara sürekli söylemektedir: “Sabahtan başlardı; kısa aralıklarla, o hüznün ve acı veren boğuk sesiyle, hep aynı türküyü söylerdi.

‘Mendilimin yeşili
Ben kaybettim eşimi
Al bu mendil sende dursun
Sil gözünün yaşını” (H. s. 30).

Bazı türküler cezaevi temalı olarak yazılmıştır. Mahkûmun içinde bulunduğu durumu en iyi ve doğru şekilde o türküler dile getirmektedir. *F-13-101 Cinnat Koğuşu* içerisinde alınan satırlar, türkünün yaratıldığı mekânla nasıl bütünleştiğini, sözlerin gerçekliğini ortaya koymaktadır:

“Saçı sakalına karışmış tam yirmi yedi gün emniyetin müteferrikasında kalan sırtı yaralı bir mahkûm, her şey bitmiş gibi köşesine cezaevi türküsü söylüyordu.

‘Akşam gökler bulutlanır,
Demir kapılar kilitlenir,
Gönül her derde katlanır
Gurbet cezaevlerinde
Oy anam oy” (CK. s.34).

Bu örnekler gerek içerdiği duygular, düşünceler ve gerek mahkûm açısından önemine binaen cezaevi bağlamında müziğin ne kadar önemli ve vazgeçilmez bir yapı olduğunu ortaya koymaktadır. Müzik, cezaevinde anlatılamayan, yaşanamayan duyguların tercümanıdır. Özellikle türkülerin mahkûmlar açısından öneminin büyük olduğunu yazdıkları mektubun içerisine bir iki satır türkü dizeleri yazmalarından ve duygularını o şekilde ifade etmelerinden de anlaşılmaktadır.

3.2.4. Cezaevi Dil ve Jargonu

Her kurumun, kuruluşun ve mekânın kendine ait bazı terimleri, davranış kalıpları ve uygulamaları bulunmaktadır. Bu mekânlardan bir tanesi de cezaevleridir. Kendi içinde sınırlandırılmış kolektif bir yaşama sahip olan bu mekânın, bir dili ve yapısı bulunmaktadır. Bu yapı cezaevlerinin kültürel özelliklerini ve ritüellerini ortaya çıkarmaktadır. Sıradan bir kavram olan bazı sözcüklükler cezaevi bağlamında sözcük olmaktan çıkarak bir uygulama haline gelmiştir. Bu uygulamalar orayı sıradan bir yer olmaktan çıkarıp yaşayan bir yapı haline getirmiş ve oraya dinamizm kazandırmıştır.

Cezaevi, farklı ve özgün terimlerin kullanıldığı bir mekândır. Bazı terimler cezaevine ait olmasa bile orada kazandığı yeni anlam o sözcüğü mekân içinde çok farklı bir yere koymaktadır. Cezaevinde birden fazla terim kullanılmakla beraber asıl cezaevini yansıtan ve uygulanışı ritüelleşen sözcükler edebi eserlerimizde büyük yer tutmaktadır. Cezaevinde kullanılan dil ve jargon ile ilgili cezaevi konulu roman ve hikâyelerimizden tespit edilen ritüel özelliği kazanmış kavramlar ve uygulanış biçimleri bu başlık altında verilmiştir. Örneğin “Gıdı Gıdı” isimli hikâyede Sülüman Ağa’nın cinayeti azmettirme suçundan nasıl hüküm giydiğini Nesin, şu örnekle anlatırken, aynı zamanda kodesi boylamak ifadesiyle argo bir söyleyişe de yer verilmiştir: “Hapishaneye Çevgenli Sülüman Ağa adında biri geldi. Köyünün ağasıymış. Düşmanlarından birini, parayla tuttuğu birine öldürtmüş. Sonra iş anlaşılınca kodesi boylamış” (GG. s.79).

3.2.5. Volta Atma

Saatlerce havasız ve rutubetli koşullarda mahsur kalan mahkûmların, temiz hava alıp enerji atabilmelerinin tek yolu voltadır. Bir yerde belli bir düzende gidip, gelmek anlamına gelen volta, mahkûmlar için büyük bir anlam taşımaktadır. Avluda bireysel olarak ya da grup halinde yapılan bu ritüel, rastgele yapılamamaktadır. Volta atmanın belli kuralları bulunmaktadır. Voltanın ne olduğu ve nasıl atılması gerektiği *F -13 -101 Cınnet Koğuşu*’nda ayrıntıları ile açıklanmıştır: “Cezaevlerinde, mahkûmların avluda biraz enerji boşaltıp sıkıntılarını rahatlatmak için aşağı yukarı hızlı adımlarla yürümelerine volta denir. Mahkûmlar arasında birbirine omuz atmak, birbirine meydan

okuma anlamına geldiğinden, mahkûmlar kalabalık avlularda birbirlerine çarpmamak için zikzaklar çizerek dolaşırlar. Bu nedenle bu tür yürüyüşe mahkûm argosunda <volta atmak> denir. Kabadayı mahkûmlar bir aşağı bir yukarı zikzak çizmeden gider gelirler. Bunların yürüyüşünü kesecek şekilde bir başka mahkûmun gezmeye kalkması da yine mahkûma meydan okuma anlamına girer. Yürüyüşü kesilen mahkûm, kendisini hakarete uğramış, kabadayılığına gerekli saygı gösterilmemiş sayar. Ve hemen döğüşe girer. Voltası kesildiği halde döğüşe girmeyen kabadayı voltasını kesen mahkûm tarafından piç edilmiş olur. Ayrıca kabadayılar da güçlerini göstermek ve kimsenin voltalarını kesemeyeceğini öteki mahkûmlara kanıtlamak için gösteri voltası atar. Bu gösteri voltaları nüfuzlarını pekleştirmek, aleyhlerinde konuşanların gerçekte kendi voltalarını kesemeyeceklerini ortaya koymak içindir” (CK. s.59 – 60).

Genellikle tespih sallayarak ya da elleri arkadan bağlayarak ve ayakkabıların topuklarını çiğneyerek yapılan volta, mahkûmlar için vazgeçilmez bir ritüeldir. *Gün Ağarmasa* romanında mahkûmların grup halinde koridorda volta atışları şu şekilde açıklanmaktadır: “Kapının hemen arkasındaki o ince, uzun koridorda, ikişerli sıra yapmış kalabalık bir grup, kanıksanmış bir merakla ondan yana bakarak bir ileri bir geri volta atmaktaydı” (GA. s.133).

Volta sadece erkeklere has bir ritüel olmayıp, kadın mahkûmlar da avluya, havalandırmaya çıktıkları zaman bu ritüeli gerçekleştirirler. *Yıldırım Bölge Kadınlar Koşusu* ’nda Soysal, kadın voltasından bahseder:

“Volta atmaya başlıyorum. Naciye Hanım’la konuşuyoruz. Naciye Hanım da penceredeki göbek seansını görmüş. Bozuk çalıyor” (YBKK. s.48). Yine aynı romanda voltanın, kişiyi rahatlatan bir hareket olduğunu belirtir yazar. Volta, mahkûmun tek başına kaldığı ve temiz havada kendini dinleyerek, düşünerek gidip geldiği ve kendini kalabalıktan soyutlayıp yalnız kaldığı bir uygulamadır: “Bugün ayın 13’ü. Mamak’ta. 13 Temmuz’da nikâhlanmıştık. Bir yıl oldu demek, bunları düşünerek volta atıyorum güneşin altında” (YBKK. s.202).

Cezaevine yeni düşen mahkûmlar zaman içinde cezaevinin kurallarını ve uygulamalarını öğrenmektedir. Bu uygulamalardan birisi de voltadır. Volta atmaya bilmeyen mahkûm genellikle izlemekte ve raconunu öğrendikten sonra volta atmaya

başlamaktadır. *Demeyin Anama İçerdeyim* romanında bu durum ifade edilmektedir: “Havalandırmada volta atanlar vardı. Duymuştum ‘volta’ atmayı, volta atmanın da bir ‘racon’u varmış, tez zamanda öğrenirim herhalde” (DAİ. s.32).

Voltanın vazgeçilmez bir parçası da tespih ve sigaradır. Ayakkabının topuğunu çiğneyen, ceketini omzuna atan mahkûmlar ellerine tespihlerini, ağızlarına da sigaralarını alıp saatlerde avluda gidip gelmektedirler. ‘Tatar Ramazan’ hikâyesinde bu durum şöyle anlatılmaktadır: “Yürürler savurarak kollarını. Belki bir saat devam eder bu. Sonra dizlere bir yorgunluk gelir, yavaşa alırlar voltayı. Sigara yakarlar gam dağıtmak için. Arada tespih vururlar dizlere ve koca yemiş dizisi gibi sallanır sol elde tespih” (TR. s.24).

Cezaevinin kabadayı tiplerinden biri olan Tatar Ramazan’ın volta atışı ve onun voltasına kimsenin müdahale edemeyişi de eserde şu şekilde ifade edilmektedir: “Hızlı yürüyordu Ramazan, kimse önünden geçip voltasını bozmadı. Sol eli pantolon cebinde, sağ elinde arada biçimlice salladığı bir tespih vardı. Kimse sokulmadı yanına. Beraberce yapılan voltalar biraz da tarafların anlaşmasına bağlıydı (TR. s.49).

Tüm koğuşların aynı anda avluya çıkmaları büyük kalabalıklar oluşturmakta ve bu kalabalık arasında mahkûmlar gruplar halinde voltalarını atmaktadırlar. Kalabalık çıkılan voltalarda mahkûmlar başka koğuşta kalan arkadaşı veya akrabası ile görüşüp konuşma fırsatı bulmaktadır. ‘İdamlıklar’ hikâyesinde kalabalık bir avlu günü şu şekilde anlatılmaktadır: “Mahkûm kurt görmüş koyun sürüsü gibi karıştı bir. Voltalar daha bir hızlı vurulmaya başlandı. Sekiz koğuşun tekmiil adamı bahçedeydi” (İ. s.165).

Kabadayı bir tip olan Kadir Güler’in düzenli bir şekilde ve kimseye müdahale ettirmeden gerçekleştirdiği voltası *Linç* romanında şu sözlerle anlatılmaktadır: “Düzce bir çizgide olurdu bazen da adımlar; her an çekilecek kama gibi dimdik dururdu kınında... Voltasını kimseye kestirmezdi alimallah. Saat rakkası gibi hiç şaşmazdı sınırını. Daima belli bir yerden voltaya geçer bin kere gidip dönse, adım adım gene hep aynı noktaya gelirdi” (L. s.7).

Yaralısm romanı içerisinde genç yaşta cezaevine düşen ve cezaevinin rituel kalıplarını bilmeyen Nuri’ye arkadaşı, cezaevi kurallarını ve voltanın raconu anlatmaktadır:

“Dolaşalım.

Avlu dolaşanlarla dolu.

‘Bak, aklında olsun, burada kimsenin voltası kesilmez; mahpushane raconudur”

(Y.s.113).

Voltada tespah kadar yürüyüş biçimi de önemlidir. Volta atan mahkûm sürekli belli bir ritmi hareket etmeli ve uygun adımlar atmalıdır. *Yaralısin* romanında mahkûmun belli bir tempo içinde gerçekleştirdiği volta şu şekildedir:

“Yürüyüşündeki uyumu, tempoyu hiç bozmuyor: tak tak tak.

‘Zoru ne peki?’

‘Sekiz yıldan beri bu adam böyle volta atar.’

‘Sekiz yıldan beri mi?’

‘Bir gün bile aksatmaz. Sekiz yıldır içeride” (Y. s.114).

Volta atmayı yeni öğrenen mahkûm, bocalamakta ve düzen tutturamamaktadır. Esas olan sadece düzenli bir şekilde yürümek değil dış görünüş olarak da volta düzenine girmektir. Aynı romanda, voltaya yeni çıkan bir mahkûmunun acemice volta atışı şu şekilde açıklanmaktadır:

“Voltaya var mısın?’

‘Varım.’

‘Ama dalga geçmek yok. Adam gibi volta atacaksın.

‘Yürüyüşün eşkin olacak Gılay Nuri, rahvan değil.’

Gülüyor.

Teklememeye çalışarak Nuri’nin yanınca yürüyorsun. Başarıyor gibisin. Nuri de öbürleri gibi ayakkabılarını, arkalarını ezerek giyiyor” (Y. s. 116-117).

Çok küçük yaşta annesi ile cezaevine giren ya da orada doğan çocuklar diğer mahkûmlarla volta atmaktadır. Adımlarının küçük olmasından dolayı onlara uyum sağlamakta zorlanmakta ve bazen koşmam durumunda kalmaktadır. *Uçurtmayı Vurmasınlar* romanında Barış’ın mahkûm arkadaşı İnci ile olan volta anısını ona yazdığı mektupta anlatmaktadır: “Bak nasıl: Bir gün senle yine avluda geziyormuşuz.

Yani volta atıyoruz. Sen hızlı hızlı yürüyorsun. Ben de sana yetişmek için koşuyorum” (UV. s.16).

Hücre cezalısı olan mahkûmların avluya çıkmalarına izin verilmemektedir. Bu mahkûmlar birkaç metrelik küçük hücrelerinde voltalarını tek başlarına gerçekleştirmektedirler. *Hücrem* içerisinde böyle bir volta düzeninden bahsedilir: “Ellerim cebimde, başım önümde, bir duvardan bir duvara, adım seslerimden etkilenerек volta atıyordum. On adımdı hücremin boyu. Eni de beş adım” (H. s.18).

Volta mahkûmların kendilerini sakinleştirdikleri, kendi iç dünyalarına daldıkları ve gidip gelişlerle stres attıkları bir ritüeldir. Mahkûmun duygularını kontrol altında tutmaları ve sinirlerini kontrol edebilmeleri açısından da volta önemli bir yere sahiptir: “Murat, meseleyi duydu duyalı ilk kez yerinden kalktı... Elleri pantolonunun ceplerinde voltaya çıktı. Dişlerini sıkmış, karmakarışık bir şeyler düşünerek daldı” (KK. s.390).

Hava şartlarına bağlı olarak dışarı çıkamayan ya da dışarı çıkmalarına izin verilmeyen mahkûmlar davranışlarından asla ödün vermeyip voltalarını içerde, koridorlarda koğuştan koğuşa yapmaya devam etmektedirler: “Mahpuslar, bahçeye çıkmadıkları zamanlarda koridorda volta vururlar, odadan odaya gezerlerdi” (D. s.59).

Mahkûmlar için vazgeçilmez bir ritüel olan voltayı hükümlüler bir şekilde gerçekleştirmektedir. Hiçbir şey onların volta atmasına mâni olamamaktadır. Bu da voltanın cezaevi bağlamındaki önemini ifade etmektedir. Kelleci Mehmet’ten alınan satırlar, bu sözümüzü destekler niteliktedir: “Cinci Nezir’le Şeker Emin, Gardiyan Tahir Efendi’nin gelmesiyle yarıda kalan sabah voltasına yeniden girişmişlerdi. Dış kapı ile birinci dükkânın arasındaki yedi sekiz metrelik yerde sert sert gidip geliyorlardı” (KM. s.31).

Mahkûmlar bazen ufak bir olaydan duyduğu mutluluğu ve sevinci de voltada tek başına yaşamaktadır. Cezaevinde yaşanan bu küçük mutluluklar mahkûmun kendisini çok iyi ve güçlü hissetmesini sağlamaktadır. *Esir Şehrin Mahpusu* içerisinde anlatılan Kâmil Bey’in yaşadığı mutluluk şu sözlerle ifade edilmektedir: “Hoca örtüyle kurabiye paketini yukarı götürdükten sonra, Kâmil Bey şadırvanın önündeki betonda dünyanın en

güçlü, en mutlu adamı olarak voltaya başladı. Bahçe kapanıncaya kadar, belli başlı hiçbir şey düşünmeden tek başına gidip geldi” (EŞM. s.151-152).

3.2.6. Koğuş Ağası

Mahkûmlar arasında en güçlü, en varlıklı ve en kıdemli kişi kendini koğuş ağası olarak tanıtmaktadır. Seçme ve itiraz hakkı bulunmayan mahkûmlar tamamen kanunsuz bir şekilde ortaya çıkan bu kişiye korkularından dolayı saygı duymaktadırlar. Koğuş ağası, uygulaması neredeyse her cezaevinde ve koğuşta görülen ve cezaevi hayatı için vazgeçilmez hale gelen bir davranış biçimidir.

Ağa, koğuşundaki bütün kuralları belirlemekte, koğuşun düzenini ve disiplinini sağlamaktadır. Bu yüzden koğuşta ağa bulunması görevliler açısından olumlu bir durumdur. Koğuştaki tüm yetki onda olmasından dolayı görevlilere fala iş düşmemektedir. Ağanın bu yetkiyi elde etmesini sağlayan en büyük güç parası ve bıçağıdır. Yokluk içinde olan mahkûmlar ona boyun eğmekte hatta ağaya hizmet etmektedirler.

Ağaların koğuşta düzeni sağlamak, mahkûmları hem görevlilere hem de başkalarına karşı korumasının, onlara yardımcı olmaktadır. Bu olumlu davranışın yanında olumsuz davranışları da bulunan ağa koğuşlarda kumar oynatıp, haraç kesip haksız kazanç elde etmektedir. Kumardan kazandığı paralar ile tüm işlerini mahkûmlara yaptırmaktadır. Bu durum *Kolları Bağlı Doğan* hikâyesinde anlatılmaktadır:

“Gidenden beş, girenden beş alındığı zaman, oturdukları yerde koğuş ağalarının günlük gelirleri yüz elli –iki yüz lirayı bulur da geçirdi bile. Oynadıkları kumarlarda üttükleri paralar da işin cabasıydı. Yanlarında her türlü alet, ustura, bıçak, tabanca, sustalı bulunurdu. Yıkandıkları zaman sırtlarını yoksul garibanlara keseletir, giysilerindeki bitleri bile onlara ayıklattırlardı. Çayları demli, sıcak gelirdi. Her şeyleri hizmete özeldi” (KBD. s.91).

Koğuşlarda bileğe ve paraya bağlı olarak bu ağalık sistemi sadece erkekler koğuşunda değil kadınlar koğuşunda da bulunmaktadır. Ağalar genellikle acımasız, gaddar ve sert kişiler olsalar da içlerinde çok yumuşak, iyi niyetli, mahkûmlara yardımcı

olmak isteyen uysal ağalar da bulunmaktadır. “Onuncu Sigara”da kadın koğuşunun ağası olan Sevil, çok yumuşak kalpli birisidir: “Bizim koğuşun başı, Sevil’di. Ünlü bir yazar, gerçek bir aydın olduğu için içerideydi. –Aydın düşmanlığı, o yıllarda olduğu kadar, hiçbir zaman kol gezmemişti memlekette, böylesine dal budak salmamıştı.- Sevil, gördüğüm, okuduğum koğuş ağalarına hiç benzemezdi” (OS. s.106).

Ağalık cezaevlerinde son bulan bir ritüel değildir. Ağalar arasında da devir teslim töreni olmakta, ağanın biri gidip biri gelmektedir. Bu bazen o ağanın tahliye olması ile bazen de ağa olmak isteyen diğer mahkûmun eski ağayı devirmesi ile gerçekleşmektedir. Bu durum *Linç* romanında şu şekilde anlatılmaktadır: “Gene de mahpushane ağasız kalmadı. Bayraklı Feti, azgın kurt gibi çıkıverdi ortaya. Bu da bir ağaydı. Hem de benzeri az bulunur cinsinden. Upuzun Boyu, kaytan bıyık, bıçkın bir delikanlı idi. Epey de parası vardı idarede. Bilek, yürek, para, bu üç şey bir arada her kula nasip değildi...” (L. s.12).

Tüm gücü elinde bulunduran ağa, koğuşlarda yemekler yaptırıp mahkûmları doyurmakta, onlara yardımcı olmaktadır. Ağadan bu tür davranışlar gören mahkûmlar da ona karşı gelmek şöyle dursun sözünü ikiletmemekte, ona saygı ve itaatte bulunmaktadırlar. 72. *Koğuş*’tan yapılan alıntı, bu sözlerimizi destekler:

“Kaya Ali:

‘Allah ağamıza ömürler versin!’

Âdembabaların tok sesi gürledi:

‘Amiiin!’

Kaşla göz arasında paketlerden dört beş sigara araklayıp pantolonunun cebine yerleştiriveren İzmirli, ‘Ağamız gibi ağa var mı?’ dedi.’ tavukçu zorla iki sigara geçirebilmişti eline:

‘Olabilir mi?’

‘Başka ağalar olsa...’

‘Fakir fukaraya tencere mi kaynatır?’

‘Kurban ederler!’

‘Sölezli kumardan her gün iki yüz, üç yüz alıyor da...’

‘Zırnığını kurban ediyor!’

‘Bizim ağamız onun gibi kazansa bize her gün tencere kaynatıverir!’ (72.K. s.35).

Ağalar mahkûmlardan haraç toplayabilmektedir. Ağanın yakınındaki adam farklı ihtiyaçlar öne sürerek zor da olsa koğuş arkadaşlarından istenilen haracı bir şekilde toplamaktadır. Ağadan ve adamlarından korkan hükümlü hiçbir şey demeden gereken parayı ona ödemektedir. Bu mahkûmların ağaya tavır almasına sebep olmaktadır fakat ağacın gücünden çekindikleri için katlanmaktadırlar. *Esir Şehrin Mahpusu* içerisinde alınan satırlar hem ağalık durumunu hem de cezaevinde kullanılan argoyu işaret etmesi bakımından önemlidir:

“Başına kırmızı bir mendil sarmış on beş on altı yaşlarında bir çocuk, Osman Ağa’nın karşısında durdu: ‘Nah geldim Ağa!’

Osman Ağa, çocuğu tepeden tırnağa, bulanık bakışlarla süzdü:

‘Neymiş ulan şıkırdım?’

‘Bahçe kapanırken beni gör, dedindi ya... Borçlanmışsın. Kocakarı gelmedi.’

‘Uzatma! Ne kadar?’

‘Bir papel...’ (EŞM. s.32).

Koğuştaki hiyerarşik yapıyı ağanın elinde bulundurmasından dolayı ağalarına güvenen mahkûmlar, görevlilere karşı gelmektedirler. Mahkûmların ağalarına bu kadar sığınması ve ağanın onları koruması kendi otoritesini arttırmakta ve mahkûmlar ona daha fazla hürmet etmektedir. Aynı romandan alınan satırlara bir göz atalım: “Gardiyanlar, kısım işlerine karışamaz. Bize burada yalnız Osman Ağa karışır. Yukarıda Allah, burada Osman Ağa...’ ‘Karışmayacaklar da neden geliyorlar?’ ‘Dayak yiyene, ‘Bir şey yok...’ dedirtecekler.” (EŞM. s.119).

Ağanın yanında sürekli yakın adamları bulunmakta ve ağanın işlerini onlar halletmektedir. Düzeni sağlamak ve mahkûmları gözetmek yanında ağa ve adamları çirkin işlere de bulaşmaktadır. Bu işlerin başında kumar oynatma ve diğer hükümlüleri de oynamaya zorlayıp onları soyup soğana çevirmeyi amaçlamaktadır. İstemeyen mahkûmları ağanın adamları zorla yaptırmaktadır. Bu turum ‘Tatar Ramazan’da anlatılmaktadır: “Bizim dairede bir adam var adı Tokatlı Ali. Kerem Ağa’nın adamı. Tayını zorla çekip alıyor. Kumar kumar dediler. Oynamayanlara yan bakıyorlardı. Bende girdim postaya oynadım, neyim varsa verdim. Şimdi de tayınma ela attılar. Beni yoktan yere borçlandırıp tayınımı aylık olarak kapattılar” (TR. s.173).

Cezaevinde önemli bir statü sahibi olan ağanın her isteği yerine gelmektedir. Koğuştaki mahkûmların ona boyun eğmesinin yanı sıra cezaevi yönetimi de ağaya ayrıcalık tanımaktadır. Bu her ne kadar mahkûmlar arasında adam kayırma ve haksızlık olarak değerlendirilse ve güvensizlik oluştursa da ağanın bir dediği iki edilmemektedir. Bu durum ‘F -13 -101 Cınnet Koğuşu’nda anlatılmaktadır: “Ağanın canı kebab mı istemiştir, kolonya mı lazımdır, ailesi ile görüşmek mi icap etmiştir, içerdeki mahkûma yasak olan her şey onlara serbesttir. Arzuları derhal yerine getirilir”. (CK. s.170)

3.2.7. Af

Mahkûmlar için cezaevinden erken kurtulmak, özgürlüğe kavuşmak anlamına gelen af, dört gözle beklenen bir gelişmedir. Cezaevinden erken kurtuluş bileti olan af hem beklenişi hem de hükümlüler için ifade ettiği anlamdan dolayı ritüelleşmiş davranışlar ve sözleri de beraberinde taşır. Af, özellikle müebbet yemiş mahkûmlar ve idamlıklar için çok daha ayrı bir önem taşımaktadır. Hem bu mahkûmlar hem de diğerleri af için dualar edip, dilekler tutmaktadırlar. Hatta bazen kurban kesenler bile çıkmaktadır. Mahkûmlar için bu önemli olan ve zaman içinde uygulanışı ve içerdiği anlamdan ötürü ritüelleşen bu kavram edebi eserler birçok örnekte karşımıza çıkmaktadır:

Her gün af çıkması ümidi ile radyolarını açan, gazetelere bakan mahkûmlar bazen duydukları bir söylentiye bile ümit bağlamaktadırlar. Kimin söylediği, nereden duyduğu ve kaynağını hiç sorgulamadan sevinmekte ve bu habere inanmaktadırlar. Bu durum mahkûmların affa yüklemiş oldukları anlamı açık bir şekilde yansıtmaktadır. Bir af söylentisi *Mapusane Çeşmesi*’nde şu şekilde anlatılmaktadır:

“—Hayırdır inşallah. Söyliyeceğin lafin ucu bize dokunuyor mu?

—Dokunmak da ne demek? Çıkıyoruz be..Mapustan çıkıyoruz.

—Yalan söyliyenin?

—Yalanım varsa, peygamberim Musa olsun. Af varmış af... Genel af...

Mansur şöyle bir toplardı:

—Deme be Tefvik? Kimden duydun?

—Bizim topal Ziya'nın baldızı, ağır cezadaki sarsak başkâtibin evinde hizmetçi ya! O söylemiş.

—Ne demiş?

— Cumhuriyet Bayramı'na yüzde yüz af var demiş” (MÇ. s.197).

Affa umut bağlamış mahkûmlar, kendi içlerinde birtakım batıl düşüncelere kapılmakta ve ona inanmaktadırlar. Bu inançlardan bir tanesi kötü söz söyleme ve küfretmektir. Mahkûmlar böyle davranırlarsa affın çıkmayacağı düşüncesini taşımaktadırlar:

“—Ulan maskara!..dedi. Küfretme. Küfürsüz konuş. İkide bir bana gelir dert yanarsın. ‘Niye af çıkmıyor?’ diye sızlanır durursun. Böyle küfredersen af çıkar mı?...

Gavur Ali biraz yumuşadı:

—Küfretmez, af çıkar mıymış?

—Tabii çıkar ya!..” (MÇ. s.340).

Mahkûmlar gazeteleri her gün af haberi bulmak için almakta ve sayfalar arasında o haberi aramaktadırlar. Sadece gazete almayı af için fal baktıran, zar atan ve kendince bazı inançlara kapılan mahkûmlar da bulunmaktadır. İnançların gerçekleşmesi onlar için af haberi müjdesi taşımaktadır. “Tatar Ramazan” hikâyesinde bu durum şu sözlerle ifade edilmektedir: “Sakallı yüzlerde bitkin dudaklar yalvardı, merhamet bulamadılar. Didik didik edip Köroğlu gazetesini, yeni zamanlar canavarı Hitler'den af umdular. Zar attılar denk geldi. Fal açtılar böyle gösterdi. Lakin o Hitler de kendi dalgasına bakıyor, gelip kapılarını açıvermiyordu kerhaneci” (TR. s.154).

Cumhuriyet Bayramı'nın gelmesi mahkûmlar için affın da kapıda olduğu anlamını taşımaktaydı. Onlar dışarıda insanların coşku ile bayramı kutlarken devletin kendilerini cezaevinde tutmayacağını ve onları affedeceğine inanmaktadırlar. Satırlar *Linç* romanından alınmıştır: “Arap demek istiyordu ki: ‘29 Ekim’de, Cumhuriyet Bayramı şerefine af var diyorlar. Böyle bir şey olursa çıkar kurtulurum” (L. s.138).

Televizyon olan cezaevlerinde herkes haber saatinde ekrana kilitlenmektedirler. En ufak bir af haberi duyan mahkûmları bir heyecan ve mutluluk sarmaktadır. *Uçurtmayı Vurmasınlar* romanında af, bir müjde gibi beklenmektedir. “Dün akşam

televizyondaki amca, ‘Af var,’ demiş. Sultan Teyze haber verdi. O her gece haberlere bakmaya gidiyor. Af çıkacak mı diye (UV. s.54).

Af haberlerini bazen de ziyaretçiler getirmektedir. Haberi alan mahkûmun bunu bir kişiye söylemesi ile haber tüm cezaevine yayılmaktadır. Hükümlüler her gün o affın çıkmasını sabırsızlıkla beklemektedirler: “Bizim oralarda ‘Af var’ diyorlar. Af iyiymiş. ‘Af gelirse oğlun çıkar,’ dediler (KK. s.38).

Karılar Koğuşu anlatısında fincanlar bazen af umudu ile kapatılmaktadır. Faldan anlayan arkadaşlarına baktıran hükümlülerin duymak istedikleri tek haber affın çıkıp çıkmayacağıdır. Bir af söylentisi çıktı mı ortaya bütün cezaevinde duyulmakta ve koğuşlar bir anda bayram havasına dönüşmektedir: ‘İstanbulunun, canı birdenbire kahve istedi. Kaç zamandır kahvesi yoktu. Düşüncesini Sefer anlamış gibi utandı. —Haydi... Falımız ne çıkacak? Af var mı öğreniriz (KK. s.79).

Duydukları söylentilere inanan mahkûmlar affın çıkmasını beklemeye başlarlar. Bu söylenti o kadar gerçek gibi algılanır ki hükümlüler hemen hayal kurmaya başlarlar. Bu durum yine *Karılar Koğuşu*’nda anlatılmaktadır:

“Senin cezanı indirecekler, bir de af gelecek. Yallah, Adıyaman’a gideceksiniz. Ben de sizin düğününüzde sağdıçlık edeceğim.

—Hani o günler ağabey?.. Af olur mu dersin?

—Muhakkak... Mutlaka... Af olmaz mı hiç... Yirminci yıldönümü?

—Hacı Abdullah öyle söyledi. ‘Af var,’ dedi. Ali de, ‘Af var,’ diyor. Af oluvermeli. Af olsa, sen de çıkar mısın?

—Belki çıkarım” (KK. s.238).

Mahkûmlar af için resmi bayramlara, iktidarın değişmesine ve savaşların bitmesine büyük ümit bağlamaktadırlar. Savaşların bitmesinin kutlaması olarak ya da resmi bayramlarda mahkûmları da kutlamalardan ayrı bırakmamak için hükümetin kendilerini affedeceği düşüncesini *Damağası* romanında da görürüz:

“—Bırak, köpek havlamakla deniz mundar mı olur? Allah’ın işi yok da Yahudi kızlarının ahını mı hesaplıyor? İşte önümüzde dağ gibi af var. ‘Harp biterse af sağlam!’ diyorlar... Sen daha iyisini bilirsin ya!

—Sağlam!” (D. s.199).

Gazete, radyo ve televizyon mahkûmlar için sadece affi temsil etmektedir. Her gün af çıktı mı ya da af haberi var mı diye gazete sayfalarını karıştırıp, radyodan ve televizyonu olan cezaevleri televizyondan tüm ajansları takip etmektedirler. Gazete okuyan bir kişinin en ufak bir gülümsemesi bile acaba af mı var sorusunu akla getirmektedir. Mahkûmları güldürecek, mutlu edecek en güzel haber odur:

“Aman beyim, sakın af mı gördün?

—Ne affi?

—Bilmem... güldün de... ‘Gazetede af mı gördün?’ dedim.

—Almanlar Belgrad’a beyanname atmışlar da ona güldüm” (KM. s.37).

Tüm kutsal ve resmi bayramlarda af çıkmasını bekleyen mahkûmlar, yöneticilere dua etmekte ve af çıkarmalarını beklemektedirler. *Esir Şehrin Mahpusu*’nda bu durum şu şekilde örneklenmektedir: “Padişah babamıza uzun ömür vere Koca Tanrı... Tahta oturma affi çıkar, ramazan bayramı, kandil bayramı, kurban bayramı affi çıkar. Görmemişe dönersin” (EŞM. s.22).

Affin çıkması kadar af haberini veren de mahkûmlar için değerlidir. Hükümlüler arasında af söylentisi başlatan kişinin başına tüm mahkûmlar üşüşüp ne zaman affin çıkacağını, kesin olup olmadığını ve kimden duyduğunu sorup onu sıkıştırırlar. Yine *Esir Şehrin Mahpusu*’nda bu durumun bir örneğini görürüz: “Yumruğunu göğsüne bastırarak yavaşça sordu:

‘N’olmuşaaa? Bir şey mi olmuş? Kaç para?

‘Bırak parayı. af var, af...’

‘Aman! Doğru mu Hoca, ayaklarını öpeyim?’

‘Bu sefer sağlam... Birinci Kısımda bir arkadaş söyledi. Arkadaş dedimse, eniştesi sarayda... Şu Anadolu işi biter bitmez af tamam!’ (EŞM. s.119-120).

Gazetede af haberini gören mahkûm bu haberi coşku ile tüm cezaevine yaymaktadır. Haber anında tüm mahkûmların arasında konuşulmaya başlamakta ve herkes plan yapmaya başlamaktadır. *Hangi Parti Kazanacak* içerisinde durum şu şekilde işlenir: “Bir sabah, doksan sabıkası olan Paşazade Salih elinde gazete,

—Müjde!..diye koştu.

—Af mı?

—Af var...” (HPK. s.79).

Mahkûmlar için affı müjdeleyen bir başka unsur ise rüyadır. Rüyasında af gören mahkûmun bunu koğuşa anlatması sonucu herkes bu rüyanın gerçek olacağına inanmakta ve af beklemeye başlamaktadır. *Uçurtmayı Vurmasınlar* içerisinde alınan satırlarda rüyadan hareketle af beklentisini görürüz: “Müdür gidince Sultan Teyze iyileşti hemen. Dün düş görmüş. Düşünde af çıkıyormuş. Hem de kızlara bile çıkıyormuş. ‘Selma Hanım’la ikimiz kol kola çıkıyorduk şu kapıdan. Allah o günleri hepimize göstere inşallah,’ dedi” (UV. s.77).

3.2.8. Tahliye

Tahliye günü mahkûmların en sevindikleri ve mutlu oldukları gündür. Aylarca veya yıllarca özgürlüğünden mahrum kalmış olan hükümlüler için bugün bir dönemin bitip başka bir dönemin başlaması manasına gelmektedir. Cezaları biten ya da çıkan aftan yararlanan mahkûmlar serbest bırakılmaktadır. Artık sevdiklerine, ailelerine ve özgürlüklerine kavuşacak olmalarının verdiği mutluluk kelimelerle ifade edilemeyecek derecededir. Cezaevinden kurtuluşu simgelemesi ve diğer mahkûmlar tarafından bazen hediyeleşerek, bazen birbirlerine mektup yazarak ya da fotoğraf vererek üzüntün ve coşkunun aynı anda yaşandığı bugün, cezaevlerinde bir ritüel haline gelmiştir. Barındırdığı manalar ve mekâna bağlı olarak ritüel özelliği kazanan bu kavram cezaevi konulu eserlerde sıkça karşımıza çıkmaktadır.

Suçlu romanın kahramanlarından biri olan ve sübyan koğuşundan bir kış günü tahliye olan Hasan’a babasının sarılışı ve Hasan’ın kurtuluşu anlatılmaktadır: “Karlı, soğuk bir gün Hasan tahliye olundu. Babası cezaevi kapısında bekliyordu. Yataksız, kapsız kacaksız, sadece kitaplarıyla sipsivri çıkan oğlunu kolları arasında uzun uzun sıktıktan sonra sordu” (S. s.203).

Tahliye anı cezaevinin önünde büyük bir kavuşma coşkusu yaşanmaktadır. Annesi, babası, çocuğu ya da bir yakını tahliye alan kişiler cezaevine akın etmekte ve onu coşku ile karşılamaktadırlar. *Suçlu* romanında tahliye sahnesi, bir aile buluşmasını örnekler: “Birkaç saat sonra tahliye edildiği sıra cezaevi kapısında yalnız Hasan, yalnız Kosti, Yalnız Cevriye’yi değil, Hasan’ın babası, Kosti’nin annesi, ablası, Cevriye’nin kocakarısını da buldu. Hele Kosti’nin annesi, hapisten çıkan kendi oğluymuş gibi içini çeke çeke ağlıyor, iyi görmeyen fersiz gözlerinden sevinç yaşları akıyordu. Cevdet, hepsinin arasında dalgın dalgın yürüyordu, içinde Böcek, Böcek’in yaşlı gözleri, bükük boynu!” (S. s.278).

Tahliye olan mahkûm büyük bir mutluluk yaşarken geride kalan arkadaşları ise büyük bir üzüntü yaşamaktadırlar. Bu bazen hem yakın arkadaşlarını gitmesinden dolayıdır. Ama çoğunlukla özgürlüğe olan hasretlerinden dolayı giden arkadaşlarına imrenip kendilerinin de tahliyesinin bir an önce gelmesini arzulamaktadırlar. *Karılar Koşusu*’ndan tahliye olan Tözey’in cezaevinden uğurlanışı şu şekilde açıklanmaktadır:

“Bir gün hastaneye gitmek için... Hastayım dersiniz. Onbaşı, sizi eve getirecek. Bana söz verdi.

—Olur...

—Allahısmarladık.

—Güle güle.

Tözey elini uzattı. Murat, tuttu. Kuvvetle sıktı. Bırakmadan kapıya kadar beraber yürüdü. Orada, büyük bir dostlukla kadının omzunu okşadı:

—Allah bir daha göstermesin Tözey...

—Allah sizi de tez vakitte kurtarsın...” (KK. s.230-231).

Mahkûmların tahliye oluşlarında saat bile önemlidir. Saati gelmeyen hükümlünün tüm evrakları hazır olsa bile saatinden önce cezaevinden çıkmasına izin

verilmemektedir. *Karılar Koğuşu*'ndan Hacı Abdullah'ın tahliye oluş anı ve yakınlarının onu davul zurna eşliğinde karşılamaları şöyle anlatılmaktadır:

“Nihayet karakolun koğuş nöbetçisi, kapıya kadar gelmeye utanmış gibi uzaktan Gardiyan Derviş Abdullah'a bağırdı:

—Vakit tamam! Koyuver gitsin!

Hacı Abdullah'la İstanbullu isteksiz isteksiz kucaklaştılar. Davul zurna baştaki arabaya yerleşerek 'Ey gaziler'i yeniden tutturdu. Çocuklar çığırıştılar. Hacı Abdullah, bindikten sonra, on iki seneyi de bu üç saati de unutmış olduğunu meydana çıkaran bir hareketle faytonun körüğünü arkaya attı. Kapıya doğru ellerini salladı:

—Eyvallah beyim!

—Güle güle Hacı!” (KK. s.284).

Tahliye, mahkûm için hayatın yeniden başlaması demektir. Yıllarca üstüne kapanan kapı artık ardına kadar açılır ve hükümlü, elleri kelepçeli olarak girdiği bu kapıdan elinde bavulu ile kollarını sallaya sallaya çıkmakta ve bu defa kapı yüzüne değil ardından kapanmaktadır. *Tatar Ramazan* içerisinde Melkon baba'nın tahliyesi, bu duyguları verecek biçimde anlatılır: “Yüzü biraz gençleşmiş, sevinerek indi merdivenleri Melkon baba. Bir kuş geçti o esnada mahpushane üstünden. Cık diye bir ses düştü gagasından. Melkon baba içerde son, dışarıda ilk adımını attı, mahpushanenin demir kapısı arkasından kapandı” (TR. s.111).

Özgürlüğünden mahrum kalan hükümlü, tahliye gününün gelmesi için yalvarmakta ve dua etmektedir. Tahliyenin dini inanışlarla ve Tanrının izni ile gerçekleşeceğine inanmaktadır. Bu dua bizim bildiğimiz dua gibi olmayıp mahkûmun tahliye duası diye uydurduğu bir duadır. *Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu*'ndaki bir mahkûmun tahliye duası biraz da ironik biçimde şu şekilde anlatılmaktadır: “Ranzamda, başımın üstüne amuda kalkıyorum. Tahliye duamı okuyorum bir yandan:

‘Efsun Gandi,

Şunu bilmem zemazem.

Babilî şeydi, babilî neydi

Şimdi bunu bilmem zemazem” (YBKK. s.135-136).

Sevdiklerinden, eşinden, işinden ayrı düşen mahkûmlar tahliye gününün gelmesini sabırsızlıkla beklemektedirler. Her gün tahliye olmanın hayali ile uyuyan mahkûmlar bunu bazen rüyalarında görmektedirler. *Gün Ağarmasa* romanında bir hükümlünün gördüğü tahliye rüyası ve hissettikleri anlatılmaktadır: “Dışarıda olmayı hiç o kadar capcanlı görmemişti düşünde. Ve nedense, bir ağır hapis hükümlüsünün ruhunun en korkutucu belasını olan o tahliye olma rüyasını, aynı canlılıkta bir daha görmeyecekti. Teninden terler ve umutsuzluk fişkıarak uyandığı öyle bir geceyi, belki de hiç inanmadığı Tanrı, bir daha yaşatmamıştı ona” (GA. s.55).

3.2.9.Bayramlaşma

Ritüellerin günümüzde en yaşarı olan ve kolektif bilinçaltında önemli karşılıkları bulunan bayramlar, cezaevlerinde oldukça önemlidir. Bir yandan kimsesizliğin bir diğer yandan grup bilincinin belirginleştiğı bugünler, özellikle mahkûmlar arasındaki erk savaşının da arttığı günlerdir. Bayramlarda ağanın sofrasında bulunmak durumunda olan mahkûmlar, cezaevi yöneticileri ile de karşılaşır: *Esir Şehrin Mahpusu* içerisinde alınan ve kolajlanan satırlar, cezaevinde bayramlaşmanın bir bölümünü yansıması bakımından önemlidir:

“Zekeriya Hoca sıçradı:

Aman Müdür Bey! Müdür Bey bayramlaşmaya geldi. Yetişelim Kâmil Ağa! Masada çeşitli cigara paketleri, tabaklarda şekerler, küçük bir sürahi iki de bardak duruyordu. Müdür Bey’den başka herkes ayaktaydı. Faytoncu Osman Ağa, göbeğine kavuşturduğu elleriyle biraz öne eğilmiş, müdürün dediklerini can kulağı ile dinliyordu. (EŞM. s. 86 -

87)” “Kamil Bey, bakkaldan biraz hıyar, domates, zeytin aldığı halde, bu gece de Osman Ağa'nın sofrasına oturmak zorunda kalmıştı” (EŞM. s.118).

3.2.10. Açlık Grevi

Açlık grevi ve ölüm orucu özellikle devrimci ruha sahip, siyasi suçluların yapmış olduğu bir eylemdir. Mahkûmların bazı isteklerinin gerçekleşmesi için ortaya koydukları direniştir. Hükümlüler arası sosyal yapılandırmayı güçlendirmesi açısından ritüel özelliği kazanmış bir kavramdır. Bu tür uygulamalar çoğunlukla 1960 sonrası darbe sürecinden sonra cezaevine düşüne mahkûmlar arasında görülmektedir.

Açlık grevi bazen günlerce ve haftalarca sürmektedir. Mahkûmlar, isteklerini gerçekleştirene kadar direnmektedirler. Bu suretçe yaşamlarını idame ettirmek için sadece su içmektedirler. Onların ölümünün sebebi idareye kesileceği için cezaevi yönetimi çoğunlukla isteklerini gerçekleştirme yoluna gitmektedir. *Gün Ağarmasa* romanında bu durum şöyle anlatılır: “Açlık grevine başlayanlar, sabah erkenden kalkıp sağlam bir kahvaltı ederken idarenin çıkardığı karavanayı reddederler, ondan sonra da sadece sıvı alırlardı ve Celal, açlık grevi yapanların yalan söyleyeceklerine ya da arada bir atıştırdıkları iddialarına hiçbir koşulda inanmazdı (GA. s.81).

Mahkûmlar haklarını ve özgürlüklerini almak için bazen süresiz olarak açlık grevine ve ölüm orucuna başlamaktadırlar. Aylarca süren bu direniş sonucu ölen mahkûmlar da olmaktadır. Aynı romanda bir ölüm orucu şu şekilde anlatılmaktadır: “Darbeden sonra, biri Metris, diğeri Diyarbakır olmak üzere iki ayrı cezaevinde, yetmişinci günlere ulaşan ve sonu ölümlerle biten sadece iki büyük ölüm orucu yapılmıştı” (GA. s.82).

Açlık grevleri mahkûmlara bir direniş umudu verdiği kadar, onlar arasındaki bağı ve dayanışmayı güçlendirmektedir. *Demeyin Anama İçerdeyim* romanında toplu bir eylem söz konusudur ve insanlar birbirine destek olmaktadır: “O gün açlık grevine başladık. Geride kalan arkadaşlarımız da üç gün destek açlık grevi yapmışlar, sonradan öğrendik” (DAİ. s.105).

Mahkûmlar bazen haklarını almak ve adaletin yerini bulmasını istedikleri için grev yapmaktadır. Bazen de onlara yapılan uygulamaların son bulması ve cezalarını diğer mahkûmlar gibi rahatça çekebilmeleri için grev yapmaktadırlar. Satırlar yine *Demeyin Anama İçerdeyim* romanından alınacaktır:

“On yedi gün süren bu açlık grevinin temel talebi dayak ve işkenceye son verilmesi idi. Yanı sıra aynı davadan yargılanan tutukluların aynı koşullarda bir araya getirilmesi, asker tıraşı dayatmasından vazgeçilmesi, ziyaretçilerimizin getirdiği yasak olmayan dergi, gazete ve kitapların içeriye verilmesi ve avukat görüşünün asker gözetimi olmadan açık görüş şeklinde yapılması...” (DAİ. s.177).

Yeni alınan kararlara karşı gelen, uygulamaları doğru bulmayan mahkûmlar, tepkilerini dile getirmek adına açlık grevine başlamaktadırlar. Siyasi mahkûmlar arasında ritüel haline gelen bu davranış seslerini duyurabilmeleri yapılan bir eylemdir. *Çiçekler Susunca* içerisinde greve, bu yönden yaklaşılr. “Tek tip elbise giyilmesi zorunluluğuna karşı yapılan açlık grevinde de, hiçbir tartışmaya katılmadan yer aldı. Ve yirmi üç gün sonra, açlık grevini en son bırakan da o olmuştu (ÇS. s.85).

Cezaevi yönetimi huzurun sağlanması ve otoritenin korunması için grevlerin son bulması konusunda ısrarcı olmaktadır. Cezaevinde grev başladı haberinin yapılması ve bunun gazetelerde yer alması cezaevi yönetimini zor duruma düşürmektedir. Bundan dolayı yönetim bu olayın dışarıya sızmadan en hızlı şekilde hallolması için çaba sarf etmektedir. Açlık grevine herkesin katılmasına izin verilmemektedir. *Çiçekler Susunca* romanında mahkûmlar, kendilerine yakın gördükleri davasına ve görüşüne inandıkları siyasi hükümlülerin greve katılmasına izin vermektedirler: “Mazlum’un ‘şansına!’ yine açlık grevi vardı getirildiği koşuğa. Tek tip elbise giymeyi reddeden tutuklu ve mahkûmlar yirmi gündür açlık grevi yapıyorlardı. Mazlum da katılmak için çok ısrar ettiyse de kabul etmedi diğerleri” (ÇS. s.132).

Cezaevi idaresinin greve karşı gelmesinin ve grevi sonlandırmak istemesinin bir başka nedeni de diğer mahkûmların da bundan etkilenip aynı eylemi gerçekleştirmelerinin önüne geçmek içindir. Bundan dolayı greve katılan mahkûmların isteklerini en kısa sürede olumlu veya olumsuz olarak yanıtlayıp greve son vermelerini

istemektedir. *Kolları Bağlı Doğan* hikâyesinde üç haftadır süren bir grev anlatılmaktadır: “Açlık grevimiz üç haftadır sürüyor. Üç haftadan beri boğazımızdan ekmek adına kısıntı geçmiş değil. Bağırsaklarımız kuruyup birbirine yapışmasın diye azar azar su içiyoruz” (KBD. s.74).

3.2.11. Yeme ve İçme

İnsan, ayartılışı gereği yemek ve içmek, karnını doyurmak hem sağlığı hem de yaşamının devamı için temel ihtiyaçtır. Özgür olmayan, kısıtlı imkânlar içinde yaşayan mahkûmlar da bu ihtiyacı gidermek zorundadırlar. Devlet tarafından, karavanadan günlük belirli miktarda tayin ya da ekmek verilse de mahkûmlar kendi yemeklerini kendileri yapmaktadırlar. Karavana geldiği zaman her koşutta belirlenen ve ‘karavanacı’ olarak adlandırılan kişi yemekleri eşit bir şekilde dağıtmaktadır.

Mahkûmlar ziyaretçilerinin getirdikleri ve para ile kantinden aldıkları malzemeler ile yemek yapıp birlikte ya da ayrı olarak yemektedirler. Her mahkûm kendi erzağını kullanarak yemek yapabiliyordu. Mutfağı ve ocağı her mahkûm kullanma hakkına sahipti. Yalnızca koğuş ağasının olduğu koğuşlarda yemekler ağanın izni ile pişmekte, bazen ağa et aldırıp koğuşa ziyafet de sunmaktadır. Koğuştaki tüm işleştenden sorumlu olduğu gibi mahkûmların yeme ve içmelerine de karışmaktadır.

Cezaevlerinde yemek malzemelerinin az olmasının yanı sıra yemek yapacak tencere, tava, kaşık gibi eşyalar da kısıtlıdır. Bundan dolayı mahkûmlar yemek yaparken çok zorlanmaktadır. *Kelleci Mehmet* romanında bir mahkûmun yemek yapışı anlatılmaktadır: “Raftan tenceresini indirdi. İçine bir kaşık kırmızıbiber, biraz tuz, yarım kaşık da yağ koydu. Tencere kapağını tepeleme bulgurla doldurdu. Tenekeleri yerlerine yerleştirip sofaya çıktı” (KM. s.129).

Açlık, dayanılması en zor olan duygulardan birsidir. *Esir Şehrin Mahpusu* romanında karavanacı sesini duyan Zekeriya Hoca'nın bir çanak çorba almak için fırlayışı anlatılmaktadır: “Koridordan, ‘Karavanacılar! Kazan başınaaaa!’ diye

bağırıldılar. Zekeriya Hoca, kitabı yatağının üstüne atıp sıçradı: ‘Kerem et! Çorbayı alıp geleyim de...’ (EŞM. s.41).

Koğuş ağasının zenginliği, sofrasına da yansımaktadır. Koğuşlarda en mükemmel, en zengin ve en taze ürünlerden kurlu sofralar ağaya aittir. Ağa bazen sofrasını mahkûmlarla paylaşmakta bazen de tek başına ya da yanına aldığı yakın bir dostu ile yemeğini yemektedir. *Esir Şehrin Mahpusu*’nda Osman Ağa’nı kahvaltı sofrası şu şekildedir: “Osman Ağa’nın kahvaltı sofrasında çay kaşıkları, küçük çatallar gümüştü. Limonlu yağda dinlendirilmiş çeşitli zeytinler, çeşitli peynirler, çeşitli reçeller vardı. Kâmil Bey zorla çağrıldığı sofradan acele kalktı. Pandeli’nin Türkçesini dinleye dinleye yemek yemek, dayanılır şey değildi (EŞM. s.82).

Her ne kadar malzemeyi kantinden ya da ziyaretçilerden temin etseler de yemek yapmayı bilmedikleri için özellikle çocuk koğuşlarında kalan mahkûmlar çok zorlanmaktadır. Bundan dolayı öğünleri genellikle kahvaltılıklarla geçirmektedirler. *Suçlu* romanından alınan satırlar bu anlamda bir hayli dramatiktir: “Çayla peynir ekmek getiren çocuktan kaçarcasına koğuştan çıktı. Çocuk, çayla ekmeği Cevdet’e götürdü.

‘Alması Cevdet Ağabey!’

Cevdet işin farkındaydı. Bunun böyle olabileceğini zaten tahmin etmişti.

‘Zarar yok, siz için’ dedi.

Çocuklar peynir, ekmek, çayla karınlarını kurt gibi doyuruyorlardı (S. s.228).

Yemek yapmak için ocağın başına geçen mahkûmların burada hem dertleşmekte hem de yemek yapmaya çalışmaktadırlar. Daha önce hiç bu kadar yakın olup özel şeyler paylaşmamış olanlar orada bazen birbirlerine suçlarını itiraf etmektedirler. *Damağası* romanında bu durum şöyle açıklanmıştır: “Et yemeğini bir temiz bakır sahana boşalttı. Ateşin üzerine bir temiz çaydanlık koydu. Çocuğun elindeki tabaka da pirinç pilavı vardı.

—Yoruldu Aka! Birisi elverirdi!

—Sen eskiden benim işçime hiç karışmazdın! ‘Çiroz salatası isterim’ diye tutturduğun zamanları unuttun mu?

İşte ne olduysa bu yemek pişirme esnasında olmuş, Salim Aka, Kitaplı Casus’un içyüzünü hemen bütün mahpushaneye mutfakta mangal başında anlatıvermişti” (D. s.191).

Çok kısıtlı imkânlarla ve ölçülü olarak yemek yapan mahkûmlar tıka basa doymamaktadır. Hükümlülerin yemekleri genellikle pilav, sebze gibi uzun ömürlü gıda ürünlerindedir. Koğuşlarda dolap, soğutucu gibi malzemeler olmadığı için et, tavuk gibi bozulacak kısa ömürlü ürünler alınmamaktadır. Bu ürünlerin alınmamasında yokluğun da etkisi büyüktür. Bundan dolayı koğuşlara et çok nadir girmektedir. ‘72. Koğuş’ta etin yemeğin içinde et gören mahkûmların halleri anlatılmaktadır: “Tencere mangaldan indirildi. Berbat, kocaman eliyle kapağı açtı. Yemeğin bol, çok daha sıcak kokusuyla yeni baştan sarsıldılar. Pırıl pırıl gözler tencerede. Yemeğin salça, kırmızıbiberle kızarmış suyunda yüzen et parçaları. Herkes gözünü etlere dikmiş. Hiç kimse gözünü diktiği eti başkasına kaptırmak niyetinde değil. Bunu düşünmek bile istemiyorlar. Ama Berbat bırakmaz ki. Namussuz, yırtıcı kuş gibi atılır etlere! Somunlar parçalanıp dağıtıldı. Dört kaşık atıldı ortaya. Ahmet Kaptan’la Berbat’ın ayrı kaşıkları vardı. Geriye kalanlar nöbetleşe idare edeceklerdi” (72.K. s.33).

Bazı koğuşlarda gelenekselleşmiş olarak yemekler toplu halde yenmekte ve mahkûmlar arasında iş bölümü yapılmaktadır. Bu hem mahkûmların işini kolaylaştırmakta hem de yardımlaşma duygusunu pekiştirmektedir. *Kafes* romanında bir yemek anı şöyle anlatılmaktadır: “Kesme işini iki kişi de yapabilir. Sonra kesilen marulun ve biraz da soğanın (Tabii domates filan varsa onu da.) yoğurt ambalajlarından başka bir şey olmayan kaplara konulması işini de yine bir başkası yapacaktır. Diğerleri de masayı hazırlar, tabakları, tahta kaşıkları yerleştirir. Suları getirir. Ekmekler herkesin hakkına göre dağıtılır. Yemek gelene kadar ekmeğin içi yenecektir. İsteyen yemez tabii. Can sıkıntısından... Sonra karavananın gelme töreni... O da ayrı bir âlemdir. Karavanalar gelir, yemekçi (yahut kepçeci) yemekleri dağıtmaya başlar” (K. s.43).

Mahkûmların kendine ait mutfak eşyaları- tabak, kaşık ve bardak- bulunmaktadır. Mahkûmların birbirine zarar vermemesi bu ürünleri bir silah olarak kullanmaması için tahta kaşıklar tercih edilmekte, çatal kullanmalarına izin verilmemektedir. Karavanacının sesini duyan hükümlü tabağını kapıp yemek sırasına koşmaktadır. Bu durum *Mapusane Çeşmesi*'nde şu sözlerle ifade edilmektedir:

“—Ulan yedinci kuğuuuuş!.. Uyuzlar tekkesiii!.. Barsağımızın rızkı çıktı. Karavanacı gelsin ulaaan!..

Elinde karavana, ağzından salyalar akan Lüfer Mehmet, çıplak ayakları ile çamurların içinde seke seke mutfığa koşarken, öteki hükümlüler de yavaş yavaş bahçe duvarının dibine sıralanmaya başladılar. Çoğunun elinde bir bakır sahan, bir de tahta kaşık vardı. Sahanı olmayan, iki kat gazete kâğıdını sıkıca külah yapar, yemeğini onun içine koyardı” (MÇ. s.18).

Mahkûmlar cezaevi yemeklerini her ne kadar beğenmeyip lezzetli bulmasalar da ellerinde başka imkânları olmadığı için yemektir. Yemek güzel olmasa da güç kaybetmemek, dayanıklı durabilmek için zorla da olsa yemeği yemeye çalışmaktadırlar: “Her zamanki gibi sırayla kahvaltılarımızı yapmıştık. Tebeşir tadında beyaz peynir, çürük zeytin ve karavana çayı vardı herhalde kahvaltıda. Ya da su gibi bir mercimek çorbası (DAİ. s. 102).

Hücrede kalan mahkûmların yemekleri bir tabakla kapının altından sürülmekte ve mahkûm tabağı alıp yemeğini yemektir. *Hücrem* romanında bu durum şöyle anlatılır: Kapının alt aralığından bir tabak sürüldü. Mercimekti. Hücre deliğinden de yarım ekmek uzatıldı. Akşamdı, yiyesim yoktu. Beşinci lokmada kesildim (H. s.26).

Hücrede tek başına kalan ve işkenceye uğrayan mahkûmun diğerlerinden daha fazla güce ihtiyacı vardır. Bunun bilincinde olan hükümlü kapının altından ya da parmaklıkların arasından uzatılan yemeği beğenirse de vücut direncini korumak ve

hastalanmak için yemek zorundadır: *Çiçekler Susunca* romanında verilen satırlar, bireyin cezaevi düzenine neden uymak durumunda olduğu sorusunu da açıklar niteliktedir: “Biraz sonra plastik bir tabak içinde parmaklıkların arasından uzatılan çorbayı, titreyen elleriyle son damlasına kadar içti. Çorbayı içince üşümesi, dişlerinin birbirine vurması birazcık olsun azalmıştı” (ÇS. s.82).

Cezaevinin kendi içinde bir hayatı ve olgusu bulunmaktadır. Toplumdan suçlu bulunarak ayrılmış, cezalandırılmış kesimi temsil etmesinin yanında cezaevi ve yapısı da dış dünyadan soyutlanmıştır. Demir kapının içi ve dışı olmak üzere farklı özelliklere, düzene ve disipline sahip bir hayat yaşanmaktadır. Cezaevi böyle bir olguya sahip olması kendi kültürünü, yapısını ve dilini oluşturmasına olanak sunmuştur. Cezaevi bağlamında oluşan bu canlı yapı, dış dünyada sıradan bir şekilde geçen, sadece birinci anlamlarına bakılan kavramlar burada bir kavram olmanın dışında bir kültür ürünü olmuştur. Sadece kavramlar değil yemek yemek, yatmak, uyumak, düzen ve sosyal ilişkiler gibi fiili durumlarda cezaevi içinde bir ritüele dönüşmüştür. Oluşan bu ritüel kalıcılığı ve uygulanma şekli olarak dönemden döneme aktarılagelmıştır.

3.3. Cezaevinde Racon ve Argo Sözlüğü

Sosyal bir varlık olan insan toplum içinde yaşamakta ve yaşarken de duygu, düşünce ve isteklerini anlatmak için sözcüklere, kavramlara başvurmakta ve bu şekilde isteklerini dile getirmektedir. Kelimeler, gerçek ve sözlük anlamlarının yanı sıra kişinin bilgi birikimine, duygu ve düşüncelerine ve çağrışımlara göre birden fazla anlama gelmektedir. Kullanılan ortak kelimeler olmakla beraber bazı mekânlara ve alanlara ait özel terim anlamlı sözcükler kullanılmakta ve bu sözcükler o mekân ve alanlar için farklı manalara gelmektedir. Bu mekânlardan bir tanesi de cezaevleridir. Cezaevlerini kendine ait kavramları, dili ve jargonu bulunmaktadır. Bu kavramların mahkûmlar için özel anlamlar ifade etmekte ve cezaevini tanımlamaktadır. Mekânsal olarak değerlendirdiğimizde özgün kelimeler ve terim açısından en zengin kurumlardan bir tanesi cezaevleridir. Tarihin ve dönemin değişmesine rağmen cezaevlerinde kullanılan kelimeler hala canlılığını korumaktadır.

Cezaevlerinin bu kadar zengin ve canlı bir dile, kelime alanına sahip olması farklı etnik gruplara, kültürel özelliklere sahip bireylerin ortak bir alanı paylaşmasına bağlıdır. Mahkûmların, sürekli olarak değişmesi, her gelen yeni mahkûmun cezaevi dilini, jargonunu öğrenmesi ve kullanması cezaevi diline bir dinamizm katmaktadır.

Bu kavramları ve anlamları kısaca şu şekilde açıklayabiliriz:

Ayakbastı parası: Koğuşa yeni gelen kişilerden istenen para (Çelik, 2010:621).

Bağımsız: 12 Eylül cezaevlerinde oluşan bir “tutuklu” kategorisi. (Solgun, 2017:245).

Beraat: Yargılama sonucunda suçsuzluğa karar verilmesi.(Solgun,2017:245).

Boran: Ölüm orucuna giren direnişçi.(Çelik, 2010:621).

Cikcik: İlk defa cezaevine düşen kişi.(Çelik, 2010:621).

Çakal: Birinin yanında ayak işleri ile uğraşan tutuklu, hükümlü.(Çelik, 2010:621).

Çorbacı/zindancı: Tutuklu ve hükümlülerin cezaevi personeline taktığı isim. (Çelik, 2010:622).

Çözölmek: Bildiği örgütsel sırları ve arkadaşlarını ele vermek. Yarı çözülmek, itiraf düzeyinde çözülmek gibi alt kategorileri vardır. (Solgun,2017:245)

Dayı: Koğuş veya kısım yönetimini elinde tutan, tutumlu ve hükümlülere söz geçiren hatırı sayılır kişi.(Çelik, 2010:622).

Erkete: Tutuklu ve hükümlülerin kumar ve benzeri yasak işlerle uğraşırken personelin gözetlenmesi.(Çelik, 2010:622).

Faça bozmak: Bir kişinin yüzünü kesici aletle çizmek, yaralamak.(Çelik, 2010:621).

Gardiyan: İnfaz koruma memuru. Cezaevinde yalnızca mahkûmlardan sorumlu olan görevli.(Solgun,2017:245)

Gergedan: Tutuklu ve hükümlülerin infaz koruma memurlarına taktığı isim.(Çelik, 2010:622).

Havalandırma: Mahpus koğuşlarının önündeki, hava almak için yapılmış alan.(Solgun,2017:245)

Hemşo: Aralarında hemşerilik bağı olan hükümlülerin birbirine hitabı.(Çelik, 2010:622).

Hücre: Cezalandırmak amacıyla tutuklu ve hükümlülerin geçici bir süre ile tecrit edildiği yer. (Solgun,2017:245)

Kaşar: Yıllanmış, iyi veya kötüyü önceden fark eden, kurnaz mahkûm.(Çelik, 2010:622).

Koğuş: Cezaevlerinde tutuklu ve hükümlülerin yaşam alanlarının adı. (Solgun,2017: 246)

Kodes: Hücre, ıslah odası.(Çelik, 2010:623).

Kolpa yapmak: Sözle veya ima yoluyla karşısındakine gözdağı vermek.(Çelik, 2010:623).

Mazgal: Hücre ya da koğuş kapıları üzerindeki küçük, mandalla dışarıdan açılıp kapatılan gözetleme yeri. .(Solgun,2017:246)

Ot:Esrar.(Çelik, 2010:623).

Operasyon: Özellikle darbe dönemlerinde şu veya bu nedenle ya da herhangi bir neden de olmaksızın tutuklulara yönelik gerçekleştirilen işkence amaçlı saldırıların adı.(Solgun,2017: 246)

Ranza: Tahta veya genellikle demirden mahpus yatağı.(Solgun,2017: 247)

Racon /rajon: Cezaevindeki yaşam kurallarının toplamına denir. Adil mahkûmların ürettiği bir kavramdır. .(Solgun,2017: 246)

Rajon kesmek: Tutuklu ve hükümlülerden para toplama, tehdit etmek gibi her türlü çıkar ilişkisine girmek. (Çelik, 2010:623).

Sakal almak: Tutuklu ve hükümlülerden zorla haksız kazanç temin etmek.(Çelik, 2010:623).

Siyasi: Devlete karşı işlenen suçlardan yargılanan kişilere verilen isim.(Solgun,2017: 247)

Tahliye: Dava devam ederken yargılama tutuksuz olarak devam etmek üzere serbest bırakılmak. (Solgun,2017: 247)

Toprak: Hemşeri. Aynı yöreden olan tutuklu ve hükümlülerin birbirlerine hitabı. (Çelik, 2010:624).

Volta atmak: Belli bir bölgede, belli bir hızda, serbest bir şekilde ileri geri yürümek.(Çelik, 2010:624).

Yolunu bulmak: Avanta almak.(Çelik, 2010:624).

Zarf atma: Bilgi almak için sanki biliyormuş gibi konuşmak.(Çelik, 2010:624).

Zula: Yasak olan maddelerin gizlendiği yer.(Çelik, 2010:624).

Zula patlaması: Yasak olan maddelerin gizlendiği yerin ortaya çıkarılması.(Çelik, 2010:624).

3.4. Cezalar ve Ritüelleri

3.4.1. Sürülme

Sürgünü, Şemsettin Sami, “kovmak, def etmek ve tard etmek” (Ş. Sami, 2009: 743) olarak tanımlamaktadır. Arapça kökenli bu sözcük, Osmanlı Türkçesi Sözlüğünde “sürülmüş, kovulmuş, menfi (kimse)” (Parlatır, 2012:1543) olarak tanımlamaktadır. Türkçe Sözlükte ise sürgün “oturduğu, bulunduğu yerden, ülkeden ceza olarak başka bir yere veya ülkeye göndermek, nefyetmek” (TDK, 2011:2185) olarak tanımlanan bu sözcük kendi içinde derin manalar taşımaktadır. Toplum için sürgün sadece bir yerden başka bir yere gitmesi değildir. İnsanın yalnızlaşması, karşılıksız bir sevdaya tutulması, âşık olması da sürgün olarak tanımlanmaktadır. Ceza sistemi ve mahkûm bağlamında değerlendirdiğimizde yoksun bırakan ve bireyin uyum gücünü yok eden bir durum olarak ifade edilebilir.

Sürgün cezası başlı başına bir ceza sistemi olarak insanlığın tarihi kadar eski ve düzeni korumak düşüncesiyle başlatılmış bir cezadır. Cezaevi bağlamında ele

aldığımızda ise cezaevine atılan mahkûmun düzeni bozması, cezaevi yönetimine karşı gelmesi, olaya ya da olaylara karışıp, kargaşa yaratması sonucu ona sormaksızın daha disiplinli başka bir cezaevine gönderilmesi anlamına gelmektedir. Düzeni bozan mahkûmlara uygulanması bakımından cezaevi konulu roman ve hikâyelerde sürgün cezasına değinilmektedir.

Cezaevlerinde bazı mahkûmlar sürekli düzeni bozma, olay çıkarma, cezaevi düzenini bozmakta ve kargaşa yaratmaktır. Bu kişiler genellikle dayak, hücre cezası gibi cezaevi içinde uygulanan hücre cezasına çarptırılmaktadırlar. Fakat hala uslanmayan ya da kontrol altına alınmadıklarını düşündüklerinde cezaevi yönetimi farklı uygulamalar ortaya koymaktadır. Düzeni bozan bir mahkûm grubunun başka cezaevine sürgün edilişleri *Tatar Ramazan* içerisinde şu sözlerle anlatılmaktadır:

“Sonra günlerce bu sürgün meselesi konuşuldu. Boşuna çene yormuş da sayılmazlardı bir bakıma. Zira aradan bir ay geçmeden Müdür beyin asayiş için muzır gördükleri sürgünü boyladı. Habil, Ebazer Afyon, bazıları da Eskişehir’e gönderildi. Arabacı Ali’ye gelince kafilesi epeyce kalabalık. Onlar Eskişehir’de trenden inip, İstanbul doğrultusundaki trene bindirdiler. Şimdi İstanbul yolundalar. Hangi mahpushaneye götürdükleri belli değil” (TR. s.163-164).

Bazen mahkûm, sadece düzeni bozduğu için değil diğer mahkûmlar tarafından tehdit unsuru olarak görülmesi ve hayatının tehlike altında olduğu düşüncesine istinaden tedbir amaçlı başka bir cezaevine sürgün gönderilmektedir. “Üç hükümlü pranga cezasına çarptırıldı. Duran cezasını bitirince yine genel koğuşa taşındı. Ama her koğuştaki 3-4 sefer dayak yedi. Artık adamakıllı sinmiş, kedi yavrusuna benzemişti. Günün birinde oradaki hükümlüler tarafından yüzde yüz öldürüleceği anlaşıldığı için Sinop mapusanesine sürgün edildi” (MÇ. s.375).

Sürgün sadece kavgaya karıştığı ya da düzeni bozduğu için değil, diğer mahkûmlara ideolojik fikir aşıladığı için de gerçekleşmektedir. ‘İdamlıklar’ hikâyesinde

yirmi dört yıl hüküm giymiş idam mahkûmu Resneli Yaver Bey'in düşünceleri ile mahkûmları zehirlediği kanısından hareketle sürgün edilişi şu sözlerle anlatılmaktadır:

“Onu bu çıkışında dinleyen olmamış, kanun ağır bir silindir gibi yürüyüp hükmünü icra ettirmişti. Ne var ki yersiz çıkışı yüzünden Yaver Bey için mahpushaneler arası uzun bir sürgün hayatı başlamıştı. Ağzı laf yaptığı için olduğu yerde istenmiyordu artık... Ankara'ya hakkında yazı yazıldı. Aradan çok geçmedi sürgün emri alındı” (İ.s.229).

Bazı mahkûmlar cezaevi müdürü ile ters düştikleri, onun otoritesini sarstıkları ve de müdürün keyfî hareketlerinden dolayı sürgüne gönderilmektedirler: “Zeynep de gidiyor. Nuran'la Sevim de gidiyorlar. Müdür onları sürgün etti” (UV. s.100).

3.4.2. Hücre ve Tecrit Cezası

“Tutukluların veya hükümlülerin yalnız olarak kapatıldıkları küçük oda” (TDK, 2011:1118) anlamına gelen hücre ile “mahkûmu cezasını tek başına tek başına çekmesi için diğer hükümlülerden ayırma” (TDK, 2011:2295) anlamına gelen tecrit, cezaevlerinde mahkûmlara dair ceza uygulaması olarak görülmektedir. Kurallara uymayan, düzeni bozan mahkûmların yanı sıra kavga ve hırsızlık gibi başka olaylara karışan mahkûmlar belli bir süreliğine tek kişilik olan bu hücrelerle cezalandırılmaktadır.

Davranışlarından dolayı hücre cezası alan mahkûmların dışında idam hükümlüleri asılmadan önce hücrelere alınmakta ve buradan ipe götürülmektedir. Bu küçük ve tek kişilik odalara atılan mahkûmların, imkânları da daha kısıtlıdır. Hücreye atılan mahkûmların havalandırmaya ve görüşe çıkmaları yasaktır. Hücre cezası olan ya da hücrede kalan mahkûmların yemekleri belirli saatlerde kapının altından hücreye sürülmektedir. Mahkûm bütün uygulamalarını tek başına bu küçük odada gerçekleştirmektedir. Bir uygulama olarak görülen Hücre ve tecrit cezasına dair roman ve hikâyelerde şu örnekler tespit edilmiştir:

Hücreye kapatılan mahkûmun aldığı ceza yetmezmiş gibi birde orada kısıtlamalar uygulanmaktadır. *Gülünün Solduğu Akşam* romanında duvarda yazılı olan hücre kuralları şu sözlerle ifade edilmiştir: “Tam on yedi gün kaldım o hücrede, o beton, çırılçıplak hücrede. On yedi gün sonra Sansaryan Han’dan alınıp Harbiye’ye götürüldüm. Atıldığım hücrenin duvarında şunlar yazılıydı: ‘Gazete okumak, kendi kendine konuşmak, ıslık çalmak, şarkı söylemek yasak. Uymayınca nöbetçilere ‘vur’ emri verilmiştir” (GSA. s.215).

Suçlu romanında kavgaya karışan Cevdet’e bu kavga sonucunda cezaevi yönetimi tarafından bir haftalık hücre cezası verilmiş ve tek başına burada ıslah edilmiştir: “Nitekim bütün ısrarlar boşa gitmiş, susmuş, sonunda. ‘Sinirime dokunuyordu kaç vakittir, dövdüm!’ deyip suçu üstüne almıştı. Cezaevi idaresi karanlık tecride atılmasına karar vermişti. Bir hafta, tek somunla burada kalacaktı. Disiplin cezası!” (S. s.221).

Mahkûmların cezaevine girmesine sebep olan suçlar aynı şekilde cezaevinde de geçerlidir. Orada tekrar aynı fiili hareketi gösteren ya da farklı suça karışan mahkûm, bazen cezaevi yönetimi tarafından hücre cezasına çarptırılmakta bazen de yeniden yargılanıp cezası arttırılmaktadır. Cezaevinde hırsızlık yapması sonucu bir mahkûmun cezalandırılışı şu şekilde ifade edilmiştir: “Yarım saat sonra Sadık döndü. Hilmi’nin Ceza Münferidine kapatıldığını haber verdi. Hırsızlığa kalkışmadan ötürü 15 gün hücre hapsi cezasına çarptırılmıştı” (MÇ. s.242).

Mahkûm istemeyerek de olsa olumsuz bir hareket gerçekleştirmiş ve arkadaşlarına zarar vermişse cezalandırılmaktadır: “Simitçi Emin’e on beş gün hücre cezası verildi. Tuğlanın elinden kazaen düştüğünü ispat edememişti kendisine” (TR. s.209).

Bazen farklı siyasi ideolojiye sahip mahkûmların arasında fikir tartışmasından dolayı çıkan kavgalar farklı cezalarla sonuçlanmaktadır: “Yakup’la ve Savaş’la birlikte

C-2' de kalırlarken bir defasında hepsi birden hücreyi boylamışlardı. Bir akşam içtimasından sonra, İstiklal Marşı'nı alçak sesle söyleme meselesi yüzünden, kendi aralarında 'Raşitler' ya da 'Geyikler' diye andıkları ülkücülerle topluca ettikleri bir kavgadan sonra, bütün koğuş hücre cezasına çarptırılmıştı" (GA. s.188).

Hücre cezaevi yönetimin uyguladığı bir ceza sistemi olmasının yanında mahkeme tarafından da mahkûmlar, hücre cezasına çarptırılmaktadır: "Benim girdiğim yer, 17 No'lu hücredir, içerisi hafifçe aydınlıktır. Ne yana bakarsam bakayım, normal insan görünümünün çok ötesine geçmiş balık istifi insanlar" (KBD. s.27).

Linç romanında da idam mahkûmu olan Arap, idam edilmeden önce koğuşundan alınarak hücreye konulmuştur: "Savcı önüne bakarak yürüdü gitti. İdamlıkların, inzibati ceza işleyenlerin yattığı taş hücrelerden birine koymuşlardı Arabı. Esaslı birkaç sopa ve boş testi yemişti orasına burasına" (L. s.150).

Yılmaz Güney *Selimiye Üçlemesi*'nin ilk kitabında hücreye atılışını şu sözlerle anlatmaktadır: "Bir hücre kapısı önünde durduk. Gıcırtyla açıldı kapı. Yaşanmamışlık kokan, küflü, serin bir hava çarptı yüzüme. Kelepçelerimi çözdüler ve kapı üzerime kapandı. Kilitlendi... Yalnızdım" (H. s.15).

Çiçekler Susunca içerisinde kahraman Mazlum'un daha cezaevine gelmeden dosyasının yönetimin eline ulaştığı görülür. Dosyasında tehlikeli anarşist yazar Mazlum, cezaevi görevlileri tarafından dövülüp hücreye kapatılışı ve burada da sürekli dayak yiyişi şu şekilde anlatılmaktadır: "Tam on beş gün hücrede tutuldu Mazlum. On beş gün boyunca bir iki dilim kuru ekmek, pis bir çorbanın yanı sıra her gün dayak vardı"(ÇS. s.132).

SONUÇ

Ceza, 'suç' kavramına bağlı olarak insanlığın yaratılışından itibaren var olan bir kavramdır. Zamana ve hayatın içindeki değişimlere bağlı olarak suç çeşitleri artmıştır. Fakat cezalar suçlara göre artan bir durum değildir. Ceza hep var olmakla birlikte toplumun yapısını, dini görüşünü ve kültürel özelliklerini göz önünde bulundurarak değişen ve gelişen bir olgudur. Toplumun en küçük birimi olan aileden çıkıp aşiret, kabile ve ulus oluşuna bağlı olarak cezalarda değişim, çeşitlilik görülmüş ve buna bağlı olarak ceza anlayışı da değiştirmiştir. Suçun karşılığı olarak verilen cezanın da çok eskiden beri olmasının yanı sıra o zamanlarda bugünü ceza sisteminden bahsetmek mümkün değildir.

O günden bu güne suçluya yaptırım uygulayan kaynak da değişmiştir. Modern zamanlara kadar suç karşısında uygulanacak cezayı genel manada gelenek ve din belirlemiştir. Bunların yanında toplumun yaşayış biçimi, adetleri, ekonomik yapısı, coğrafi özellikleri ve imkânları da cezayı belirleyen unsurlardan olmuştur. Toplumda cezayı ortaya çıkaran kavramlardan biri olan sınıfsal farklılıklar, bölünmeler ve eğitim düzeyleri aynı zamanda çeşitli suçların ve suçluların da ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu bölünmeler ne yazık ki ülkemizde çok karşılaşılan bir durum olmuştur.

Suç ve cezaya coğrafyamızda ve ülkemizdeki bakış açısını ortaya koymak adına günümüzden çok daha geriye gitmemiz gerekmektedir. Osmanlı döneminde de farklı etnik grupların, statü olarak farklılıkların olmasından dolayı ceza anlayışı da farklılık göstermiştir. O dönemde ceza üzerinde dinin de büyük etkisi olmuştur. Osmanlı Devletinde şeri ve örfi hukuk sistemi olmak üzere iki farklı hukuk anlayışının bulunması dinin cezalandırma üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Osmanlı Devleti, on dokuzuncu yüzyılda Batılılaşma düşüncesinin ortaya çıkmasına kadar toplumsal düzeni bu iki hukuk sistemine göre sağlamış ve suçluyu hak ettiği mahkemede yargılatmıştır. Osmanlı, Batılılaşma sürecinin başlaması ile hukuk sistemini kültürel özelliklere ve yaşam normlarına bağlı kalarak yenileme çabasına girişmiştir. Her ne kadar Batılılaşma sürecinin başlaması ile birlikte toplumsal ve hukuk alanında değişimler, yenilikler

yaşansa da bugünkü anlamdaki cezaevi sisteminden söz etmek mümkün değildir. O dönemde ceza olarak genellikle suça bağlı olarak sürgün, teşhir etme, işkence ve bedensel cezalar uygulanmıştır. Hapis cezasının uygulanmaya başlaması ile birlikte de sıradan, yaygın suçlar için yine bu eski cezalar verilmiştir. Hapis cezası, devlet suçlularına, yolsuzluk yapan memurlara ve benzeri suçlar işleyen kişilere uygulanmıştır. Bu ceza sistemi uygulama olarak görülse de mahkumların konacağı cezaevi olarak nitelendirilen spesifik bir mekân yoktur. Bu yüzden cezaevi olarak kale burçları ve zindanlar kullanılmıştır. Bu süreç bir süre devam etmiştir. 1831 yılında zindanlar kaldırılmış ve İstanbul'da, Sultanahmet'te Mehterhane olarak anılan İbrahim Paşa Sarayı'nın bir kısmında Hapishane-i Umumi kurulmuş ve mahkûmlar buraya kapatılmıştır. Bu yapı Osmanlıda cezaevi olarak ayrılan ilk mekândır. Bu yapıların kurulması ile beraber eksiklerinin giderilmesi, olumsuz şartların iyileştirilmesi için bazı hükümler ortaya konmuştur ve bu hükümler ilk olarak 1856 tarihli Islahat Fermanı'nda yayınlanmış ve cezaevi şartlarının iyileştirilmesi için girişimde bulunulmuştur.

Cumhuriyetin kurulması ve modern dönemin başlaması ve ülkede yeniliklerin cereyan etmesine bağlı olarak Batılı hukuk sistemi bu sürecin içine dahil edilmeye çalışılmıştır. Her alanda yapılan yeniliklere ve hukuk sisteminin de Batı ekseninde oluşturulmasına bağlı olarak ülke genelinde donanımlı ve çağa uygun cezaevleri inşa edilmeye başlamıştır. Bu süreçten sonra Osmanlı Devleti'ndeki gibi belirli suçlular değil, bütün suçlular yargıladıktan sonra inşa edilen bu cezaevlerine kapatılmıştır.

Değişen ve gelişen dinamik toplum yapısı içinde güçler dengesi de değişmiş ve farklı otoriteler cereyan etmiştir. Toplumsal yaşamın ve devletin ortaya çıkardığı bu otoriteler insanların bazı davranışlarını, eylemlerini suç saymış ve onları yargılamıştır. Siyasal, dinsel ve kurumsal güçler tarafından yargılanan bu insanlar cezaevlerine atılmıştır. Farklı meşrepten insanların aynı mekâna kapatılması orada farklı bir toplumun oluşmasına meydan vermiştir. Suçlu, kavramı etrafına burada toplanan bu insanlar zaman içinde kendi kurallarını, yapılarını ve kültürlerini oluşturmuştur. Cezaevinde oluşan bu kültür zaman içinde orayı daha özel ve ayrı bir mekân statüsüne sokmuştur. Bir yapının bu kadar dinamikleşip, kültürel bir birikim oluşturması ve oluşan bu kültürleri, davranışları ritüele dönüştürmesi cezaevinin, merak edilen bir

mekân haline gelmesine ve özünü kaybetmeden kuşaktan kuşağa aktarılmasına zemin hazırlamıştır.

Cezaevinin kendi içinde bir kültürünün, yapısının oluşmasında ve kendini dışarıdan soyutlamasında var olduğu toplumun etkisi de büyüktür. Toplum içinde yaşanan siyasi ve sosyal olaylar sonucu farklı sınıflara ait bireylerin cezaevine atılması kültürel çeşitliliğin oluşmasına olanak sağlamıştır. Bakıldığı zaman cezaevi kültürü de topluma bağlı olarak meydana gelmektedir. Özellikle ülkemizin 1950 – 1980 arası dönemde yaşadığı süreç bu kültürün oluşmasını tetiklemiştir. Hem ülkenin Batılaşması hem de Batılı düşüncelerin, siyasi fikirlerin toplum içinde yaygınlık kazanması bazı çatışmaları ortaya çıkarmıştır. Çıkan bu çatışmalar, fikir ayrılıkları sonucu ülke kendi içinde farklı sınıflar altında bölünmüştür. Sağcı - solcu, devrimci - ülkücü, gelenekçi – yenilikçi gibi farklı sınıflarla ortaya çıkan, Marksizm ve Sosyalizm gibi ideolojilere hizmet eden gruplar arasında çıkan çatışmalar bazı insanların tutuklanarak cezaevine atılmasına ve cezaevinde siyasi suçlu kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Cezaevinde bu kavramın çıkmasına sadece bu düşünceler değil, yaşanan 1960, 1971, 1980 darbeler sürecinin de büyük etkisi olmuştur. Bu süreçte ülke içinde büyük kavgalar ortaya çıkmış ve gazeteci, siyasetçi, asker, yazar, şair gibi birçok üst kesim insan suçlu bulunarak yargılanmış ve cezaevlerine atılmıştır. Bu süreç cezaevlerinin kendi içinde bölünmesine de sebebiyet vermiştir. Siyasi ve ideolojik suçluların çoğalmasına bağlı olarak cezaevleri kendi içinde farklı bir yapılanmaya gitmiştir. Cezaevleri sivil ve siyasi olarak ayrılmış, siyasi suçlular ile diğer suçlular farklı koşullara kapatılmıştır. İkiye ayrılan cezaevlerinde ortak ritüellerin oluşmasının yanı sıra farklı ve o gruba has ritüeller de doğmuştur. Siyasi koşullarının oluşturulması ve siyasi mahkûmların çoğalıp, kendi içlerinde örgütlenmelerine bağlı olarak açlık ‘grevi, ölüm orucu ve çözülme’ gibi siyasi söylemler ortaya çıkmış ve cezaevi bağlamında ritüelleşmiştir.

Siyasi, ideoloji, dinsel ve diğer suçlardan hüküm giyen mahkûmların arasında yazar, şair ve gazeteciler de bulunmuştur. Edebiyatımıza ve yazarlarımızın bibliyografyalarına baktığımızda özellikle 1950 sonrası Toplumsal gerçekçilik döneminde Kemal Tahir, Hüseyin Nihal Atsız, Kerim Korcan, Çetin Altan ve Sevgi Soysal gibi daha birçok yazar ve şairimiz hayatlarının bir döneminde cezaevine

düşmüşlerdir. Bu kişiler ve bunlar dışındaki birçok yazar cezaevine farklı bir gözle bakmış ve orayı her bakımdan yorumlamaya çalışmıştır. Bu açıdan bakıldığında cezaevinin yazarlar üzerinde bıraktığı izlemin ve bunun edebi eserlere topluma aktarılışını göz önüne aldığımızda edebiyat ve cezaevi ilişkisini incelemek zaruri bir hale gelmektedir. Yazar - cezaevi ilişkisini araştırmak edebiyatımıza büyük katkı sunmasının yanı sıra siyasal kültüre ve sosyolojik birikime de büyük katkı sağlamaktadır. Bu açıdan bakıldığı cezaevi, sosyal hayatın birer yansıması durumundadır.

Cezaevlerine toplum perspektifinden bakıldığı zaman olumsuz izlenimler, kötü anılar ve ürkütücü bakışlar ortaya çıkmaktadır. Fakat cezaevini birer işkence yeri olarak görmeyip edebi bir bakış açısı ile bakıldığında gerçek bir kaynak olduğu görülmektedir. Zindan, mahpus, kodes ve cezaevi gibi kavramlar roman ve hikâyelerimizde bazen ibret mekânı bazen de merhamet ve acıma duygusunu harekete geçiren bir yer olarak hep var olmuştur. Bazen sadece mekân olarak geçen bu yer bazen de olay örgüsünün merkezini oluşturmuştur. 1950 sonrası yazılan roman ve hikâyelerimizde dönemin içinde bulunduğu siyasal ve sosyolojik yapıya da bağlı olarak cezaevi edebi eserlerde bir ivme kazanmıştır. Bu süreçte cezaevinde hareketli bir hayatın yaşanması ve birçok okumuş kişinin cezaevine kapatılması buranın göz önüne çıkmasına neden olmuştur. Cezaevini konu alan ya da olay örgüsü orada geçen tüm roman ve hikâyeler oradaki hayatı tüm gerçekçiliği ile tarafsız olarak yansıtmaktadır. Özellikle ‘yaşadıklarını ve gördüklerini’ yazmak düşüncesi ile hareket eden yazarlar buradaki hayatı, ritüelleri farklı bir gözle yorumlamıştır. Otobiyografik özellik taşıyan eserler cezaevini ve mahkûmların yaşadıklarını tüm yönleri ile ele alıp yoğurmakta ve edebi bir ürün ortaya koymaktadır. Bu sürecin getirisi sonucunda cezaevinin eserlerimize bu kadar girmesi edebiyatımızda önemli bir boşluğu doldurmuştur. Yazılan tüm roman, hikâye ve şiirler edebiyatımızın cezaevi envanterini oluşturmuştur. Bir mekân üzerinden bu kadar eserin verilmesi gelecek kuşak için de bir konu yelpazesi oluşturmuş ve bu alanın zenginleştirilip edebiyatımıza katkısının devam etmesi açısından çığır açmıştır.

1950 - 1980 arası Toplumsal gerçekçi döneme ait incelediğimiz yirmi altı roman ve yedi hikâyenin birçoğu hayatının bir dönemini cezaevinde geçirmiş yazar ve

gazetecilerden oluşmaktadır. Bu eserleri orayı tecrübe edenlerin anlatmış olmasından dolayı cezaevi hayatı ve uygulamaları daha inandırıcı ve gerçekçi bir şekilde yansımıştır. Bu romanlar ve hikâyeler cezaevinin sadece genel yapısını değil buradaki suç türlerini, suç ve ceza uygulamalarını, sosyal ve mekânsal yapısını, dış dünyadan soyutlanmış olan mahkûmun ruhsal çözümlemesini, yaşadığı bunalımları, iç hesaplaşmaları ve de mahkûmlar arasında arasındaki ilişkiden doğan ritüelleri ortaya koymaktadır. Cezaevlerinde çocuk, kadın, yaşlı, genç, yetişkin birey gibi her sınıftan ve meşrepten mahkûm bulunmaktadır. Bu kadar farklı bir yapının bir arada bulunması ve etkileşime geçmeleri cezaevi ritüellerini ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca farklı kategorilerden insanların bir arada bulunuyor olması yazarlara bütüncül bir gözlem yapma şansını sunmaktadır. Gözlemlerini sentezleyen yazar cezaevinin yönetim anlayışını, idari yapısını ve işleyişini de göz önünde bulundurarak eserini kolektif ve gerçekçi bir bağlamda ortaya koymaktadır.

Hepsi suçlu olarak nitelendirilen fakat hiçbiri kendisi suçlu olarak görmeyip kendilerinin masum, kanunların adaletsiz olduğunu düşünen bu mahkûmların hepsi farklı suçlardan buraya düşmüş, farklı etmenler onları suç işlemeye itmiştir. Siyasi suç işleyen, cinayet işleyen, tecavüz edenler, hırsızlık yapanlar, dolandırıcılık yapan, iftiraya uğrayan, yolsuzluğa karışan kişilerden oluşan cezaevi tipolojisi eserlere de aynı şekilde yansıtılmaktadır. Mahkûmlar arasında arkadaşının suçuna göre bir davranış şekli bulunmaktadır. Siyasi suçlu ile tecavüzden giren mahkûm aynı kefeye konulmamakta değer ve bakış olarak farklılıklar görülmektedir. Aralarındaki bu sosyal etkileşim aynı şekilde eserlere de yansımaktadır.

Cezaevi çok geniş bir yapı olduğu için oradaki hayatı, mahkûmlar arası uygulamaları, yönetim zincirini ve zamanla bir ritüele dönüşen dil özelliklerini ve uygulamaları daha spesifik bir şekilde ortaya koymak için parça parça incelemek daha olasıdır. Bu eserleri cezaevi bağlamında incelerken dönemim özellikleri göz ardı etmek bizi büyük bir yanılgıya düşürür. Çünkü bu çalışmanın temel alındığı tarihlerde göz önüne bulundurulduğunda bu eserler tam manada ülkenin içinde bulunduğu sosyal ve siyasal ortamı ve bu ortam çerçevesinde cezaevinin bütüncül yapısını ortaya koymakta, cezaevi kapılarını ardına kadar sosyal hayata açmaktadır. Bu da bize edebiyatın var

olduğu toplumdan bağımsız bir şekilde hareket etmediğini, edebi eserlerin toplumdan beslendiğini göstermektedir.

Eserleri mahkûm tipolojisi bağlamında ele aldığımızda döneme de bağlı olarak en çok karşımıza siyasi suçlular çıkmaktadır. Bu kişiler cezaevinde ayrı tutulmakta ve bunlara farklı bir muamele yapılmaktadır. Çoğu zaman tek başına hücreye kapatılan bu hükümlüler sorgu ve işkenceye çok sık maruz kalmaktadır. Bazı cezaevi yönetimleri onların ülkede karışıklığa yol açtığını ve düzeni bozduklarını düşünerek çok sert davranmaktadır. Siyasi mahkûmlara, diğer mahkûmlara nazaran daha disiplinli bir tavır sergilenmektedir. Onların kitap ve gazete okumaları yasaktır. Okumalarına izin verildiği takdirde de kitaplar idare tarafından incelenmekte ve uygun görülmesi halinde verilmektedir. Ayrıca diğer mahkûmlara ideolojilerini ve düşüncelerini aşlamalarının önüne geçmek adına onları farklı koşu koymaktadırlar.

Siyasi suçlulardan sonra eserlerde en fazla geçen mahkûm tipi cinayet suçlularıdır. Bu suça karışan kimseler genellikle yoksul, cahil ve zaafı ile hareket eden kimselerdir. Bunda Anadolu'nun bulunduğu durum, yönetim içindeki bozukluklar ve vatandaşın üzerinde baskı kurup onları zorla çalıştıran ve kazançlarına el koyan ağalık düzeninin büyük etkisi vardır. Cinayetin bir başka sebebi ise suçlunun, adalet sistemine güvensizlik duyması ve de kendi iç mahkemesiyle hareket etmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Namus ve gurur meselesi de özellikle cahil insanlar açısından cinayet işleme sebebi olarak görülmektedir.

Bunlar dışında hırsızlık, yolsuzluk, tecavüz gibi suçlardan hüküm giyen mahkûmlar da vardır. Cezaevindeki bu suçlu tipolojisi edebi eserlerde gerçekçi bir dille yansıtılmaktadır. Bu ve bunlar gibi suçlar bazen mahkûmların hayatı ile sonuçlanmaktadır. 2004 yılına kadar ceza sistemimiz içinde kullanılan idam, özellikle siyasi mahkûmlar üzerinde büyük etki bırakmıştır. Bu süreçte birçok devrimci, siyasi suçlu idam edilmiştir. Kendi içinde bir işleyişi olan idam, siyasi konuların işlendiği eserlerde çok sık tekrarlanan ve o anki olumsuz havayı yansıtan bir özellikte değerlendirilmektedir. Bu kavramların bu kadar açık ve canlı bir şekilde verilmesi

yazarların bu eserleri yaşanmış bir bakış açısı ile nasıl başarılı bir şekilde ortaya koyduklarını göstermektedir.

Yazarlar cezaevindeki hayatı ele alırken orayı bulunduğu yapı ve yönetim hiyerarşisinden soyutlamamaktadır. Eserlerde cezaevinin yönetim kadrosu, yönetim anlayışı, cezaevindeki mekânsal yapılanmayı, o mekânların işlevini ve mahkûmlar açısından ifade ettiği önem ortaya konmaktadır. Savcıdan başlayarak gardiyana kadar giden cezaevi yönetimi bir statü çerçevesinde görev dağılımı ile idare edilmektedir. Her görevli kendine göre bir tutum takınmaktadır. Bazı görevliler mahkûmlara çok uysal davransalar da çoğunlukla kötü bir davranış sergilemekte ve mahkûmları ezmektedirler. Bu yüzden görevliler eserlerde çoğunlukla olumsuz yönleri ile işlenmektedir.

Her meşrepten insanın bulunması cezaevlerinde kültürel bir zenginlik ve etkileşim de oluşturmaktadır. Bu etkileşimler ve cezaevinin zaman içine getirdiği davranış kalıplarına bağlı olarak bazı uygulamalar ve bunların uygulanış şekli ortaya çıkmaktadır. Bu uygulamalar cezaevi dilinde içerdiği manaya ve davranış kalıbına bağlı olarak ritüel özelliği kazanmış birçok kavram ve uygulama bulunmaktadır. Bazen sadece davranışlar değil mekânlarda bu özelliği kazanmıştır. Cezaevi, yapısı, yönetimi, mekânları ve uygulamaları etrafında canlı bir yapı olarak ele alınmıştır. Sosyal hayatta da kullanılan kavramları ritüele dönüştüren unsur bu davranışın fiile dökülüş şekli ve barındırdığı anlamdır. Cezaevi hayatını tam manasıyla anlamak için bu davranış kalıplarını, uygulanış şekillerini ve mahkûmlar için nasıl bir öneme sahip olduğunu anlamak gerekmektedir. Bu yüzden bu eserleri ya da kavramları okuyup geçmek yerine cezaevi bağlamında yorumlamak gerekmektedir. Zaman değişmiş, mahkûmlar değişmiş fakat bir ritüele dönüşmüş olan davranış kalıpları cezaevlerinde hala yaşamakta ve cezaevi konulu yazılan her eserde kendine yer bulmaktadır. Koğuş ağası, volta, af, mektup, müzik, sigara gibi kavramlar uygulanışları bakımından ritüel özelliği kazanmış ve eserlerde işlenmiş davranışlardan en çok öne çıkanlardır. Bu kavramları ritüele dönüştüren anlamları değil, uygulanış şekli ve mahkûmlar tarafından ifade etti manadır. Bu kavramları sadece mahkûm değil, mahkûm – cezaevi -toplum bağlamında değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü bu ritüeller bu üç bağlamın arasında geçen etkileşim ve problemler sonucunda ortaya çıkmaktadır.

Cezaevindeki yapılaşmayı, kültürleşmeyi mekân bağlamında değerlendirip nasıl ritüele dönüştüğünü, bilimsel kuram etrafında ortaya koymak gerekmektedir. Kapsamlı bir metin çözümlemesini yaparak tespit edilen davranışların arka planlarını, psikolojik yapısını ve bu davranışları, kavramları var eden sosyolojik ortamın iyi anlaşılması için analitik bir inceleme gerekmektedir. Çalışmamız, bu çözümler doğrultusunda mahkumların dil, beden ve davranış kalıplarının bireysel ve kolektif bellekte anlam ifade eden ritüellerin tespiti ile bir kültürel envanter oluşturmaya çalışmıştır.

Bu çözümlerinin, incelemelerin yapılmasındaki amaç ise cezaevlerinin mahkûmlara ait özel bir alan olduğundan, sıkı bir denetime tabi tutulduğundan ve giriş çıkışların özel bir izne bağlı olmasından dolayı mahkûm olarak girmeyen birisinin cezaevini anlaması mümkün değildir. Ele anılan roman ve hikâyelerin yazarlarından bazılarının bir dönem cezaevinde yatmış olması, bazılarının ise edebi eserlerden ve edindiği izlenimlerden hareketle cezaevi konulu eserler kaleme almış olması bu mekânın tanıtılması ve anlaşılması açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu yüzden bu çalışma kendi içinde mahkûm tipleri ve davranış kültürü geliştiren cezaevinin Türk kültürüne tanıtılması ve cezaevi envanterinin oluşturulmasına olanak sunması açısından önemli bir yere sahiptir. Ayrıca çalışma roman ve hikâye olmak üzere iki farklı türde ele alınan ortak bir konunun farklı bir perspektiften incelenerek bütüncül bir şekilde ortaya konması ve iki türü bir konu etrafından aynı potada buluşturmasından dolayı da önemlidir.

Kısaca özetlemek gerekirse suç ve ceza toplumlarda hep var olmuştur. Tüm bu davranışlar, mekânlar ve eserler de bu iki kavram etrafında cereyan etmiştir. Bazı dönemlerde toplumsal sorunlara, değişimlere ve gelişimlere de bağlı olarak bu davranışlar fazlaca görülmüştür. Davranışların zaman ve mekân içinde bir ritüele dönüşmesi, kültürel birikim oluşturması bugün bu çalışmanın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu davranışların tanıtılmasında, aktarılmasında ve toplum bağlamında yorumlanmasında edebi eserler büyük önem taşımaktadır. Bu da edebiyatın toplumdaki rolünü ve önemi bir kez daha ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Akınhay, Osman. (2004). *Gün Ağarmasa*, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Akpınar, Soner. (2014). ‘Toplum- Sanat ve İdeoloji Üçgeninde Toplumsal Gerçekçiliğin Edebiyat ve Siyaset İlişkisine Yaklaşımı’, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:7, S:30: 8-26.
- Aksu, Şener. (2010). ‘Otorite –Yaşamaları İlişkisinde Cezaevinin Yeri’,*Cezaevi Kitabı*,(ed.) Gürsoy Naskali, Oytum Altun, Emine, Hilal, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Altan, Çetin. (2015). *Büyük Gözaltı*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Assmann, Jan. (2001). *Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik, Kültürel Bellek*, (çev. Ayşe Tekin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Atsız, H. Nihal. (2015). *Ruh Adam*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Ayalı, Şaziye. (2012). *Hapishane Romanları(1950 -1980)*,(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Bahar, Halil İbrahim.(2010). ‘Cezaeviler, Sorunlar Ve Çözüm Arayışları’ *Cezaevi Kitabı*,(ed.) Gürsoy Naskali, Oytum Altun, Emine, Hilal, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Baytimur, Suha Oğuz. (2011). *Osmanlı devletinde Hapis ve Sürgün Cezaları (1791 – 1808)*,(Basılmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Billurcu, Abdülkadir. (1957). F-13-101 *Cinnet Koşuşu*, Oymak Yayınları, İstanbul.
- Cohen, Anthony P. (1999). *Topluluğun Simgesel Kuruluşu*, (çev. Mehmet Küçük), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Connerton, Paul. (1999). *Toplumlar Nasıl Anımsar?*,(çev. Alaaddin Şenel), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Çelik, Mehmet. (2010) ‘Cezaevi Argosu’,*Cezaevi Kitabı*,(ed.) Gürsoy Naskali, Oytum Altun, Emine, Hilal, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Çetişli, İsmail. (2009). *Metin Tahlillerine Giriş /2 Hikâye, Roman, Tiyatro*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Çiçekoğlu, Feride. (2019). *Uçurtmayı Vurmasınlar*, Can Sanat Yayınları, İstanbul.
- Çobanoğlu, Özkul. (2015). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*,Akçağ Yayınları, Ankara.
- Demir, Gülçin. (2010). ‘Cezaevi Personeli: Dün- Bugün’,*Cezaevi Kitabı*,(ed.) Gürsoy Naskali, Oytum Altun, Emine, Hilal, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

- Demirbaş, Timur. (2010). 'Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi', *Cezaevi Kitabı*, (ed.) Gürsoy Naskali, Oytum Altun, Emine, Hilal, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Devellioğlu, Ferit. (1992). *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara.
- Duvarcı Ayşe. (2010). 'Ankara Cezaevlerinde El Sanatları', *Cezaevi Kitabı*, (ed.) Gürsoy Naskali, Oytum Altun, Emine, Hilal, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Engels, Friedrich. (2003). *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Eriş Yayınları, İstanbul.
- Foucault, Michel. (1992). *Cezaevinin Doğuşu*, (çev: Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara.
- Gönüllü, Ali Rıza. (2006). '20. Yüzyılın Başında Alanya Cezaevlisi (1906-1919), *Zindanlar ve Mâhkumlar*, (ed.) Gürsoy Naskali, Oytum Altun, Emine, Hilal, Babil Yayınları, İstanbul.
- Güney, Yılmaz. (2017). *Hücrem (Selimiye Üçlemesi-1)*, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Güney, Yılmaz. (2017). *Salpa (Selimiye Üçlemesi-2)*, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Güney, Yılmaz. (2017). *Sanık (Selimiye Üçlemesi-3)*, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Hece Öykü (2012, Haziran, Temmuz). *Dosya: Cezaevi Öyküleri*, Cilt 9/5, Ankara.
- İlgün, Melike. (2013). *Bir Başvekil Sevdim*, Alfa Yayıncılık, İstanbul.
- Karaca, Ali. (2010). '19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Fahişe Hatunlara Uygulanan Cezalar: Hapis ve Sürgün', *Cezaevi Kitabı*, (ed.) Gürsoy Naskali, Oytum Altun, Emine, Hilal, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Karaman, Kasım. (Mayıs 2010). 'Ritüellerin Toplumsal Etkileri' *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 21, 227 -236.
- Kemal, Orhan. (2010). *72. Koşuş*, Everest Yayınları, İstanbul.
- Kemal, Orhan. (2014). *Suçlu*, Everest Yayınları, İstanbul.
- Keskin, Atilla. (2008). *Çiçekler Susunca*, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Kılıç, A. Faruk. (2007). 'Din Sosyolojisinde Dini Grup Tipolojileri', *Değerler Eğitimi Dergisi*, Cilt: 6. S.13: 39.
- Kırççek, Asuman. (2018). *1940 – 1960 Toplumcu Gerçekçi Şairlerin Hapishane Temalı Şiirleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Kirman. M. Ali. (2003) *Yeni Dini Hareketleri Tanımlama Problemi ve Tipolojik Yaklaşımlar*, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt: 3, S.4: 34.
- Korcan, Kerim. (2005). *İdamlıklar*, Babil Yayınları, İstanbul.
- Korcan, Kerim. (2005). *Linç*, Babil Yayınları, İstanbul.

- Korcan, Kerim. (2005). *Tatar Ramazan*, Babil Yayınları, İstanbul.
- Kortantamer, Samira. (2010). 'Memluklerde Cezaevleri', *Cezaevi Kitabı*, (ed.) Gürsoy Naskali, Oytum Altun, Emine, Hilal, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Kür, İsmet. (2007). *Onuncu Sigara*, Everest Yayınları, İstanbul.
- Narlı, Mehmet. (2007). *Şiir ve Mekân*, Hece Yayınları, Ankara.
- Narlı, Mehmet. (2010). 'Cezaevi Şiirleri', *Cezaevi Kitabı*, (ed.) Gürsoy Naskali, Oytum Altun, Emine, Hilal, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Nesin, Aziz. (2017). *Hangi Parti Kazanacak*, Nesin Yayınevi, İstanbul.
- Nesin, Aziz. (2019). *Gıdıgıdı*, Nesin Yayınevi, İstanbul.
- Okumuş, Salih. (1996, Temmuz, Ağustos, Eylül). '1980 Sonrası Cezaevi Romanları (2), *Yunus Üç Aylık İlim, Kültür, Çevre ve Sanat Dergisi*, Cilt: 4/15, 35-40.
- Olpak Koç, Canan. (2011). *Cumhuriyet'ten Bugüne Türk Edebiyatında Cezaevi Hikâyeleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Öz, Erdal. (2018). *Yaralısın*, Can Sanat Yayınları, İstanbul.
- Öz, Erdal. (2019). *Gülünün Solduğu Akşam*, Can Sanat Yayınları, İstanbul.
- Öztekten, Özkan. (2010). 'Türkçede 'Mahpus' ve 'Cezaevi', *Cezaevi Kitabı*, (ed.) Gürsoy Naskali, Oytum Altun, Emine, Hilal, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Öztürk, Necdet. (2010). 'Osmanlılarda Hapis Olayları (1300-1512)', *Cezaevi Kitabı*, (ed.) Gürsoy Naskali, Oytum Altun, Emine, Hilal, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Parlatır, İsmail. (2012). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara.
- Peker, Hasan Sencer. (2015). 'Avrupa'da Merkantilist Uygulamalar ve Osmanlı Ekenomisi ile Bir Karşılaştırma' *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 5. S. 1:2.
- Raglan, Lord. (2004) 'Mit ve Ritüel' (çev. Evrim Ölçer), *Milli Folklor Dergisi*, Cilt:16/61, 187 -193).
- Sağlık, Şaban. (2010). 'Modern Türk Edebiyatında Bir Değişim - Dönüşüm Mekânı Olarak Cezaeviler', *Cezaevi Kitabı*, (ed.) Gürsoy Naskali, Oytum Altun, Emine, Hilal, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Sami, Şemsettin. (2009). *Kamus-i Türki*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Savcı, İlkay. (2010) 'Cezaevi İşyurtları', *Cezaevi Kitabı*, (ed.) Gürsoy Naskali, Oytum Altun, Emine, Hilal, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Solgun, Cafer. (2017). *Demeyin Anama İçerdeyim*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Soysal, Sevgi. (2018). *Şafak*, İletişim Yayınları, İstanbul.

- Soysal, Sevgi. (2018). *Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Şahin, Osman. (2010). *Kolları Bağlı Doğan*, Can yayınları, İstanbul.
- Şehsuvaroğlu, Lütfü. (2015). *Kafes*, Elips Kitap, Ankara.
- Tahir Kemal. (1982). *Kelleci Memet*, Adam Yayınları, İstanbul.1
- Tahir, Kemal. (2007). *Damağası*, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Tahir, Kemal. (2008). *Karılar Koğuşu*, İthaki Yayınlar, İstanbul.
- Tahir, Kemal. (2008). *Namuscular*, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Tahir, Kemal. (2015). *Esir şehrin Mahpusu*, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Taşkın, Ahmet. (2010). ‘Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri Personelinin Eğitimi’, *Cezaevi Kitabı*,(ed.) Gürsoy Naskali, Oytum Altun, Emine, Hilal, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Tökel, Dursun Ali. (2010). ‘Yusuf’un Zindana Atılışı’, *Cezaevi Kitabı*,(ed.) Gürsoy Naskali, Oytum Altun, Emine, Hilal, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Türk Halk Edebiyatı El Kitabı. (2013). (ed.) Oğuz, M. Öcal, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Türkali, Vedat. (2014). *Bitti Bitti Bitmedi*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Uyanık. M. Zeki. (2017). ‘Batı ve Doğu Kültüründe Cezaevi’, *Mızaânü’l –Hak İslami İlimler Dergisi*, Cilt:4, 87-134.
- Veli, Adnan. (1967). *Mapusane Çeşmesi*, Yaylacık Matbaası, İstanbul.
- Yağcı, Ömer. (2016). *Kardelen*, Akılçelen Kitaplar, Ankara.
- Yeni Türk Edebiyatı 1839 – 2000 El Kitabı. (2015). (ed.) Korkmaz, Ramazan, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Yeşil, Yılmaz. (2012). *Türk Dünyasında Geçiş Dönemi Ritüelleri ve Bu Ritüellerde İcra Edilen Türler*,(Basılmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

ÖZ GEÇMİŞ**KİMLİK BİLGİLERİ**

Adı Soyadı :Vedat ŞAHİN
Doğum Yeri :Erbaa
Doğum Tarihi :14.04.1995
E-posta :sahinvedat.60@gmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise :Erbaa Anadolu İmam Hatip Lisesi
Lisans :Pamukkale Üniversitesi
Yüksek Lisans :Pamukkale Üniversitesi Halk Bilimi Ana Bilim Dalı
Yabancı Dil ve Düzeyi: Orta

İŞ DENEYİMİ :Efebey Koleji Türkçe Öğretmeni 2017-2018 - 2019
Egebil Okulları Denizli Efebey Kampüsü Türkçe Öğretmeni
2020